

A MAGYARSÁG AVILÁGSAJTÓBAN

MAGYAR SAJTÓPOLITIKA

GRÓF APPONYI ALBERT ELŐSZAVÁVAL

ÍRTA
DR. GESZTESI GYULA

BUDAPEST, 1918.

Szabó Lipót könyvnyomdája
Kaposvár, Korona-utca 10.

ELŐSZÓ.

ÍRTA: GRÓF APPONYI ALBERT.

De strigis quae non sunt, — egyszerűen nincs. De kellene hogy legyen. Ezért érdemes volt róla írni, ám-bár nincs; sőt, éppen azért, mert nincs.

Nem vigasztalás az a körülmény, hogy hatalmas német szövetségünk is ezen a téren nagyon elmaradt vetélytársai mögött; valaminthogy nem kárpótolnak saját diplomáciánk botlásaiért a német diplomácia hibái; sőt, következményeikben ezek a hiányok súlyosbítják a mi mulasztásainkat.

A sajtónak, mint világhatalomnak szervezésében és saját céljaira való felhasználásában előljár Anglia. Az Új Nemzedék hasábjain *Gesztesi* Gyula tollából megjelent és itt külön összegyűjtött kitűnő cikkek¹⁾ megkapóan festik az angol sajtó-szervezet romboló szerepét a világháborúban; de a magunk szemei előtt látjuk annak hatását. Olyan gyilkos, a leplezetlen hódító vágyban cinikus jegyzéket, amilyen az entente-hatalmaknak a béke gondolatát visszautasító jegyzéke, nem lehetett volna az emberiség Ítélete elé bocsátani, ha a Northcliffe-féle sajtó-trustban, a Reuterben, a nemzetközi hírszolgálat angol monopóliumában és a világsajtót rángató láthatatlan kezek rendszerében, meg nem volna szervezve ennek az ítéletnek

*) Megjelentek az Új Nemzedék 1916 és 17-es évfolyamaiban. Gróf Apponyi Albert fenti előszava még 1917. január 28-án kelt.

a befolyásolása. Hogy ez a szervezet erkölcstelen, a jelen példában embertelen célokat szolgál, az nem bizonyít magának a szervezkedésnek szükségessége ellen, sőt, rikitóbbá teszi a párhuzamos, a kiegyenlítő, az ellen-szervezet nélkülözhetetlenségét.

Ámde én ez alkalommal nem az egymással szemben álló hatalmi csoportoknak, mint olyanoknak, sajtó-politikájáról akarok szólni, hanem a speciális magyar sajtó-politikáról; nem is a jelen idők háborús vonatkozásában, hanem az ahhoz állandóan fűződő magyar nemzeti érdekek szempontjából.

Befelé nincs és nem is lehet más sajtó-politika, mint: szabadság, felelősség mellett. Magának a sajtónak és a társadalomnak dolga, hogy az egészségtelen irányzatokat a sajtóban leküzdje, tőlük a létfeltételeket elvonja. Hogy erre a célra elég hatályosan van-e szervezve a sajtó önkormányzata, hogy nem teng-e túl a hivatásbeli szolidaritásnak — különben jogosult — szelleme az önbírálat kívánatos szigorúságával szemben, erről és egyáltalán a belügyi sajtó-politika problémáiról itt nem akarok szólni. Midőn magyar sajtó-politikáról beszélek, értem ez alatt a magyar nemzeti érdekek a sajtó útján való képviseltetésének és megvédésének szervezését kifelé, a külföldi közvélemény irányában, „sajtó” alatt ismét nem kizárólag a napilapokat, hanem minden fajta sajtó-terméket értem.

Hogy *ezzel* a lehető legrosszabbul állunk, azt a tények bizonyítják.

Határainkon túl önálló nemzeti létünkéről sem akarnak tudomást venni. Mikor alkalmam volt a magyar alkotmány-fejlődésről egy válogatott német hallgatóságnak előadást tartanom, biztosra vettem, hogy

abban a társaságban akad, aki a Fidzsi-szigetek alkotmányáról részletes felvilágosítást tudna adni, de megállapíthatom azt is, hogy hallgatóságom legkiválóbbjaira nézve a mi alkotmányunk alapvető tételeinek fejtegetése az abszolút újdonság varázsával bír. Pedig Németország szomszédunk, szövetségesünk; a német általán véve nem is szenved idegen nemzetek dolgainak azon rendszeres nem-tudásában, amely a műveit angolt és franciát szinte mulatságos módon jellemzi. Csak éppen rólunk nem tud semmit — vagy helytelent. De nézzük az idegen szakférfiakat is. Itt van p. o. James Bryce, kiváló angol közjogi író, a legjobb munkának szerzője az Északamerikai Egyesült Államok alkotmányáról. E munka olvasása közben feltűnt nekem, hogy ott összehasonlításképen, hivatkozás történik a legismertebb létező vagy valamikor létezett államok és államocskák alkotmányaira, melyek mindegyikében a tudós szerző tökéletes jártasságot árul el, csak éppen Magyarország alkotmányáról soha sincs szó, pedig számtalan részletnél szinte kínálkozott volna a hivatkozás intézményeinkre. Mikor ezután a londoni interparlamentáris értekezlet alkalmával Bryce-szel találkoztam és figyelmét erre a körülményre felhívtam, bevallotta nekem, hogy ő neki van ugyan tudomása egy ősrégi magyar alkotmány létezéséről, de hogy annak tanulmányozására soha anyagot nem tudott találni. És valóban meg voltam akadva, midőn azt kérdezte tőlem, hogy a nyugoti nyelvek valamelyikén irt minő könyvet ajánlanék neki, hogy közjogunkkal megismerkedhessen.

Álljunk meg itt egy pillanatig. Az a teljes tájékozatlanság, amely külföldön hazánk közjogi helyzete

iránt létezik és amelynek jelei úton-úttélen bosszantják és a lealázás érzületével keserítik az idegen országokban utazó magyart, részben igazán a mi hibánkból ered, de részben intézményeinkből, illetőleg azok működésétől is származik. A mi hibánk az, hogy idegen nyelveken nem írunk ezekről a kérdésekről, úgy, hogy az idegennek — amint Bryce példája mutatja, — módjában sem áll a mi igazaink megismerése. Ellenben széles körök számára hozzáférhető az az egész osztrák közjogi irodalom, amely hazánkat osztrák tartományként mutatja és így nem csoda, ha ez a felfogás terjed el a külföldön. Intézményeink, illetve azok működésének hibája, diplomáciánknak e tekintetben mutatott — enyhén szólva — közönbössége, tulajdonkép rossz akarata. Vájjon melyik cs. és kir. követség avagy konzulátus tartja feladatának, hogy minden alkalommal napfényre derítse *közös* voltát, t. i. azt, hogy nem egy birodalomnak, hanem két önálló államnak képvisellete? Nem iparkodnak-e inkább ezt a tényt minél inkább elhomályosítani, az *egységnek* minél erősebb benyomását kelteni, *együttesség* helyett? Tény, hogy ma, 50 évvel a kiegyezés után, közös intézményeink, a diplomácia és a hadsereg, épugy telítve vannak a nagy-osztrák összbirodalmi szellemmel, mint ahogyan voltak 1867 előtt; tény, hogy e tekintetben a legkisebb haladást sem észlelhetjük, sőt, talán visszaesést is; hogy a kiegyezés nagyszerű alkotóinak reményei, melyeket a közös intézmények fejlődéséhez fűztek, a legparányibb mértékben sem váltak be. Vájjon meddig várunk még, míg ezekből a tényekből a következtetést levonjuk?

De térjünk vissza sajtóbeli feladatainkhoz.

Amint állami *önállóságunkról*, úgy nemzeti létünk másik pilléréről, a magyar nemzeti *egységről* is a legfonákabb felfogások uralkodnak a külföldön. Úgy szólván az egész világsajtó és a művelt idegenek ^{9/10} része telítve van azzal a gondolattal, hogy a „kisebbségben levő” magyar faj gonosz elnyomója a „nemzetiségi többségnek” — hogy csak a „magyar rémuralom” tartja össze ezt az országot, mint valami természetellenes, mesterséges tákolmányt, hogy tehát az emberiség szabadsági eszményei és békességi érdekei annak széthullását kívánják. Ha ezt nem így hinnék milliók és milliók, az entente nem is merészelt volna azt a szemérmetlen programot, mint „békeföltételének” lényegét fölállítani, amely leplezetlenül vallja egyik főtürekvéseül Magyarország feldarabolását. De nem csoda, hogy ilyen felfogások terjednek és csakis mirőlunk terjednek, ahol ez nem igaz, holott az orcsz birodalom nemzetiségeinek (az össz-lakosság 40—50 százalékának), a romániai magyaroknak és bolgároknak, az angol birodalmi íreknek, a szerbiai románoknak es albánoknak stb. tényleg hajmeresztő elgázolásáról csakis elvéte olvasunk egy-egy bátortalan megjegyzést. Oka ennek az, hogy míg különböző nemzetiségű irredentistáink (köztük még Németországban is a Kórodiak és rokon szellemek) mindenfelé óriási és szervezett irodalmi propagandát fejtenek ki eszméik és — hazugságaik terjesztésére, magyar részről e tekintetben semmi, de semmi sem történik. Mi csak szörnyűködni tudunk, ha külföldön léptenyomon a leggroteszkebb balvéleményekkel találkozunk hazánk viszonyait illetőleg, de nem jut eszünkbe, hogy ennek voltaképp magunk vagyunk okai, hogy

nincs jogunk az idegeneknél valamely csodálatos módon beléjük oltott ismeretet várni, ha semmit sem teszünk az ő felvilágosításukra, a köztük terjesztett valótlanságok leküzdésére.

Közgazdasági és kulturai viszonyaink ismertetése tekintetében talán valamivel jobban állunk; különösen a közgazdasági téren némileg segítenek az üzleti összeköttetések, melyek a külföldi tőkével és vállalkozással létesülnek. De itt is csak az adott viszonyokat ismerik és veszik tekintetbe, amint azt a Németországgal való közgazdasági közeledés munkájában lépten-nyomon tapasztaljuk. Hogy Magyarországgal, mint önálló, öncélú, teljes életre törekvő közgazdasági organizmussal kell számolni, nem pedig csak úgy mint Ausztria „agrár természetű” részével, azt német barátainkkal is nehéz megértetni; nehéz, de nem lehetetlen. Hogy pedig nehéz, annak sem ők az okai, hanem előbb felsorolt mulasztásaink, saját intézményeinknek előbb jelzett ferde irányú működése. Hiszen minden úgynevezett közös képviseleti szervnek állandó törekvése, hogy a külföld nevezetesebb gócpontjain ne külön osztrák és külön magyar, hanem osztrák-magyar kereskedelmi kamara, segítő-egyesület stb. létesüljön. Saját irodalmi tevékenységünk pedig, mely a külföld felvilágosítására irányulna, ezen a téren is, bár valamivel több, de siralmasan kevés.

Mi tehát a teendő?

Nem szándékozom itt sajtó-ügyi programot adni, mely egy nemzeti kormányzati programnak kell, hogy része legyen. Csak némely főszempontra akarok reá mutatni.

A dolog tulajdonképen elég egyszerű; csakhogy

itt is, mint sok minden egyébnél, beleütődünk abba, amit egy ismert német mondás így fejez ki: „Es ginge wohl, aber es geht nicht“ — menne ugyan, de nem megy.

Az óhajtó alakot itt külképviseletünkre gondolva használom. Mikor fogunk oda jutni, hogy a magyar államnak ez a szerve (meri az, mert a magyar államé, bár más állammal közös szerv) Magyarországnak külön erkölcsi értékeit is képviselje, a Magyarországot illetőleg terjesztett balvéleményekkel következetesen szembeszálljon? A legjobb esetben tartózkodik attól, hogy maga kövessen el közjogi inkorrektégeket, de azt, hogy a közjogi korrektség őre legyen, hiába várjuk tőle. Pedig enélkül nehezen fogunk célt érni. Példának okáért: csekély magam és mások is itt-ott a külföldön előadásokban, értekezésekben, folyóiratokban iparkodtunk közjogunknak leglényegesebb, a nemzeti önállóságra és egységre vonatkozó tételeit kifejteni. De mi nem maradhatunk ott, ahol ezt megtettük, előadásaink utólagos! megbeszéléseiben nem vehetünk részt; akik annyira érdeklődnek irántunk, hogy egyet-mást bővebben kifejtve szeretnének hallani, esetleg magyarázatokat kérnek, azok természet-szerűen az osztrák-magyar képviselők tagjaihoz fognak fordulni. Vájjon azután igen sok esetben mit fognak hallani? Megerősítését-e annak, amit hirdettünk? Néha igen, de igen sokszor az ellenkezőjétől tartok. Pedig én legalább külföldön közjogi dolgokban soha nem fejtegetek egyéni felfogásokat, hanem kizárólag tételes jogunknak kétségbe nem vonható, minden kontroverzián felül álló alaptételeit, melyeket képviselni a magyar állam minden szervének kötelessége s

hogy itt milyen átalakító munkára volna szükség, annak fejtegetése túlmegy e cikk határain.

Ettől tehát egyelőre eltekintve, a feladat kétféle: a tudományos világ és a nagy közönség felvilágosítása.

Első részben rendszeresíteni kell azt a munkát, amelyet a *német bajtársi szövetség* megkezdett, t. i. szakférfiakat kiküldeni, egyelőre a szövetséges államokba, békekötés után minden művelt országba, amelyben: érdeklődés nyilvánul, akik a magyar nemzeti élet minden ágáról jól megalapozott előadásokat tartanak. Ha ezek a talajt előkészítették, arra kellene törekedni, hogy némely nevezetesebb külföldi egyetemnek a csere-tanárok intézményét létesítsük, melyet az amerikai egyetemek honosítottak meg. Milyen messze kiható jelentősége volna p. o. annak, ha a berlini, vagy valamely más vezető német egyetemen, nem egyedül a magyar nyelvnek és irodalomnak, hanem a magyar jog- és alkotmánytörténetnek is egy tanára működne. Ezenkívül be kellene jutni tanáainknak magyar tárgyú tanulmányokkal a vezető idegen tudományos folyóiratokba; ezt a munkát rendszeresíteni, vezetni, annak munkásait illően díjazni kellene. Különösen pedig szemmel kellene tartani minden támadást, minden rágalmat, minden téves irányú fejtegetést, mely a külföldi szakirodalomban nemzetünk igazai ellen bárki részéről megjelenik és arra, lehetőleg ugyanabban a folyóiratban, válaszolni. Mivel pedig ez nem mindig lehetséges, mivel nem csupán cáfoló, hanem pozitíve tájékoztató tevékenységre is van szükség, gondoskodni kell arról is, hogy a világnyelveken a magyar érdeket szolgáló komoly folyóiratok je-

lenjenek meg. Mindez szervezést, vezetést és megfelelő pénzáldozatot is igényel.

Idegen országok nagy közönségére nézve pedig a szorosabb értelemben vett sajtó-politikának, a napi sajtóra gyakorlandó befolyásnak, kell érvényesülni. Ezen a téren be kell vallanom tájékozatlanságomat a felhasználható és felhasználandó eszközök tekintetében. Csak azt látom, hogy más államok meg tudják csinálni, sőt, nem csak államok, hanem nemzetiségi pártok és társadalmi szervezetek is; tehát meg van a dolognak a módja. Azután azt is látom, hogy a mi tulajdon sajtó-ügyi igazgatásunk elég ügyesen tudja elhelyezni a külföldi sajtóba a mindenkori kormány-
nak magasztalását az ízléstelenségig és viszont az ellenzék leszólását: amiből aztán azt a következtetést vonom le, hogy ugyanazzal a fáradtsággal és ugyanazzal a költséggel országos érdekeket is lehet szolgálni. Külföldön pártpolitikát csinálni, valóban utolsó mesterség; én, mint ellenzéki ember, nem használom föl erre a célra összeköttetéseimet, mert azt vallom, hogy kizárólag a mi dolgunk egy — szerintünk — rossz kormánytól szabadulni, a külföldnek ahhoz semmi köze. De ugyanez áll, sőt, fokozott mértékben áll, a kormány által vezetett sajtó-politikára nézve is; nálam csak ízlés dolga, hogy a magam munkáját és a magam pénzét mire fordítom; de az állam hivatalnokainak munkáját és az állam pénzét *nem szabad* másra, mint országos célokra fordítani és minél kevesebb ez a pénz (gyanítom, hogy siralmasan kevés), amelyet ezekre a célokra fordíthatunk, annál bűnösebb, eltekintve attól, hogy nevetség, legkisebb részecskejének is a párturalom dicsőítésére való felhasználása.

De ha ezt a ferde irányzatot gyökeresen kiirtottuk, akkor igenis nagyobb eszközökkel kell dolgoznunk a sajtó-politika terén. Vannak ott egyes feladatok, amelyek megoldása egyenesen pénzkérdés, a szónak teljesen legitim értelmében. Ilyen volna p. o. egy vagy több hazafias irányú tót nyelvű napilapnak vagy folyóiratnak fentartása Amerikában kivándorlóink számára, akik ott menthetetlenül ki vannak szolgáltatva a pánszláv, vagy orosz pénzzel támogatott irodalom mételyeinek.

De nem folytatom, mert olyan részletekhez jutottam, amelyek fejtegetésére nálamnál sokkal tapasztaltabb és gyakorlatiasabb képzettségű férfiaknak kellene a tollat átvenni: a tollat és az akciót. Annyit azonban látok és tudok, hogy itt egy elsőrendű és egy tökéletesen elhanyagolt, részben megrontott nemzeti érdekről van szó. Megrontója pedig a párturalmi szempontoknak az a túltengése, amelynek betege a nemzeti erkölcs, a nemzeti kultúra, a nemzeti gazdálkodás, -az egész nemzeti élet.

MAGYAR SAJTÓPOLITIKA.

Bevezetés.

Ez a kifejezés: *s a j t ó p o l i t i k a*, amely ott mozog minden érvényesülésért küzdő modern politikai, társadalmi és kapitalista törekvés előtt és mögött, a nagy világpolitikai akcióknak is az ormára került. Túlnőve az egyéni kezdeményezés gyermekévein és titkos politikai vagy nemzetiségi törekvések tolvajlámpa-korán, a sajtópolitika bekerült a modern államművészet és diplomácia arzenáljába. A politikai sajtót már nem lehet egyszerűen az „ezerszemű szörnyeteggé” ártatlanítani, a sajtó ma világpolitikai tényező, amely a hadsereg és diplomácia mellett egyenlően odartozik egy ország felkészültségéhez.

Ennek a tételnek felismerését és gyakorlati megvalósítását Anglia mindig dicsősége közé fogja sorolni; az pedig, hogy a sajtó fontosságát nem vették kellően mérlegre, azok közé a hibák közé tartozik, amiket Németország — magunkról nem is szólva — sohasem fog önmagának megbocsátani. Ezeknek a meg gondolásoknak nyomasztó hatása alatt e sorok írója három év óta mindent elkövet, ami szerény képességeitől telik, hogy a magyar kormányzó politikusokat meggyőzze egy szervezett magyar sajtópolitika életbevágó szükségességéről és arról a végzetes kárról, ami ennek elmulasztásával a nemzet egész jövőjére kikerülhetetlenül hárul.

A legelutasíthatatlanabb érv az öntudatos magyar sajtópolitika megszervezésére ebben a helyzetben van adva. Ellenségeinknek hathatós és hatalmasra növelt sajtópropagandájával szemben Magyarország aléltságában még csak a védekezésre sem gondolt. Pedig ez az ellenséges propaganda nem esetleges s nem valami homályos gyűlölettől fűtött, hanem veszélyes öntudatossággal, szervezetséggel dolgozó és céltudatos akarattal ellenünk törő. Ma már végzetesen sikeres munkássága eredményeképpen egy csomó axomaszerű tételre mutathatunk rá, amik a politikai babonák maradandó kártékonyásával szívták be az öt világrész tömegettudatába. Meg kell állapítani, hogy Németországot kivéve, senki sem áll gyűlöletesebb színben a világ közvéleménye előtt, mint Magyarország. (Nem Ausztria, hanem a nemzetiiségeket elnyomó Magyarország.) Meg kell állapítanunk, hogy a magyarság küzdelmét, politikai céljait, faji jellegét, gazdasági fejlődését, néprajzi és lélektani tartalmát az ellenséges sajtó ellenséges indulatának könnyű zsákmányává tette és rosszindulatú beállításában senkitől sem háborgatva, a magyarságnak egy új képét vitte be az ellenséges proletár és nyárspolgár tudatába, a publicista tollába, a politikus szavaiba és a miniszterek tárcájába. Az újságbetűkből realitás és a tömegképzeletből politikai cselekedetek kútforrása lesz. Ez az a fontos néplélektani folyamat, amit az entente vezető férfiai s elsősorban Anglia már régen felismert. Ennek a tömeglélektani folyamatnak irányítása, kihasználása, befolyásolása: ez minden sajtópropaganda feladata.

De ha az az érv nem döntő, hogy a megtámadott

magyarságnak védekeznie kell saját érdeke nevében és az igazságéban, védekeznie kell olyan eszközzel, amilyennel védtelenségében megtámadták: vagyis erőteljes sajtópropagandával; vájjon nem elég érv-e, döntően elég az öntudatos magyar sajtópolitika bevezetésére maga az a tény, hogy manapság minden állam, sőt minden nemzetiség, mely öncélú érvényesülésre törekszik, nemcsak erőteljes sajtópropagandát folytat saját lapjával, hanem sajtópolitikai tevékenységének hathatósabbá tételére egy-egy központi szervezetet: s a j t ó i r o d á k a t is teremtett magának. Az angol sajtó félelmetes szervezetével mint valami Leviathan ráfeküdt a világ agyvelejére. A francia, sőt a felébredt német és — milyen jellemző — az orosz köztársasági és forradalmi politika is nagyszabású sajtószervezetet hozott mozgásba. Belgium a londoni Questions c. hetilap szerkesztőségében állított fel ilyen sajtóirodát. Van tudomásunk lengyel-, ukrán-, litván-sajtóirodák-ról (Pressbureau des Obersten Polnischen Nationalkomitees, — Ukrainische Pressbureau, Bureau Polonais de Presse à Berne, — Litauische Korrespondenzbureau: Lausanne), amik mind 1915. óta dolgoznak nemzeti törekvéseik valóra váltásán.

Az ukránok például 1916-ban 36 napi-, hetilapot és folyóiratot adtak ki, ukrán, francia, angol, német, magyar, orosz és eszperantó nyelven Berlinben, Bécsben, Budapesten, Münchenben, Lausanneban, Lembergben, Clevelandban), Kanadában, Poltovában, Odesszában stb. A sajtópolitikai mozgalom irányítására Berlinben „Nachrichten des Ukrainischen Pressbüros” címen külön szemlét adtak ki. Azonkívül „Der Bund zur Befreiung der Ukraina” nevű berlini szervezetük pamflettekkel és felvilágosító könyvekkel árasztotta el a központi hatalmak olvasóit, míg Svájc-

ban a Comité Ukranien, Amerikában az Ukrán Nemzeti Szövetség (Ukr. Nar. Szozuz.) dolgozott. Ki tagadhatná, hogy ez a céltudatos sajtópolitika szintén hozzájárult a független Ukrania megalapításához?

A legtanulságosabb azonban ránk nézve az az impozáns sajtópropaganda, amit a csehek és jugoszlávok fejtettek ki s amire — hisszük — megdöbentő adatokat hozunk fel fejtegetéseink későbbi során. Mindezek az adatok már így csupasz magukban is nem kiabálnak-e egy magyar sajtóiroda, szervezett magyar sajtópolitika után?

De vajjon megvalósítható-e ez a sajtópolitika, ha már ily elodázhatatlan követelmény? Azt felelhetnők erre: kivihető, mert meg kell valósítani! Azt mondhatnók: kivihető, mert ha a csehek, ukránok, litvánok, nyilván magán-kezdeményezésből ilyen hatalmas sajtótevékenységet fejtenek ki egy nemzeti célgondolat szolgálatában, kétségbe kellene esnünk a magyarság politikai képességén, amely ha nem tud ennek az ellene irányuló végzetes propagandának ellensúlyozására hasonló fegyvert kiállítani, elbukik a nemzetek harcában. Azt felelhetnők: kivihető, mert a magyarság már máskor is felhasználta az európai közvélemény befolyására ezt az eszközt súlyosabb viszonyok között, egészen szerény eszközökkel. A m a g y a r e m i g r á n s o k 1 8 5 9 - i k i b r ü s s z e l i s a j t ó i r o d á j á r a gondolunk, amely báró Jósika Miklós (a párisi fiók pedig Horn Ede) vezetése mellett Kossuth Lajos hálaival teljes elismerését érdemelte ki:

„Tíz évig a kutya; sem beszélt rólunk — írja Kossuth Jósikának, — most rövid nyolc hét alatt Európa egyik végétől a másikig állandó rovatot ké-

pez . . . Érdeket kelteni a magyar ügy iránt az európai közvéleményben, ez jelenleg a nyilvános működés tere a mi feladatunk. Ezt te megteszed — bámulatos sikerrel teszed. Áldjon meg az Isten mind a két kezével buzgó fáradozásaidért.” (1. Kossuth: Irataim az emigrációból 2: 97, 99.)

Nem parancsoló példa-e Kossuth Lajos politikai érzéke és az a siker, amelyet ez a kezdetleges és rövid életű (mindössze egy évig működött) sajtóiroda elért? Jósikáék munkája nagy lendületet adott a magyar ügynek és közvetett politikai hatása — merjük állítani — egészen a kiegyezésig, sőt részben napjainkig (az itt-ott pislákoló magyar rokonszenvekben) kimutatható. Ebben áll ennek a szerény kezdeményezésnek megfontolásra serkentő tanulsága.

Mindehhez járul még, hogy a magyarság az anyagi és szellemi erőknek ebben az ősi erejű összeütközésében, az emberiségnek ebben a legkíméletlenebb, legpusztítóbb háborújában elhagyatottabban áll, mint valaha. Nemcsak ellenségeink rágalmaival, hanem barátaink közönyével, néha rosszindulatú közönyével, a hamis félreismerések, végzetes ideológiák egész hadseregével kell megküzdenie. Gondoljuk ehhez még a közös külpolitikai viszony mostoha következményeit. Nem életbevágó szükség-e ilyen körülmények között önmagunkra eszmélni?

De valóban, ha már ilyen életbevágó szükség, mi csoda akadálya lehet egy öntudatos magyar sajtópolitikai tevékenység életbehívásának? Véleményünk szerint: csak a *cél és a nemzeti kötelesség tudatossá válásának, az erkölcsi támogatásnak, főleg pedig a szervezettségnek a hiánya*. Tudjuk jól, hogy a világháború eszközeiben nincs kímélet s a magunk részé-

ről is igazat kell adnunk a Frankfurter Zeitungnak, amelyik az entente vádjaira az Amerikába ömlő német márka s az ott kifejtett hatalmas német sajtópropaganda ellen, ezekkel a szavakkal felelt: „Wir wären Narren, wenn wir in dem Kriege, in dem unsere Feinde mit allen Mitteln gegen uns arbeiten, an der Keuschheit zu Grunde gehen wollten!” Szó sincs róla, a magyar sajtópolitika bizonyos tekintetben pénz kérdése. De nem első sorban az. Ennek a sajtópolitikának alapja, irányító gondolata s egyszersmind igazolója: a védekezés parancsoló szükségessége, megvalósulásának legfőbb feltétele pedig az, hogy *az ügy fontosságától áthatott államférfiak a mindenkori kormányzó politika programpontjai közé iktassák és főleg, hogy a magyar társadalom, politika, publicisztika és első sorban a magyar sajtó erőit és természetesen az anyagi eszközöket is megszervezzék.*

A magyar ügy igazságára támaszkodva, ennek a sajtópolitikának vezetőgondolata nem az lesz, hogy a világ betűit aranyakkal váltsa meg. Legfőbb rendeltetése csak az, hogy a megtámadott magyarság igazának hangot adjon az európai közvéleményben, hogy védekezzék a rágalomnak azok ellen a dantei körei ellen, amibe a magyarság ügyét ez az ellenséges propaganda immár négy éve beleszorította. Munkaköre e szerint elsősorban felvilágosító, helyreigazító, cáfoló tevékenységben merülne ki. Ha elgondoljuk, hogy pld. a svájci — német lapokat, melyeknek jóhiszeműségéhez szó sem férhet, mennyire elárasztotta ez a magyarság ellen irányuló sajtópropaganda s hogy egy pár svájci magyar újságíró magán buzgóságától el-

tekintve, (ami nem is volt mindig szerencsés) semmi sem történt ebben a tekintetben, újabb parancsoló érv áll előttünk egy szervezett magyar sajtópolitika inaugurálására.

Axióma lett a világháborúban, hogy a háború sorsa a népek megegyezésén dől el. Ennek a népi lelki hajlandóságnak irányítására a sajtópolitika olyan eszköz, amelyről egyetlen céltudatosan gondolkodó nemzeti politikus sem mondhat le. A sajtópolitika manapság nemcsak érzelmi hangulatot termel, nemcsak erkölcsi gondolatokat formál, hanem politikai meggyőződéseket s ezeknek reális jelentkezését: politikai cselekvéseket is irányít. Meg vagyunk győződve, hogy ez az ellenséges propaganda még nem érte el csúcspontját, pedig máris olyan eszközökkel dolgozik, hogy például a cseh propagandával szemben — ötletnek is groteszk dolog — egy angol lap, a Morning Post mutatott rá 1917. április 21-iki számában a magyar propaganda hiánya következtében előállt elárvult helyzetre és szinte nyíltan hívta segítségül a szervezett magyar sajtópolitikát. Minél tovább tart a háború s minél közelebb vagyunk a békéhez, a sajtópolitika hullámai annál magasabbra fognak csapni. Minél korábban valósítjuk meg, minél korábban látunk hozzá a roppant mulasztások pótlásához, annál nagyobb és biztosabb lesz a siker.

Nincsenek illúzióink a nehézségek felől, de ha kevesebb kiáltó példa, ha sokkal nagyobb anyagi áldozat s ha ezerszer több akadály állana útjába, akkor is csak azt mondhatnók: *hogy egy céltudatos magyar sajtópolitika megszervezése parancsoló szükség, a nemzeti politika egyik categoricus imperativusa!*

Az első tanulságok.

On mangeait un douteux lapin
Et l'on buvait à la Hongrie
Victor Hugo.

Szavakkal és újságpapírossal nem lehet történelmet csinálni és azért, mert 1848-ban Hugo és vele egész Franciaország Magyarországra üritették poharukat, Magyarország még elveszhetett volna. Mégis, aki végigszánt majd tollával a világháború tényezőin, az bele fog botlani a sajtóba, amelynek oly döntő szerep jutott, mint még soha a világtörténelem folyamán. A történetíró legvérmesebb szenvedélye is ki fog eléggülni a sajtó és világháború titkos egymásrahatásának felderítésében, ha majd a politikai bravok gyilokját, vagy valami diplomáciai akció hivrokköteit kitapinthatja a világsajtó valamilyen szende távirati jelentésében, vagy „from our own correspondent” tudósításában. Mert a betűk, a szavak, a sajtó mögött gondolatok vannak, amik egész nemzetek elhatározó cselekvéseit befolyásoló szellemi forgószeltek tudnak támasztani tetszésük szerint. Nincs rövidebb valami, mint az a „reálpolitika”, amely a betűkben csak ólmot, a sajtóban csak papírost lát és nincs bosszúállóbb valami, mint az az „ideológia”, amit az államférfiak nem akarnak észrevenni.

A sajtó világpolitikai jelentőségének ez a kicsinyes értékelése valóságos politikai dogmája lett a német s utána a mi külpolitikánknak is. Diplomáciánk nemcsak hogy nem vonta be a sajtót egy lendületes és nagyszabású külpolitika munkájába, hanem attól aggályoskodó óvatossággal tartotta távol. Ennek ered-

ménye volt azután, hogy a központi hatalmak közvéleménye egyáltalán nem volt. előkészítve a világháborúra:

„Jól tájékoztattak-e bennünket Franciaország felől? Óvott-e valaki is bennünket attól a hitünkől, hogy Franciaországot rövid pár hét alatt letiporjuk? Helyes fogalmunk volt-e Angliáról? Ismertük-e vajjon óriási segélyforrásait és makacs kitartását? Nem becstültük-e alá katonaságát? Olaszország fogyó szövetségi hűsége felől is ugyancsak halvány fogalmunk volt!” — kérdi egy német publicista, Kötschke: a *Preuszische Jahrbücher* 1916. II. számában. Csupa olyan kérdőjel, amihez mi is könnyen megtalálhatnák a megfelelő magyar mondatokat. És hasonló panaszt hallunk Ausztria felől is (1. *Oesterreichische Rundschau* 1914. X.: *Die publicistische Vorbereitung des Weltkrieges*).

Másrészt ellenfeleink nagyszabású sajtópolitikájának eredményeként, Németország a háború elején a szellemi elszigeteltség magányában, a megnemértésnek, a rágalomnak és a gyűlöletnek mindennün feléje csapó hullámai között egyszerre felocsúdva eszmélt rá a sajtópolitika reális értékére. Eleinte *cant-ot* és *Hcuchelei-t* kiáltottak, mindebben az angol politikai erkölcs egyik felháborító jelenségét látták, de mihamar német őszinteséggel ismerték be a hibákat és német szívóssággal láttak hozzá a helyzet megváltoztatásához. Abban az interjúban, melyet a német trónörökös 1914. decemberében a *United Press* tudósítójának adott, Amerika állásfoglalását teljesen az angol sajtóellenőrzésnek tulajdonította. Egész nyíltan kijelentette, hogy Németország azt a fontos szerepet, amit a sajtó a világpolitikában s a nemzetközi ügyekben játszik, nem tudta kellően méltányolni! Az elmélkedő német szel-

lem folyóiratokban és hetilapokban, de a napisajtóban is egymásután ontotta a „*Warum sind wir Deutsche verhaszt?*” kérdésű cikkeket; az okokat kutatták és segítség után néztek.

A kábel-politika.

A központi hatalmak első magukra eszmélésükben az angol kábel-politikát okozták mindenért. Anglia kábelével és a szellemi befolyásolás láthatatlan szálaival valósággal összedrótotta, magához szorította a földtekét. A szegényes német kábeleket elvágták s amire a német cáfolat megérkezhetett volna, azalatt az entente már akár be is nyomulhatott volna Németországba s a barbár poroszok a brit hírszolgálat kénye-kedvére öldöshettek le az ártatlan belga apácákat és kis gyermekeket. A németek hamarosan megállapították a következőket: Az egész világ kábelhálózata 511.417 kilométert tesz ki, ebből Németországra esett 44.000 kilométer. Németországnak a békében öt kábele volt: Brest, Vigo, Tenerissa és kettő New-York felé. Az útjuk a Csatornán át vezet és Angliának nem okozott különösebb nehézséget, hogy elvágja mind az ötöt. Triesztből is fut ki egy kábel Málta felé és ezt annál könnyebben hatalmába keríthették ellenségeink, mert különben is egy angol társaság: az Eastern Telegraph Company tulajdonában volt.¹⁾

*) Íme egy kis statisztika a világ-kábelek 1913-i eloszlásáról Meister után (l. Hochland 1915. 659. Das Weltkabelnetz im Frieden und im Kriege):

1. Eastern Telegraph Company		86.000 km.
2. Eastern Extension Australia and China T. G	44.500	„
3. West Coast of America Telegr. Comp.	44.216	κ
4. Commercial Cable Co.		32.000 „
5. Central and South American Tel. Co.		23.200 „
6. Compagnie française des câbles télégraphes	21.203	„
7. Western Union Tel. Co.		20.000 „

A német akarat és szervezkedés most nagyszabású kábel-politika után kiált és ő is át akarja karolni a földrészeket a német agy és gondolat eme érzékeny szerveivel. Ez azonban nyilvánvalóan nem a kérdés helyes megoldása. Anglia, „a tenger ura” ezután is elvághatja majd a német kábeleket, aminthogy eddig is elvágta, noha az 1884-i párisi nemzetközi megegyezés ezt megtiltotta. A jövő, mondja egy másik párt,

a d r ó t n é l k ü l i t á v í r ó é .

Érdekes, hogy ennek az eszköznek sajtópolitikai felhasználására a véletlen vezette a németeket. Berlinben ugyanis csodálkozva vették észre, hogy a németbarát és karlista *El Correo Espanol* c. spanyol lap rendszeresen közli a német hivatalos jelentéseket. Valamelyik találékony újságíró ugyanis egyszerűen felfogta a spanyol parton a szikratáviratokat. (1. Jung: *Die 7. Grossmacht im Kriege*: 84.) Bizonyos, hogy ez a modern és eleven útja a sajtóérintkezésnek rendkívül bevált. Nagyon jól működött például a Baralongesetben, ahol minden esetleges angol cáfolatot megelőzve, Délamerika egész sajtóját bejárta és nagy felháborodást okozott. A nagy világlapok egyébként szintén felhasználták céljaikra a szikraávirót, köztük — mint ismeretes — a magyar *Az Est* is. Jellemző különben, hogy Londonban hamarosan alakult egy részvénytársaság: *The Marconi Wireless Press Ltd.*, amely a felfogott német szikratávirók híreit (mint *News from Berlin sent through the wireless stations of the German government*) az angol napi-sajtónak eladta. Eltekintve azonban attól, hogy a szikratávira-

8. Eastern and South African Tel. Co.	19.459 km-
9. Commercial Pacific Cable Co.	18.569 „
10. Deutsch-atlantische Tel. Gesellschaft	17.727 „
11. Anglo American Tel. Co.	17.600 „
12. Grosze Nordd. Tel. Gesellschaft	15.500 „
13. Südamerikanische Tel. Gesellschaft	13.642 „

drágasága sem teszi ezt az eszközt alkalmassá egy modern sajtópolitika nagyszabású céljaira.

Ezeknek az eszközöknek a megszerzését és kiépítését a németek haladéktalan feladatuknak tekintik. De a sajtó-politikai mérkőzésnek ezek csak a pályái, a mérkőzés sikere a

t á v i r a t i ü g y n ö k s é g e k

szervezetén és munkáján múlik.

Egy közkeletű felfogás Anglia flottájának megkétszereződését látta kábeleinek erejében. Ennek a drót-flottának irányítására, vezetésére a véletlen és Britania nagysága megteremtette magának a legtokéletesebb hírszolgáló szervezetet: a

R e u t e r - ü g y n ö k s é g e t .

Az ügynökség megalapítója német ember, aki 1851-ben Londonban! életbe hívta a *Renter's Office* at the London Royal Exchange-et, amely nemsokára hatalmas részvénytársasággá bővült. Reuter már a békében a föld minden részéhez eljuttatta finom s érzékeny szálait. Sziamban és Délamerikában egyaránt ott találtuk Reuter embereit, s ha holnap Bangkok-ban lázadás törne ki, a Reuter „news-service”-e pontosan működne. Magából Németországból is csak Bismarck erőteljes fellépése szorította ki. A háború előtt közvetlenül, vagy közvetve az egész világ hírszolgálatát ellátta. Ha van a világnak olyan félreeső zuga, ahol az ügynökség még nem telepedett meg, ott az angol konzul látja el tudósításokkal. Mivel a nemzetközi csererendszer értelmében a Reuter-jelentéseket a többi ügynökség is átvette, jelentősége mindenki előtt nyilvánvaló. Azzal a nagy hatalommal szemben, amit az ügynökség a világsajtóban jelent, a német sajtó máris a védekezésre gondol. Rudolf Rotheit egy brosúrában fejtegeti a védekezés módjait ily címen: *Die Friedensbedingungen der deutschen Presse. Los von Reuter und Havas.* (Berlin. Puttkammer und Mühlbrecht.) Mint

jellemző adatot idézzük a röpiratból, hogy míg az Havas-ügynökség nyolc és fél millió frank, Reuter húsz millió márka, Wolff mindössze egy millió márka forgótökével dolgozik.

Bismarcknak az a jóslása, hogy a sajtó tevékenységét nemsokára ezzel a szólással kell majd jellemezni: hazug, mint a távirati jelentések, er lügt wie telegraphirt, végzetesen bevált a világháborúban. Németország eleinte a becsületes és erejében bízó ember önérzetével ostobaságnak tartotta, hogy egyáltalán komolyan megcáfolja ezeket a gyarló koholmányokat. Azonban csalás és hazugság ép úgy realitások, mint becsületesség és igazság és Németország csak későn ocsúdott föl, mikor az entente már győzelmes sajtóhadjáratot intézett ellene a semleges publicisztikában, aminek az ellensúlyozása csak lassan, vagy egyáltalán nem sikerült. Előttünk van Reinhold Anton könyve: *Arn Pranger. Der Lügenfeldzug unserer Feinde* (Leipzig 1915.), amelyik bokrétába köti az ellenséges hivatalos jelentéseket és hírlap-szemelvényeket. Az érdeklődő olvasót ide utasítjuk. Reuter szeme és keze mindenütt ott volt. A semlegesek hírszolgálatát ellenőrizte, befolyásolta, sőt gyakran megszerezte. Egy rész általánosítással az egész világháborút a Reuters Telegram Company Limited és a

W o l f f s T e l e g r a p h i s c h e s B u r e a u,

(Eigentum der Continental-Telegraphen Compagnie) közötti párviadalnak teknhetjük. Ebben a párviadalban Wolff elbukott. Reuter finom vitézzel dolgozik, a cselvetést, a fűrgeséget nem veti meg, Wolff nehéz lovassági kardokkal osztogatja csapásait. Igaz, hogy a német sajtószolgálat egyébként is hátrányban volt Reuter mögött. Wolff hírszolgálati területe csak Németországra terjedt ki, saját tudósítója csak Londonban, Parisban és Pétervárt volt. A háború előtti időkben ugyan észrevehető volt az a törekvés, hogy az ügynökség főleg

a skandináv-államokat és Oroszországot vonja be hírszolgálatának körébe, de politikai befolyása a külföldön soha sem volt. Legalább sohasem volt több, mint amennyi a német kormány hivatalos szócsövének kijárt. Wolff ezzel szemben azzal vigasztalódott, hogy a börzei és kereskedelmi tudósításokra vetette magát s itt szép sikereket ért is el. Ehhez járult még az, hogy Reuter mögött és mellett ott volt az önmagában is hatalmas *Agence Havas* és vele együtt a világnak majdnem minden távirati irodája,¹⁾ míg Wolff mögött csak a monarchia sajtóirodái sorakozhattak, amik részben azonos, részben más természetű okoknál fogva nem

¹⁾ A legnevezetesebb távirati irodák a Reuter, Havas és Wolff ügynökségen kívül a pétervári Távirati Ügynökség, a k. k. Telegraphen Correspondenz Bureau Bécs, az Agencia Stefani Róma, Agencia Fabra Madrid, a Magyar Távirati Iroda, a Svenska Telegraphen Bureau Stockholm, Norsk Telegramm-Bureau Christiania, a Ritzau-ügynökség Kopenhága, a Schweizerische Depeschen-Agentur (Schweizerischer Presse-telegraph) Bern, az egykori Agence Roumaine Bukarest, az Agence Télégraphique Bulgare Szófia, Agence Milli Konstantinápoly, az Agence d' Athènes, a belgrádi és cetinjei sajtóirodái ügynökségek, továbbá a Bureau de la Mare Lissabonban. Másféle eredetű, de bizonyos tekintetben még Reuter-nál is hatalmasabb távirati ügynökség az amerikai Associated Press, mely tulajdonkép az Unió lapjainak közös vállalata. Ehhez járul még, hogy a kisebb ügynökségek pl. a balkániai, az athéni, nagyobb-részt entente alapítások. A lissabonit a Reuter és Havas, az Agence Milli-t (eredetileg Agence de Constantinople-t) a bécsi ügynökség és az Havas közösen alapították. Azt is érdemes feljegyezni, hogy a nagyobb távirati irodák közül csak a bécsi Telegraphen-Correspondenz-Bureau hivatalos állami ügynökség; természetesen az egész monarchia külpolitikáját ez képviseli. Az entente lapok a B. C. V. (Bureau de Correspondance Viennois) híreit mindig bizonyos fenntartással fogadják, mert közleményeit rendszerint nagyon „édeskésen” fogalmazza („la fâcheuse habitude qu' a le B. C. V. d' adoucir les communications” — vádolja az Événement 1917. VI. 17.). Ezeknek a távirati irodáknak sajtópolitikai fontosságára jellemző, hogy amikor Konstantin király és vele a görögség német-barát irányzata Svájcba költözött, Arosa-ban rögtön megalakították az Agence Hellénique-et. Mondanunk sem kell, hogy az entente-nak már 1916 óta külön svájci ügynökség áll szolgálatában: a Neue Korrespondenz- Állítólag monarchiánk is összeköttetésben áll az egyik zürichi irodával. Hogy milyen öntudatos földalatti munkával s milyen messzenéző célokkal dolgoznak ellen-

vehették fel a versenyt az entente hatalmas szervezétével. Így, hogy csak egy példát említsünk, már eleve is lehetetlenné volt téve, hogy a központi hatalmak Délamerika felől és felé önálló hírszolgálatot vehessenek igénybe, s így teljesen Reuter és Havas kényére voltak szorulva. *So wurden wir mundtot gemacht* — sóhajtják most a németek s minket csak azért nem némítottak el, mert sohasem is akartunk megszólalni. Azonban, ha a dolgok mélyére tekintünk s ha őszinték akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy nem ezeknek a külső eszközöknek a szervezetlensége volt az igazi hiba. Nem a kábelek rézszálait és a drótokat kell most bíróság elé állítanunk, hanem azt az egész szellemet, amely a központi hatalmak diplomáciáján eluralkodott.

feleink, arra nézve jellemző, hogy a Reuter, az Hava» és az Associated Press a semleges svéd távirati iroda objektivitásán fölháborodva külön ügynökséget akarnak alapítani Stockholmban. S a Svenska Dagblad, ismerve az entente kíméletlenségét, oly végzetesnek tartja a tervet, hogy máris hazája semlegességének megingatásától fél „mint annak idején Romániában” — írja. Ez az utalás fölment a további idézgetéstől.

SAJTÓ ÉS DIPLOMÁCIA.

„A külpolitika szeretet és gyűlölet nemzetiségi álmódosók számára, tradíció és elégtétel avatatlan romantikusoknak, hűség és árulás naiv nyárspolgároknak, akta-sport bodor hajú tanácsadóknak, kellemes időtöltés unatkozó udvarok számára, pályafutás sok diplomatának, türelmetlen tábornokoknak út a dicsőséghez és német tudósok előtt terra incognita”, ezeket a jellemző szavakat egy német ex-diplomata mondja. S egy elhanyagolt rovat a magyar sajtóban — tegyük hozzá a magunk részéről. A magyar sajtónak semmiféle vonatkozása nem volt a diplomáciai akciókkal. Valamivel még kevesebb, mint a központi hatalmak sajtójának általában. Arra egyáltalán nem emlékszünk, hogy diplomáciánk érintkezést keresett volna a magyar sajtóval, azt a pár cikket pedig, amit a sugalmazott Fremdenblatt nyomán magyar lapok átvettek, még a legügyesebb vásári bűvész sem csoportosíthatja úgy, hogy külpolitikai tájékozódás lehetne belőlük. Egyes újságírók összeköttetésük és szorgosságuk révén tudtak ugyan rezonálni a Ballplatz munkájára; de a diplomáciai tevékenységnek sajtópolitikai kiegészítésére céltudatosan sohasem gondoltak. Végül is, nem egy zsurnalisztikai rovat meddőségéről van itt szó. A külpolitikai tájékozódás így teljesen a happy few-k, a

kevés boldog beavatott titka volt s e hétszer elzárt kapu mögül a nemzet politikai tömegeibe még csak a legáltalánosabb eszme, valami tájékoztató gondolat sem jutott ki. A közvéleménynek semmi közössége nem volt a sorsát irányító diplomáciával s a diplomácia lemondott a közvélemény szűzi őseréjének felhasználásáról s arról a tiszta támogatásról, amely minden diplomáciai gondolat egyetlen szankciója. Hibák ezek, amiknek következményeit nem is könnyű végig gondolni! Nemcsak nálunk. Ausztriában — írja egy osztrák publicista — valóságos patológikus iszonyban szenvedlek a külpolitikai kérdések komoly tárgyalása előtt s így nemcsak a nagy néptömegeknél, hanem a politikai vezetőknél és publicistáknál is a külpolitikai szaktudás egészen felszínes volt. „Hogy mi nem védekeztünk a felvilágosítás eszközeivel, az a legnagyobb hiba mindazok között, amit a központi hatalmak az utolsó évtizedben elkövettek¹ — állapítja meg az osztrák Chiumecky.

Brit államművészet tartotta először a történelem folyamán kötelességének a politikai közvélemény irányítását a külpolitikai kérdésekben. Szó sincs róla, a lapok szigorú megcenzúrázása, elnyomása, ha kellett, a megvesztegetés legraffimáltabb módja is eszközei közé tartoztak, de viszont Anglia volt az első, amelyik „diplomáciai levelek gyűjteményét” a nagyközönség elé bocsátotta. Az angol *blue books-ok* jóval megelőzték sárga, vörös, zöld, fehér és narancssárga kollegáikat. A világháború pedig meghozta az olcsó *penny blue book* könyveket is, amit a német Auswärtiges Amt is igyekezett utánozni 50 pfenniges kiadványaival.

De a világháború meghozta annak a hatalmas sajtó-diplomáciai munkának a feltárását is, amit az entente Angliával az élen félelmetes szervezettséggel és céltudatos munkával készített elő. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy mint Kolb Viktor, a bécsi jezsuita sajtó-apostol, megundorodjunk ennek a pokoli munkának erkölcstelen, világokat megrontó hatalmától s az Apokalypsis rémítő tengeri szörnyetegeihez hasonlítsuk. Közelebb szeretnénk lépni ehhez a munkához, nem hogy a mulasztások látomásos ereje lesújtson, hanem, hogy tanulságokat meríthessünk magunknak a jövőre nézve.

Anglia, valahányszor a brit államéletnek valami új irányodásáról volt szó, hatalmas *sajtópolitikai bevezetéssel előzte meg a diplomáciai akciókat*. Igazi embarras de richesse-t érzünk, mikor ennek a tételnek bizonyítására gondolunk. Íme két példa:

Az a n g o l - o r o s z r a p p r o c h e m e n t e l ő k é s z í t é s e reflektorszerűen világít be abba a homályba, ahol a világsajtó messzi események acélvázát készíti. Angliának Oroszországhoz való közeledése nemcsak a „splendid isolation” végleges feladását, hanem az egész világ külpolitikájának egy új, fontos fejezetét jelentette. Ez a közeledés az *1917-i perzsiai egyezmény* angol-orosz megegyezéssé érlelődött s ennek a megegyezésnek, ennek a rapprochement-nek lett tulajdonképen a kisöccse az egész Triple-entente s végeredményben az egész világháború. Anglia ezt a roppant perspektívájú diplomáciai lépést a leggondosabb sajtópolitikai előkészítéssel könnyítette meg. 1905 közepén indulnak meg a bevezető akciók és Greindl báró, Belgium németországi nagykövete — akit az események azóta élesenlátó diplomatává tettek ki — Berlinből nagy figyelemmel vette észre ezt

a már kiütköző propagandát.¹⁾ A maga részéről föl is hívja rá Richthofen báró figyelmét, de a német külügyér az egész rapprochement-t politikai képtelenségnek ítéli. A belga diplomata azonban a német államtitkár helyett is élesen látja ennek a közeledésnek Németország ellen irányuló élet,²⁾ s arról igazán nem tehet, hogy a sajtó-agitációnak ez a fölényes számba nem vevését nem tudta kimozdítani a német diplomáciai hagyományból.

Innen kezdve az angol sajtó nagyszerűen dolgozik együtt a Saint-James palotával. Nem tudjuk, milyen diplomáciai tevékenység folytán, elég az hozzá, hogy már 1905 közepén (Delcassé üzelmeinek évadján) a new-yorki Sun, a Times s a Matin egyezséget kötöttek, hogy Németországra vonatkozó távirataikat még a kinyomtatás előtt s kölcsönösen kicserélik. S most, hogy az orosz-angol közeledés megindult, lord Northcliffe-nek sikerült az akkor leghatalmasabb orosz lap, a jobbpárti Novoje Vremja részvényeinek tekintélyes részét megszerezni, s így közvetve a Foreign Office érdekkörébe vonni. Előzőleg még a Novoje Vremja egykori tulajdonosának, Suvorin-nek halála előtt megkötötte a brit sajtó diktátor az orosz-angol diplomáciai egyezményrel párhuzamosan az orosz angol sajtó-egyezményt. Ennek értelmében az orosz lap a Times mindenkori külpolitikáját fogja képviselni, emez viszont a Novoje Vremja álláspont-

³⁾ „Depuis des années on mène dans les journaux anglais à la tête desquelles se trouve le „National Review”, une campagne pour préconiser un rapprochement entre l'Angleterre et la Russie” — jelenti 1905 IX. 23-áról de Favereau belga külügyminiszternek. Majd IX. 30-áról jelenti újra: „Le ton général de la campagne de presse menée en Angleterre montre, que le rapprochement avec la Russie est désirée non dans un but d'apaisement, mais dans une pensée hostile à l'Allemagne” (L. Belgische Aktenstücke. Az Auswärtiges Amt kiadása Berlin).

²⁾ Greindl közvetlen a megegyezés előtt (1907 III. 28) még egyszer rámutat az angol sajtó céltudatos taktikájára Németország ellen.

ját teszi magáévá minden orosz dologban. A Times egyszerűen rátette Oroszország legelterjedtebb napilapjának orrára a maga brit szemüvegét s az orosz burzsoá orientáció anélkül, hogy tudott volna róla, Anglia érdekeinek irányában mozdult meg. Hogy ennek a sajtópolitikai lépésnek milyen fontos külpolitikai következményei lettek, annak vázolásáról, a világháborúra vezető legsötétebb tevékenységnek a vázolásáról, le kell mondanunk. Csak jelezzük, hogy ez a Northcliffe-propaganda németgyűlöletében társult és mozgásba hozta az oroszországi pánszláv gondolatnak minden alvilági erejét s külpolitikai rezgéseiben egészen a magyarországi nemzetiségi mozgalmakig éreztette hatását. Ebben a vonatkozásban még vissza kell térnünk rá, most csak egy példa volt.

A másik példa valamely diplomáciai lépés gondos sajtópolitikai kiegészítésére: a n e m z e t i s é g i e l v n e k a v i l á g h á b o r ú s s a j t ó b a n v a l ó f ő l t ű n é s e.

Mindenek előtt állapítsuk meg, hogy az entente a német békefelhívásra adott feleletéig, pontosabban Wilson elnök 1916. december 19. jegyzékére adott válaszáig, hivatalosan a nemzetiségi elv érvényesülését sohasem hangoztatta. Csak az amerikai jegyzékre való feleletben hangsúlyozza először mint végső hadicélt. Beszéltek Belgiumról, a restitutio in integrumról, a porosz militarizmusról, főleg pedig a „*small nations*”? a kis nemzetek jogairól, azonban a nemzetiségi elv teljes érvényesítését, vagy ami ezzel egyértelmű, Ausztria és Magyarország feldarabolását az entente 1916. december 19-ig, illetve 1917. január 12-ig sohasem tette. Kétségtelen, ekkor egy lappangó diplomáciai gondolat lépett előtérbe. Mindez — nálunk legalább — hirtelen, előkészítetlenül hatott, s a magyar politikusok megdöbbentő meglepetését senki sem fejezte ki hatásosabb szavakban, mint Andrassy Gyula gróf „Balfournak” című nemes és erőteljes cikkében. Azonban az entente publicisztikában gondos elő-

készítés előzte meg. Ennek a gondolatnak mindjárt a háború kezdetén olyan gazdag sajtópropaganda állott a szolgálatába, amelyet valami háttéri jelenség aggasztó tünetének ismerhetett fel a gondos szemlélő. Nem akarjuk itt most bibliográfiáját — egy egész könyvtár bibliográfiáját — adni ennek az előkészítésnek. Színes brosrák, tarka pamfletek, mint apró ázalékállatkák bámulatos mennyiségben borították el csillangó testükkel a zavaros vizet, míg másutt folyóiratok s hetilapok mellett gazdag standard-work-ök sarjadtak. Rendkívül jellemzőnek tartjuk, hogy ennek a papiros-irodalomnak háromnegyed része Shakespeare drámáinak nyelvén íródott. Az entente feje Anglia, szíve Franciaország, karja Oroszország — mondta egy immár történelmivé vált szállóige: ezért kereshetjük mindennek végén a Saint-James palotát.

Talán nem csalódunk, ha a román hadüzenetet megelőző tárgyalásokra [esszük azt az időpontot, amikor valahol a Foreign Officeban megnyomták a gombot s az időszakai sajtóban egyszerre egyre-másra gyúltak ki a nemzetiségi elv lámpásai. A porosz militarizmus hazája helyett ez a sajtóhadjárat mindinkább keletre tolódott, a nemzetiségi kérdés és Magyarország felé. A Serbie, a jugoszlávok genfi lapja, az entente eddigi kijelentéseit összegezve megállapítja, hogy „csak Ausztria-Magyarország legázolásával és csak a szabad nemzeti államok mai területükön való megalapításával lehet a szövetségeseknek nagy céljaikat biztosítani, amelynek megvalósítása új korszakot jelent az emberiség történetében. Szó sem lehet Ausztria-Magyarország megújulásáról, csak megsemmisítéséről, mert ez hozza meg millió leláncolt ember életének megújulását.” (1916. szeptember 17.) És ahol eddig csak szórványosan jelentkezett ez a felfogás, most már az új programra szervezettségével jelenik meg a nagy világlapok hasábjain. Egyszerre csak mindenütt elővetették a raktárból az elnyomott népek iránti szentimentális fájdalmat. Dover Wilson Mazzinivel ölelkezett,

Gustave Hervé Garibaldival, Scotus Viator még egyszer felfedezte Angliának Sturt, Hurbánt és Ljudevit Gajt. Az egész francia publicisztika látható könnyedséggel úszott az új elemben, melyet Barrés, Bergson s az Humanité, a francia szocialisták lapja, egyforma hévvel zsákmányoltak ki. Pétervártól Londonig divat lett a nemzetiségi elv. A magyar elnyomás pedig egyszerre közhellyé lett s a Nation Tchèque véres kárörömmel kiáltotta Magyarország felé: Messieurs les Magyars, hodie mihi, eras tibi! (1916. 11. sz.) Banalitás volna még tovább szaporítani a példákat. Porosz militarizmus, kis államok szabadsága, Mitteleuropa, az európai civilizáció kérdése egyszerre mind háttérbe szorult a nemzetiségi kérdés mellett. Az entente egész sajtójában egyidőben indult meg ez a nagyszabású előkészület, célját még nem láttuk, de tüneteit lehetetlen volt félreismerni. Ma már nyilvánvaló: az egész félévi sajtóhadjárat nagyszabású előkészület volt a nemzetiségi elv proklamálására. Bizonyos, hogy ebben a tekintetben tökéletes volt. Felejtsük el most, amit a Nation Tchèque üzent nekünk; még visszatérünk rá. Egyelőre mindezt csak példának szántuk: *a diplomáciai akciók sajtópolitikái kiegészítésére.*

Már az előbb említett diplomáciai dossier-kből is előkerül az a feltevés, hogy az entente diplomáciája és sajtója között sokkal közvetlenebb az összeköttetés, sőt kölcsönhatás, mint nálunk. A német és az osztrák-magyar diplomáciának megvan a maga *hivatalos orgánuma*: amott a Norddeutsche Allgemeine Zeitung, itt a Fremdenblatt. Az entente diplomácia még ebben a tekintetben is más iskolát képvisel, jobban belevonja munkájába az egész sajtót. Igaz, hogy ha a Temps megszólal, a diplomata a Quai d'Orsay-t hallja; mégis a francia külügyminisztérium más lapokkal is tart fenn összeköttetést; így pl. ismeretes a Matin-nel, a Journal des Débats-val és a Figaro-val való viszonya is. A Foreign Office legtöbbször a Times-t választja szócsőül, de mikor fontos diplomáciai lépésekről van

szó, az egész angol sajtó segítségét igénybe veszi, amire jellemző példa az angol sajtó viselkedése a második marokkói válság alkalmával. (L. Belgische Aktenstücke: 97.) S hogy viszont az orosz diplomácia hogy használta fel céljaira a sajtót, arra elég annyit felemlítenünk, hogy a Temps-ról köztudomású volt Izvolszkyhez való viszonya. Maga a francia sajtó házi zsargonja is egyszerűen így jelölte meg a Temps helyzetét: organe autoritaire de l'obéissance passive à tous les ordres de M. Iswolski! Valóban, herkulesi vállalkozás volna, ha itt ki akarnók mutatni az összefüggést a hivatalos diplomácia és sajtópolitikai szervezetei között. Bizonyos azonban az, hogy a Temps és a Norddeutsche néha oly makacssággal s annyi szívós simasággal vitáztak, mintha valami külpolitikai „pourparler”-t folytatnának, ilyenkor a tintafoltos szerkesztőségi asztalokat joggal cseréljük föl a kifogástalan zöld asztalokkal. Az újságokon keresztül a Quai d'Orsay tárgyalta a Wilhelmstrasse-vel.

Olyan kétségtelen az angol diplomácia és a sajtó közötti kölcsönhatás, hogy német publicisták egyenesen az *angol államférfiaknak az angol sajtótól való függéséről* beszélnek. Bizonyos, hogy az angol politikus sajtószertű elhelyezésénél fogva is a sajtóra van utalva. A horatiusi „popularis aura” nem volt olyan kívánatos valami a római szenátor előtt, mint az angol „wave of popular feeling” a brit államférfi számára. Régebben nagy parlamenti szónoklatokon át a sajtó elősegítette, vagy közvetítette ezt az érintkezést a közvéleménnyel. De ma az angol retorika virágja nem a Westministerből hajladozik, hanem a Times, a Manchester Guardian, a Nation, vagy Morning Post hasábjairól. Ezért volt viszont minden politikai gondolat sikereinek az előfeltétele a sajtópolitikai támogatás, mert a sajtó az, amelyik az államban a közvélemény titkos illetése alatt áll. A sajtónak ez a néplélektani szerepe tágitja ki hivatásának határát s Grey a külföldi tudósítók londoni egyletének gyűlésén, 1914. május 19-én egy-

szerűen ki is jelentette, hogy: „tényleg a sajtó hatalmában áll a döntés arról, hogy mi a lehető a külügy-miniszter és a nagykövet számára s mi nem.”

Annyira egymásra utalt s egymástól áthatott ez a kölcsönhatás, hogy gyakran a szociológia legkényesebb műszerével s a történetíró legaprólékosabb analízisével sem lehet kitapintani, itt említjük föl azt a „vádát”, hogy *az entente diplomáciája sajtója befolyásának nyomasztó hatása alatt áll.* Egy francia publicista, Jacques Bardoux, a *Journal des Débats*-ban annak idején azt fejtegette (1904. IV. 13.), hogy az egész angol-francia közeledés, ez a roppant fontos diplomáciai lépés, az angol sajtó „terszerűen szervezett” sajtóhadjáratainak eredménye s azokon a zseniális alapelveken épült fel, melyeket a *Spectator*, a *National Review* s a *Times* kifejtettek. Bizonyos, hogy egyetlen sajtó sem oly hivatott a diplomácia munkájának kiégésztésére, mint az angol. Az amerikai a detektív romantika irányítja, a francia megvásárolható, az olasz indiszkrét és fantasztá . . . Hogy az angol sajtónak micsoda társadalmi és politikai szerep jut osztályrészül, azt legjobban az 1909-i *Imperial Press Conference* bizonyítja, melyet a király, parlament, a hadsereg s az egész közvélemény a legnagyobb tisztelettel fogadott s valóságos nemzeti ünnepéllé avatott. A tanácskozások a brit birodalmi gondolat jegyében történtek s oly fontos kérdések felől döntöttek, mint a birodalom védelme, vagy a gyarmatok s az anyaország szorosabb együvértartozása, amit ők elsősorban sajtópolitikai utón; a gondolatok és tudósítások megfelelő kicserélésén, a táviratok s a kábel-használat közös technikájával akartak elősegíteni.

A mi diplomáciánk felette óvakodott attól, hogy a sajtót munkássága körébe bevonja. Ebben azonban nemcsak a diplomáciai hagyományokhoz való merev ragaszkodás irányította, hanem — valljuk be — a felelőtlen sajtó méregkeverő munkájától való félelem is. Hiszen a *felelőtlenség vádját* még az angol sajtó ellen

is felemelték, bár jogtalanul. Nagy politikai lelkiismeretre vall pl. az az ösztönszerű némaság, amivel 1902-ben, a marokkói bonyodalmak idején, Caillaux egész külpolitikáját kisérték. S az angol sajtó felelősség-érzésének valóságos nemesi okmánylevelét épen egy német diplomata dossier-jéből tudjuk idézni.¹⁾ Az is igaz, hogy pl. a francia sajtónak több külpolitikai indiszkréción fekszik a rovásán. Így pattantotta ki 1913. V. 25-i számában a Gil Blas c. lap, hogy Poincaré 1912-ben Pétervárt kötelezettséget vállalt a hároméves katonai szolgálat bevezetésére. De — ez a jellemző — az indiszkréciót rendszerint olyan orgánus követi el, mely semmiféle vonatkozásban nem áll a külügyi hivattal. A felelőtlenség-vádjára nem alkalmas arra, hogy a sajtónak diplomáciai akciókba való bevonását ellenezze. Bár készséggel elismerjük, hogy erre a hivatásra a sajtónak — s itt első sorban a magyar sajtóra gondolunk — még nevelni kell önmagát!

*

Anglia volt az első, amely a *personal factor* fontosságát a diplomáciai tevékenységben méltányolta s megvalósította. A nyugati diplomáciának általában nemcsak hagyománya, hanem utasítása lett a néperzéssel való közvetlen érintkezés keresése. A *personal factor* ennek a közvetítésnek munkájában természetesen az újságíró volt. Maguk a nagykövetek is nem egyszer közvetlenül a sajtó segítségével értékesíthették külpolitikai akciójuk sikerét. Izvolszki valóságos sajtóirodával dolgozott. S Rómában egy bizonyos időben a legtöbb újságíró egy bizonyos palotában lehetett találni, amelyben Barrère, a római francia nagykövet lakott. A központi hatalmak diplomatái a sajtót nagyrészt csak olyan *quantité négligeable*-nak tekintették, mint a világpolitikai tényezők s a néphangulat annyi más kifejezését. Bismarck nem lehetett olyan zárkó-

¹ L. Aktenstücke zum Kriegsausbruch: 54. A berlini Auswärtiges Amt kiadványa.

zott (az ems-i távirattal, a diplomáciának máig emlékeztető csínyjével, klasszikusan használta fel a sajtó szerepét), mint a császár nagykövetei voltak. Kivétel ugyan itt is akadt, mint pl. Marschall báró,¹) de épen mert ez a diplomata-típus kivétel volt, ezért éri most Németországban egymást a sok szemrehányás: „Gyakran nyílt rá alkalom — hangzik az egyik, — hogy az olasz sajtóban német érdekeket fedezzenek fel vagy támadásokat utasítsanak vissza. Sajnos, a legutolsó német nagykövetnek is hiányzott az iniciatíva képessége, vagy a néphangulat iránti érzéke. Nem keresték s nem is állottak semmiféle érintkezésben a sajtóval. Megelégedtek a hivatalos eljárással.”

Még a *konzuli kar* is, mintha valami fertőzéstől félne, messziről kerülte az újságírókat. Annál jobban kereste velük az érintkezést az entente-nak ez a fürge diplomáciai táborkara. His British Majesty konzuljai csak mozgékonyaságukban és munkakörük terjedelmében multák felül az ambassadeur-ök tevékenységét. Az az ember, aki a háború elején, valamely semleges országban, a legtöbb kommunikét küldte a lapoknak, aki gondoskodott, hogy a város különböző pontjain angol győzelmeket és röpiratokat osztogassanak, aki intézkedett, hogy a mozgósínházakban olyan filmeket mutassanak be, amelyeken a németek ártatlan belga szüzeket öldösnek le s aki intézkedett, hogy a tingli-tanglikban a Herr Professor-t és a szende Gretchen-eket énekeljék ki — az az ember ő brit Fenségének a konzulja volt. Ha egy-egy ilyen konzulátusi helyiség tetejét leemeljük, valóságos sajtóirodát találunk benne. Mint a sereg-parancsnok, a konzul minden nap kiküldte a francia propaganda szolgálatában álló lapokhoz a tennivalót: ma ezt kell irai! Hiába volt min-

¹ Róla érdemesnek tartjuk egy belga diplomata kollegájának jelentéséből kiemelni, hogy az újságírókkal közvetlen érintkezésben állott s általában az új iskolának legkitűnőbb embere volt. (...) me néglige aucune source d'information, il questionne les journalistes. C'est un brillant représentant d'une nouvelle école.” Beyens báró 1912. június 28-ikáról.)

den német hősiesség, hiába kapitulált Maubeuge vára! Mit ért ez, ha a rio de janeiro-i konzul egyszerűen kiadta a rendeletet a szerkesztőségeknek: „További rendelkezésig Maubeuge bevétele a lapokban minden körülmények közt tagadandó.” És emellett a német konzul tétlen maradt. Mikor például a nápolyi s olaszországi kolera felől a német sajtóban túlzott hírek kerültek forgalomba, az olasz konzul nem átalotta a lapok szerkesztőségeit felkeresni, hogy a cáfolatokat személyes súlyával is nyomósítsa. Az olasz idegenforgalom érdekeinek ilyen közvetlen védelmében egyáltalában nem érezte konzuli méltóságát megalázva. Most azután a németek¹⁾ elviselhetetlennek tartják, hogy a sajtó és diplomácia közötti viszonyt továbbra is a véletlenre bízzák, máris egy csomó új elméletet teremtettek meg a bajok orvoslására, amik közül a legfontosabbnak a nagykövetek mellé beosztott újságírói tanácsadó, egy *presse-attachée* állás szervezése látszik. Mások sok más reform szükségességét hirdetik, így egy a béke idején is állandóan működő sajtó-irodát. S ha diplomáciánknak ebben a szemérmes tartózkodásában az az erkölcsi visszautasítás foglaltatnék, amit a világsajtónak bérbevehető lelkiismeretén kellett érezniök, vájjon jogosultnak tarthatjuk-e ezt az álláspontot? Semmi esetre sem. Demesthenes mellé hiába állt az igazság és az ékesszólás, a makedón aranyak megvették Athén lelkét. És azóta? Hiszen sablonossá válnánk, ha bizonyítani akarnók, hogy a nemzetközi nagysajtót az entente diplomatai az *anyagi befolyásolás* milyen hallatlan eszközeivel dolgozták meg! Vájjon elég vigasztalás-e számunkra az a nagy morális felháborodás, amivel Macchio báró a világ lelkiismeretének ezekről a szemérmetlen római kufáraitól, ezek-

¹⁾ A németek hangulatára jellemző a következő vallomás: „Manapság bizonyára minden németben eleven az az érzés, hogy jobb lett volna számunkra, ha jobban megszerettetjük magunkat, hogy nyilván végtelenül sok drága vért megtakaríthattunk volna, ha puskacsövek helyett újságokat készítettünk volna magunk számára.” (Jung: 4.)

ről a *gamins payés-ekről* Bécsbe jelentési küld; és vájjon elégtétel-e az a kései beismerés, aminek az egyik szocialista (Ben ti ni, 1917 X. 28.) a Montecitorio nyalt ülésén adott kifejezési, midőn az egyik Olaszországgal szövetséges állam azt a kijelentést tehetette, hogy „huszonöt millió frankot költött olasz lapok és újságírók megvásárlására”, — vigasztaló és megnyugtató-e. ismételjük, ha ezzel szemben arra gondolunk, hogy mit jelenthet Olaszország semlegessége vagy ellenségeskedése a világháború esélyeinek szempontjából? Végül már maguk a központi hatalmak sem nézheték zsebre tett kézzel az entente munkáját. Ők is kinyitották a zsebüket; hogy későn-e vagy nem — az azután más kérdés.'

*

Az entente ebben a tekintetben is a kezdeményező volt. Aminthogy az entente már régóta megvalósította a sajtóval való összeköttetést. Nemcsak sugallt cikket, hanem valóságos

ú j s á g í r ó - d i p l o m a t á k a t

nevelt magának. *Stéphane Lauzanne-t* például, Franciaország egyik legtehetségesebb újságíróját, a Malin szerkesztőjét egyenesen a harctérről szólította el kormánya diplomáciai feladatok teljesítésére. Előbb Svájcba küldték az ottani propaganda megszervezésére, majd ennek eredményes elintézése után Amerikába utaztatták hasonló célból. De Franciaország még tovább ment. 1907. őszén rendeletet bocsátott ki, hogy ezentúl a diplomáciai pályán kívül működő emberek is kinevezhetek követségi tanácsosi vagy titkári címmel, külön megbízásokra, akik egyébként ugyanolyan elbírálás alá esnek, mint a rendes karriérbeli diplomaták. S mindjárt ki is nevezte *André Chaumiex-t*, a Journal des Débats munkatársát, Bernbe követségi tanácsosnak.

Ezek az újságírók ugyan gyakran a politikai agentura-tól sem riadnak vissza, mégis igazságtalan-

ság volna minden, esetben bérbbe vett tollakról elmélnedni. Különösen a Times emberei tüntették ki magukat és ennek az új újságírói típusnak klasszikusnak mondható mintáit hagyják Anglia hagyatékára. A legkülönbről közölök: Henry Wickharn Steed-ről bővebben akarunk szólni; de itt van a többi *Times-man*: Mister *Wilton*, a pétervári tudósító: vagy mister *Bourchier*, a volt Balkán-levelező. A Times szerkesztősége azzal a nyilatkozattal hívja fel olvasóinak figyelmét *Bourchier* cikkeire, hogy neki a Balkán-szövetség megszületésében rendkívül fontos szerep jutott. Ő ennek az egész diplomáciai eseménynek legfontosabb koronatanúja.

Ezeket az újságírókat már alig lehet megkülönböztetni a hivatásszerű politikai ügynököktől s a magyar közönségnek bizonyára nem kel! külön bemutatni közölük *Seion-Watson* urat, akit mint Scotus Viator-t nagyon jól ismer nemzetiségi vándorlásaiból. A bolygó skót egész sajtóirodával utazgatott, amelyből jóval a háború előtt eresztgette világgá terveit a dualizmusból a trializmusba való átmeneteire vonatkozólag, a jugoszláv kérdés megoldásáról, a tótok felszabadulásáról. Mikor azután a világháború kitört, Bukarestbe ment s miután Erdélyt is odaigérte a románoknak, most már egész Magyarországot könnyű szívvel feldarabolta. Scotus Viator azonban bizonyára beleegyeznék Ausztria föderalizációjába is, csak Magyarország földarabolásához ragaszkodik rendíthetetlenül. Seton-Watson úr portréjával itt nem kísérletezhetünk. Csupán azok számára, akik jóhíszeműnek tartják publicisztikai tevékenységét s meggyőződésnek, ha egy tót furulya etnográfiai motívumaival, vagy egy szakolcai pofonnal akarja bizonyítani a magyarság elnyomását — megemlítjük, hogy maguk az angolok előtt is ismeretesek az ő politikai összeköttetései s az a szerep, melyet az az u. n. trialista-mozgalomban játszott. (L. a Manchester Guardian 1917. VI. 20-i cikét: The problem of the nationalities.)

Ismert diplomáciai emisszionáriusok még a két *Buxton-testvér*: Noël és Charles Roden Buxton. A Downing-Street a Balkán-háborúkat megelőző diplomáciai tevékenységre bocsátotta ki őket a zavargó félszigetre s diplomáciai küldetésük fontosságát eléggé jelképezi az ellenük elkövetett merénylet. Erdemesnek tartjuk róluk felemlíteni, hogy a világháború alatt Angliában a monarchia föltétlen megmaradása mellett agitálnak, minden esetre egy föderalizált monarchia mellett.

A diplomáciai újságírói ügynököknek balszárnyában egészen titokzatos, monte-christói típus jelenti az orosz ágenseket. Csak egy *Brancsaninov-ot*, vagy egy *Weszeliczky Bozsidarovics-ot* említjük fel. Ez a Weszeliczky bosnyák származás; valami politikai mozgalomban való részessége miatt Oroszországba menekült. Újságíró lett s a *Novoje Vremja-t* ő tudósította Londonból. Weszeliczky, mintha csak az orosz imperialista diplomáciának valami előretolt szeme lett volna, gondosan figyelte az entente külpolitikai irányát. Nemcsak figyelte, hanem tárgyalt, agitált, befolyásolt s diplomáciai tényezőként viselkedett. Weszeliczky összeköttetései és eszközei a legmagasabb társadalmi tényezőktől a mob fantasztikus rétegeiig nyúltak. Hazája imperialista politikáját mindenesetre kiválóan képviselte s 1914. április 19-én már úgy telegrafálta meg lapjának, mintha a saját munkája volna, hogy Oroszország és Anglia bizonyos lehetőségekre való tekintettel közvetlen katonai megegyezést létesítettek egymás közt! Az ilyen újságírók a diplomáciai titkok leleplezésében a kalandor-erkölcsök leg-sötétebb fajtájától sem riadnak vissza, amik között a diplomáciai akták megszerzése a legigazoltabb eljárás közé tartozik. Hogy a zürichi osztrák-magyar követségbe hogyan és kik törtek be, azt homály fedi. De a zürichi rendőrség rögtön kellemetlenkedett monsieur Blum-nál, aki a *Matin-t* és monsieur Dietrich-nél, aki a *Journal-t* képviselte. Végeredményben az is mindegy

hogy a Grimm—Hoffmann-féle affér aktáit (melyben tudvalevőleg Grimm szocialista vezér a német-orosz különbékét akarta közvetíteni) már Bernben szerezték-e meg orosz ágensek, vagy — amint a másik verzió tartja — csakugyan angol ügynökök fogták el Oroszországban. Bizonyos, hogy Grimm távirata először a Times-ban látott napvilágot.

Bizonyos tekintetben azért a francia sajtó diplomatái ismét más típust képviselnek. Első sorban *Tardieu*, a *Temps* evangéliuma. *Tardieu* ifjú korában diplomatának készült, majd a *Figaro* külpolitikusa lett. De miután nem akarta az orosz követség által megfizetett cikkekhez odaadni a nevét, átment a *Temps*-hez *Pressensé* helyébe. Később kevesebbet moralizált, de annál élesebben és kiméletlenebbül támadott és publicisztikai tevékenységének fontosságát a francia politika fejlődésében senki sem tagadhatja. De az ő politikai érvényesüléséhez hozzátapad a francia plutokratikus sajtó-társadalom minden szennye. Pontos összeget ilyenkor nem igen szokás emlegetni, de *Tardieu* gazdag ember hírében áll. ő maga állítólag el is dicsekedett vele, hogy egy külpolitikai ügynökség élén áll. *Violette* képviselő a *Chambre des Députés*-ben minden esetre elfogadta ennek az ügynökségnek a létezését, de hozzá tette: „A nyilvánosságnak meg kell tudnia, hogy a *Temps* külpolitikáját nem mindig irányítja a kormány, hanem gyakran kormányellenes pénzcsoportok szolgálatában áll.” Ezen a közön belül azonban, ha szabad ezt a kifejezést használni, *Tardieu* meggyőződéssel képviselte az Izvolszki—Délcassé—VT1. Eduard triász politikáját, még a Németországgal való gazdaságpolitikai összeköttetés ellen is tiltakozva.¹⁾ A francia újságíró-társadalom díszzeit vagy a

¹ „ne néglige aucune occasion d'attaquer la politique de l'Allemagne et ceux qui essayent d'amener sur le terrain des intérêts économiques un rapprochement entre les deux nations voisines”. — jelenti róla Beyens báró 1914. II. 20. Bülow herceg a marokkói válság alatt személyesen is megakarta nyerni a német-séghez való közeledés eszméjének. Sikertelenül.

Halhatatlanok közé juttatja be, vagy a képviselőházba, vagy egy nagy részvénytársaság igazgatóságába. Tardieu képviselő lett s háta mögött a Temps külpolitikai hagyományával, arccal Németország és Cailiaux ellen fordulva, tovább mondja vezércikkeit a képviselőház padsorából. A háború alatti tevékenységéről feljegyezhetjük, hogy diplomáciai kiküldetésben ő is megjárta Amerikát. A monarchiának egyébként már nem oly temperamentumos ellensége — némi magyarszimpatiát is elejtett olykor-olykor — s egy konferencián a nemzetiségi elv merev alkalmazása s így a monarchia földarabolása ellen szólalt fel, a principe des nationalités-vel az európai egyensúly, a politique d' équilibre elvét állítja szembe. Ezért azután hallgatóságától tapsot s La Serbie-től egy pár mérges megjegyzést kapott. (L. 1916. IX. 10.)

Ehhez a francia típushoz elég közel áll, de kapitalisztikus irányzat nélkül és erős hagyományokkal, az az újságíró-diplomata fajta, melyet E. J. *Dillon*, a Daily Telegraph neves publicistája képvisel. Az angol publicisztikára egyáltalán jellemző, szinte hozzá tartozik a stílushoz, hogy szigorúan körülhatárolt külpolitikai programmal dolgozzék. Ebből a szempontból Dillon a németellenes irány legrégebb hirdetője, aki a Contemporary Review külpolitikai szemléjében évek óta a minden hónap elsején esedékes keserű könnyeit állhatatosan elsírta azért a mulasztásért, hogy Anglia 1864-ben, 66-ban és 70-ben semleges maradt s nyugodtan nézte, hogy lesz nagygyá Poroszország. Ebbe a kissé szűkre szabott perspektívába azonban Dillon rendkívül gazdag zszurnalisztikai tevékenységet szorított bele. Hírlapírói sikerei Anglia egyik legtekintélyesebb újságírójává tették, akinek minden fontosabb külpolitikai akcióban része volt. Publicisztikai koszorújába belefoglalhatja az olaszországi hadüzenet sajtópolitikai előkészítését. Rod nagykövet munkáját senki nála jobban alá nem támasztotta s ha van hála az olasz nemzetben, akkor Dillon érdemeit a d'Annunzióé mellé ra-

gasztja. Taktikájára jellemző, hogy midőn az olasz-orrzági munka sikere biztosítva volt, 1915. május 28-án a Daily Telegraphen keresztül azt üzenté Bakarestnek, hogy Romániái veszély fenyegeti, mert továbbbi húzódozásával azt a fényes chance-ot a háborúba való beavatkozásra, amire ekkor nyílt alkalma, elmulasztja. Mert tudják meg Romániában, hogy Magyarországon hatalmas áramlat dolgozik a különbéke érdekében. Ez az irányzat erőben folyton gyarapodik s szervezettsége nemsokára eléri azt a fokot, hogy egy parlamenti államcsínyben érvényre is juttatja akaratát. Ha Románia nem siet, az entente még elfogadja a magyar különbekét, mert „a magyar nemzet ellen Angliában semmiféle halálos gyűlölet nem tapasztalható”. Ebben az egész manőverben az angol publicisztikai erkölcs szerint nem az volt a legnagyobb hiba, hogy hazug volt s átlátszóan naiv, hanem hogy célját nem érte el — egyelőre. Ő sem tartozik a monarchia minden áron való ellenségei közé. Egy 1917-i cikkében (Középeurópa és az Osztrák-Magyar Monarchia) azt fejtegeti, hogy a magyar nemzeti államra nézve a nemzetiségek irredenta-törekvései végveszedelmet jelentenek s Magyarország szükségyszerűen kénytelen magát Németország oltalma alá helyezni. Egy ilyen erőszakos organizmus azonban, amilyen már a monarchia, nem maradhat fönn; vagy alkotó elemeire bomlik, vagy a közép-európai alakulat szívja föl magába. Ennek a cikknek az írója az angol közönség egyik legnevesebb s talán legkedveltebb publicistája. Tekintsünk most el sötét dilemmájától s ismerjük el, hogy irántunk legalább némi megértéssel viseltetik. Ez a hang mindenetre elüt a boche-terminologia szokványos hangjától.

Van még egy típusa ennek a sajtó-diplomáciának, amit a franciák fehér publicisztikának neveznek. A fehér publicisztikának nincs közvetlen érintkezése a Quai d'Orsay embereivel, sem a nagybankok nem vonják be csengő frankok árán külpolitikai érdekkörük

feltárásába. Ez a becsületes publicisztika önmagáért űzi diplomáciai terveit, a közhangulat igazibb kifejezője s minden esetre legalább egy olvasóközönség csoportjának felfogását hüen tükrözteti. Bármily nagy érték is ez a politikus számára, könyvünk keretébe nem tartozik belé ennek a publicisztikának az ismertetése. Hogy mégis bemutatjuk egy-két alakját, ezt főleg azért tesszük, mert publicisztikai tevékenységük legfontosabb területe: Magyarország.

Georges Bienaime a Victoire diplomatája. Hervé mellett a nemzetiségi kérdés szakértője s mint ilyen, a magyarság ellensége. Fő tétele a következő: Magyarország mindenáron fenn akarja tartani a magyarság mai imperialista, kapitalista és oligarcha uralmát. Ezt azonban csak úgy tudja elérni, ha szabad kezet kaphat. Ezért van szüksége a magyarságnak Poroszországra és ezért van „Károlyi gróf minden rodomantad-jai ellenére is” Bécsre és Ausztriára. Tisza lemondása alkalmával ezt a tételét még kibővíti néhány észrevétellel (La chute de Tisza 1917. május 25.). A háború megindításakor Magyarország elé a következő kérdések meredtek: Részt kell-e vennie a háborúban? Meg akarja-e akadályozni? Ellenséges vagy barátságos érzülettel nézi-e a háborút? Magyarország a háborút választotta s mit nyert vele? Nyerte 1. Szerbia letiprását, 2. Románia elnyomását, 3. A magyar erőszak megszilárdítását, S most mégis látják, hogy elvesztették a háborút. Most arról van szó: menteni, amit lehet! Most királyi mosoly fordul az elnyomottak felé. De a budapesti véres vadkan — ez a fehér publicisztika terminológiája — (le sanglier furieux de Buda-Pesth) képtelen mosolyogni. Ezért kellett neki elmennie. Még egyszer: ez a Bienaime gondolatmenete és ez a stílusa.

Ilyen „fehér publicisztikát” űz a két *Lichtenberger* testvér: Henri és André. Az egyik a Sorbonne tanára, a másik publicista, aki legtöbbször ugyancsak a Victoire-ba ír. Így osztoznak meg Hervé diplomáciáján

és a magyargyűlöletén. Az egyetemi tanár Andrassy Gyula „fehér békéje” ellen, érvel, a *Revue Internationale Politique*-ban, az újságíró pedig a magyar elnyomás ellen küzd. Ennek az André Lichtenbergnek legtipikusabb ránk vonatkozó cikke ezt a címet viseli: *Amnésie*. A Budapesti Hírlapnak egy 1917. január 16-i vezércikkével foglalkozik benne, mely „Magyarország és az entente” viszonyáról szól. Az entente ma fel akarja darabolni az ezer éves Magyarországot, amely a civilizáció és Franciaország bástyája volt. S most Franciaország azzal hálálja meg ezt Magyarországnak, hogy törülni akarja „az európai számottevő nemzetek sorából” s milyen népek kedvéért! így hangzik a B. H. cikke. *Amnésie*, — feleli rá André Lichtenberger. Magyarország az emlékezőtehetség ama különös betegségében szenved, hogy a közvetlen megelőző dolgokra nem emlékszik. Mit tett Magyarország Franciaország diplomáciai támogatásáért Németország ellen, a Szedánt követő évtizedekben? — kérdezi Lichtenberger. Erről, éppen erről feledkeznek meg. *Amnésie*! A magyarok elismerésre méltó hősiességgel küzdöttek történelmi egyéniségük fenntartásán; mégis semmi sem mutatja jobban gőgjüket és elnyomásukat, mint ez a „számottevő nemzet” kifejezés! (Ezt Lichtenberger a „compétant” szóval adja vissza, ami egészen mást: illetékest jelent!) A magyarságban ép úgy, mint a németységben meg van a meggyőződés, hogy ők uralkodásra születtek . . . Amint látjuk, mindebben már sok a *vieux jeu*, a háborús publicisztika ismert frazeológiája. Egyébként is a két Lichtenberger testvér külpolitikájának igazi területe szülőföldjük: az elzászi kérdés.

Hátra van még két arckép a galériából: André Chéradame-é és Henry Wickham Steed-é. *André Chéradame* a francia sajtó-diplomácia nagymestere. Publicista és agitátor, reális számítású diplomata és közgazdasági próféta egyszemélyben. *The gallant pioneer* — amint Scotus Viator egy a történelemnek szánt jelzővel elnevezte őt, aki az entente ügyének felbecsül-

hetetlen szolgálatot tett. Nem ideológus, bölcselmi és szociológiai elméletek nem érdeklik. A mai társadalom kapitalista emelvényén áll és onnan nézi a népek föl-felé törekvő munkásait. Az okos pallér maga is építeni akar: az új, erős, nacionalista és gazdag Franciaországot.

1894-től kezdve a Balkán-problémának szenteli munkásságát. A Balkán-kérdés végén újra csak a megifjodott és erős gall köztársaságot látja. Ez a váltója, amibe minden sínpart belevezet. 1899-ben Törökországba utazik, hogy a németek munkásságát, amit Abdil-Hamid uralma alatt kivirágoztattak, ellenőrizze. A francia diplomácia — mondja Chéradame — jellemtéte ugyan az aktivitásukat, de nem ismerte fel munkájuk fontosságát és határozott célját. Konstantinápolyija ment, hogy Franciaország közvéleményét felrázza a Bagdad-vasút ügyében, „amelyet egyes diplomaták német álmodozásnak tekintettek, csodálatosnak, de kihihetetlennek . . . Számomra azonban a Bagdad-vasút ügye ... az első perctől fogva azt a porosz politikai törekvést szimbolizálta, amelyet II. Vilmos inaugurált ... s amely nemsokára Németországban ebben a formulában foglalta össze az új vállalat rendkívüli fontosságát: Hamburgtól — a Perzsa-öbölíg” — írja 1906. november 17-én. Ez a hang nem az utólagos próféták ellenszenves szerénytelensége. Chéradame jó prófétának bizonyult. 1894. óta hirdette a német-francia érdekek kiegyenlíthetetlenségét s a maga részéről mindent meg is tett, hogy a harc pillanata hazáját a legkedvezőbb körülmények közt találja. A vérbeli propagandista logikája szerint most a fölismert tétel politikai érvényesítése következett. Egy előkelő politikus képviselőt csakhamar megnyert eszméinek és konferenciákat tartott a kérdésről.

1902-ben újra Törökországba utazott, mert be akarta bizonyítani, hogy a Bagdad-vasút terve és a mögötte rejlő veszedelem egyáltalán nem fantázia. Maglik a konstantinápolyi követek sem tudtak semmi

bizonyosat a dolgról; a francia közvélemény előtt meg teljesen ismeretlen volt. Franciaország utazó diplomatájának sikerült a szerződés pontos szövegét megszerezni, amelyet a török kormány a *Société des chemins de fer d'Anatolie-val* kötött s amely mögött a *Deutsche Bank* érdekeltsége állott. A leleplezést a *Revue Hebdomadaire*-ben közölte (1902. okt. 18., 25., nov. 1. számokban) és Firmin Faure képviselő meg is interpellálta ennek alapján a kamarában a külügyminisztert. De a legnagyobb föltűnést Chéradame leleplezése Angliában okozta. És csakugyan a francia külügyminisztériumot a Foreign Office-nak nem sokára sikerült a Bagdad-vasút kérdésében más álláspontra bírni. Hogy a diplomácia félhomályban mi történt, azt nem tudjuk, de ma Chéradame úgy ünnepli önmagát, mint a francia tőke páter patriae-ja.

Chéradame a világpolitika nagy problémáiban dinamikus erőt tulajdonít a gazdasági kérdéseknek. Talán könnyedén elhanyagolja a népszichologia tanulságait egy-egy világpolitikai probléma megítélésénél, azonban a népek reális érdekeinek felismerésénél józan Ítéloképességről tesz tanúságot. De egészen finom diplomáciai ösztönnel és szinte bismarcki szkepticizmussal dolgozik, valahányszor a francia nemzeti vagyon, a francia kisemberek tőkéje, a *petite épargne* csillog ki a világbörze diplomatáinak művészi ujjai közül. Sajtópolitikai tevékenységét első sorban ez a szempont irányítja.

A *Bagdad-vasút* ügyében nem elégedett meg az-
 zal, hogy sikerült neki a francia tőkét megmenteni egy tisztán német érdeket elősegítő vállalkozástól. Mikor 1911-ben Németország és Oroszország közt a viszony nagyon megjavult — szóval mikor az a veszély fenyegetett, hogy a *petite épargne* mint orosz tőke fog majd résztverni a Bagdad-vállalkozásban — Chéradame őrt állt és megindította a sajtó-kampányt. A *Petit Journal* (rendszerint itt jelentek meg cikkei) 1911. március 28-i számában (*La Triple Entente et le Chemin de fer*

de Bagdad) küldte el figyelmeztetését Londonba, Pétervárra és Parisba. „Non, non, mille fois non, nous ne pouvons pas prendre une attitude aussi ridicule!” — kiáltott fel s az orosz tőke csakugyan távol maradt a vállalkozástól.

Az entente-nak a létjogosultsága is elsősorban gazdasági érdekeik közösségén nyugszik — ez Chéradame egyik tétele, amelyet nagyon érdekesen fejt ki egyik cikkében (L'Energie française 1905. júl. 1.). Ugyanezért a másik hatalmi csoport érdekei ellentétesek vele. Ez a tétele üzeneti meg vele a sajtóháborút az 1909-i magyar kölcsönkibocsátás ellen.

1909. december 16-án jelent meg a Petit Journal-ban első cikke: Un emprunt hongrois à Paris de 500 millions et les intérêts français cimen. Ekkor még csak híre járt, hogy Magyarország 500 milliós kölcsönt szeretne elhelyezni a francia pénzpiacon és Chéradame még csak az alapelveket állapítja meg. A magyarság iránt Chéradame eddigi munkássága alatt (1. például L'Allemagne, la France et la Question d'Autriche című könyvét. Pion. 1902.) meglehetősen szimpátiával viselkedik, főleg az 1900-as politika önállósági törekvéseinek hatása alatt. Franciaország nem is idegenkednék egy önálló Magyarországnak — une puissance séparée de l'Autriche — tőkét elhelyezni, de a jelenlegi viszonyok mellett vajjon mire szolgálna ez az 500 millió frank? Szolgálna elsősorban Bosznia és Hercegovina annexiója költségének és más katonai befektetésnek fedezésére. Ez a kölcsön Franciaországra nézve csak akkor volna logikus, ha a köztársaság egész külpolitikája irányt változtatna. A Petit Journal cikkét a Times és a Novoje Vremja átvették és erős szavakkal kommentálták. A sajtókampány megindult. 1910. január 19-én írja második cikkét Chéradame. (Ou en est le projet d'emprunt hongrois en France?) Monsieur Pichon, az akkori külügyminiszter, vigyázzon az épargne-ra. Caveant consules! Augusztus 9-én egy újabb cikk következik: Un emprunt hongrois à Paris et les intérêts

français címen. A sajtókampánynak már is volt eredménye.

G. Gerald francia képviselőnek ebben az ügyben intézett interpellációjára Pichon egészen Chéradame cikkeivel felelt. És a sajtó-diplomata álláspontjának igazolására diadalmasan hivatkozik a „Magyarország” egy korabeli cikkére (1910. július 24.). „Szerencsét kívánunk — idézi a magyar lap cikkét — a francia közvéleménynek, mert megértette, hogy a Khuen-Héderváry kormányt Ausztria ültette Magyarország nyakára, korrupcióval választotta meg csak azért, hogy az osztrák-germán entente alantas művét végrehajtsa.” És egy év múlva megint visszatér rá 1911. december 26-án (Un emprunt austro-hongrois d'un milliard en France?) A Petit Journal — mondja büszke szerénységgel — már egyszer meghiúsította ezt a tervet, most egy milliárdra emelték fel igényüket s újra kopogtatnak Franciaország ajtaján. Ugyanazok az okok szólnak ellene 1911-ben, mint 1909-ben. „Hisszük ugyan, hogy néhány év múlva, ha majd Ausztria-Magyarország szláv népeinek politikai evulicója előrébb haladt . . . nagyon komoly rapprochement létesülhet Ausztria-Magyarország, másrészt Anglia, Franciaország és Oroszország között. De addig is micsoda biztosítékot adhat a monarchia a kölcsönre nézve? Halljuk ugyan, hogy Aehrenthal Crozier nagykövetnek kilátásba helyezte, hogy a milliárdos kölcsön sikere esetén a monarchia esetleges konfliktus idején nem nyújtaná Németországnak azt a teljes segítséget, amelyre ez számít! („ . . . la monarchie des Habsbourg ne prêterait peut-être pas à l'Allemagne, en cas de conflit, tout le concours que celle-ci espère.”) De tudjuk viszont, hogy Németországban ellenkezőleg felette örülnének a kölcsön sikerének, mert ez látszik előttük a legszerencsésebb megoldásnak, amivel a német értékeket becsempészhetik a párisi tőzsdére. És azután újra Chéradame sablonos kérdése — à quoi servirait le milliard que le petite épargne prêterait? — mire szolgálna

ez a milliárdos kölcsön? Kérdésben a felelet — mondja rá Chéradame. A milliárdos kölcsön nem jött létre.

A magyar kölcsönrel kapcsolatban hívja fel a figyelmet a *Déli Vasút francia érdekeltségére*. A Déli Vasútnak — amelyet Franciaországban Chemins de fer lombards néven ismernek — részvényei részben francia kezekben vannak. (Chéradame 7—800 millió frank értéket vesz számításba.) Ezek a részvények nagyon keveset jövedelmeztek s a francia tőkések a tarifa-felemelését kívánták, amihez a monarchia kormányai nem akartak hozzájárulni. Erre a körülményre Chéradame most felhívta a köztársaság kormányának figyelmét és Pichon a parlamentben magáévá tette Chéradame szempontjait. 1911. január 10-én (Finance et diplomatie) címen írt cikkében mintegy kodifikálja az ő gazdaság-diplomácia eszméinek legfőbb tételét, amelyben azt követeli, hogy mielőtt a külföldi pénzügyi körök a külügyminisztériumot valami fait accompli elé állítanák, ezentúl először a Quai d'Orsaya kellene menniök. *Csak ha a külpolitikai szempontok megengedik s a diplomáciai kombinációkat elősegítik, csak akkor szabadna külföldi pénzügyieteket lebonyolítani.*

A diplomáciai szempontoknak gazdaságpolitikai kapcsolata — ez Chéradame sajtópolitikai kátéjának legfontosabb tétele.

Henry Wickham Steed a Times nagykövete. Tíz évig képviselte lapját és Nagy-Britanniát Bécsben. Tíz év múlva Lord Northcliffe nagy képességeinek elismerésül hazahívta s a Times külpolitikai rovatának vezetését bizta rá. Henry Wickham Steed a Times-man szabású újságíró legtisztább típusa. Háta mögött az angol inzuláris politika minden ellenszenves, de sikerre vezető hagyománya, előtte Anglia hivatásába és kiválasztottságába vetett hite. Liberalizmusát a Gladstone-féle hagyományokból meríti, de azért kíméletlenül érzéketlen bizonyos faji diaszpórák törekvéseivel szemben. Konzervativizmusa Beaconsfield

legnemesebb toryzmusából való, de például a magyarság történelmi fejlődését és a mai erőviszonyoknak ebből a szempontból való vizsgálatát meg sem kísérli. Szociológiáját Spencertől tanulja, de a legnaivabb elméletet is átveszi, ha céljának megfelel. Ennyi képességgel, ami sok lehet egy diplomatának és kevés egy újságírónak, kormányozza Anglia közvéleményét a monarchia felől.

Nemcsak tudósításokat küld Angliába, Henry Wickham Steed Anglia legdolgosabb diplomatája is egyúttal. A Fremdenblatt 1916. július 18-iki száma érdekes leleplezést közöl sajtó-diplomáciai tevékenységéről. A Times egykori tudósítójának vendégszerető háza a monarchia ellenes propaganda otthona lett. Steed erős egyénisége teljesen megnyerte elvei számára a külföldi lapok bécsi tudósítóit. Az olaszokat — mint most Caburi-nak, a Giornale d'Italia volt bécsi tudósítójának egy Steed-hez intézett nyílt leveléből kiderül — a veszedelmes német-magyar penetrációra figyelmeztette, — máskor rámutatott a bécsi bankok tevékenységére, akik Triesztben s az altra sponta más helyén a legváltozatosabb ürügy alatt megvetették lábukat. Nemsokára azzal zavarta fel Caburi-t, hogy a hajósvállalatok, az ipari telepek sőt hotelek alapítását tárta fel előtte, amik mind ennek a penetrációnak célját szolgálták. Azután újra és újra izgatta Italia megbízottját. A pesti ghetto és a bécsi Leopoldstadt tömeges nyaralása a Lidon, Riminiben, Cattolica-ban, nagyon figyelemre méltó — óvta Caburi-t. Sikerült elérnie, hogy a Giornale d'Italia teljesen bizalmatlan lett a „lovagias magyar nemzet” iránt.

Steed külpolitikai alapgondolata ugyanaz volt, mint Chéradame-é. *Az entente-ra nézve csak olyan Ausztria-Magyarországnak van értéke, amelyben a túlsúlyra jutott szláv elem biztosítja a német befolyás visszautasítását.* Ennek a szláv elemnek sajtó-diplomáciai érvényesülése rendkívül sokat köszönhet Steed-«iek. A cseh aspirációk benne találták egyik leglelke-

sebb támogatójukat, Kramarzs-zsal meghitt összekötése volt s a délszlávok Scotus Viator mellett legjobb barátjukat tisztelték benne. A legügyesebb diplomata is megirigyelhetné készségét és sajtódiplomáciai sikereit. Könyveket adatott ki, broszúrákra szerzett pénzt, folyóiratokra kiadót. A már ekkor jelentkező olaszjugoszláv ellentéteket nagy diplomáciai tapintattal igyekezett elsimítani. Rámutatott arra, hogy mindkettőjüknek közös ellensége: „a német-magyar camorra”! Caburi nyílt levelében 1917. őszén szemrehányóan említi is, hogy hatása alatt ő is ebben az irányban dolgozott, de Steed cserben hagyta az olasz aspirációkat. Mint Chéradame, ő is nagy figyelemmel kíséri a monarchián belül a fajok gazdasági küzdelmét is. De a francia jobbhiszeműnek bizonyult, Steednél túlteng az anglo-saxon sense. Inszinuál, rágalmaz és vádol.

Az Ausztria-Magyarországot fenyegető veszedelmek közül a legnyilvánvalóbb a délszláv, a legfélelmetesebb az orosz, (vagy talán orosz-román), a legalatombosabb a német-kérdés — írja 1913-ban megjelent hírhedt könyvében (The Hapsburg monarchy). Azonban a *dél-szláv kérdésre* maga veti fel a megoldás lehetőségét a monarchia rendkívüli alkalmazkodó képességében, Steed felemlíti például — még a világháború előtt tehát — a délszláv-kérdésnek olyan föderatív megoldását, hogy egy Ausztria-Magyarország-Horvátország-Szerbia-féle államközösség létesülne, teljes autonómiákkal, úgy, hogy a két utóbbi, a horvát és szerb parlament csak közvetlenül az osztrák-magyar delegációba küldené képviselőit a négy főderáit állam közös (diplomáciai, katonai) ügyeinek megbeszélésére. Sok osztrák s néhány magyar politikus azonban inkább tabula rasa-t csinálna az egész bonyolult szerkezetből — írja, — s az „ifjú osztrák”, the „Young Austrian” ideálra, vagyis az egész monarchiának föderalizációjára törekednék, ezzel szemben a magyar törekvések reménységébe az önálló Magyarország került, amely az egész délszláv terü-

let felett ellenőrzést gyakorolna. A délszláv kérdésnek ez a megoldása (amely a háborús magyar publicisztikában mostanában csakugyan fölmerült) azonban föltételezi Ausztria lemondását a tengerpartról, ami pedig nem valószínű. A magyarok különben is nagyon gyarló politikai érzékről tesznek tanulságot. A dualizmus mézesheteiben mint *primi inter pares* úgy látszott, hogy a magyarok maguk köré csoportosítják a délszlávokat s ezzel a vezetést a monarchián belül magukhoz ragadják, ez a remény azóta nagyon csalókának bizonyult. *A monarchia benső összetartozásának szempontjából a magyarság mint feszítőerő működik, képtelenül a jóra, felkészülten a rosszra ... Az önfenntartás ösztöne a tizenkettedik órában talán csodát művelne, ha az új magyar nemzedék nem sülyedt volna annyira a sovinizmusba, hogy minden érzékét elvesztette valódi európai helyzete iránt.*¹⁾

Ezzel a felfogással várta Steed a Times szerkesztőségi szobájából ezt a tizenkettedik órát, a világháborút. És ezzel az irántunk ellenséges indulattal árasztja el a világ legelső lapjának félelmetes hálózatával napról-napra a föld minden zugát.

A világháború kitörése mindjárt megváltoztatta a monarchiával szemben való álláspontját. Míg eddig hitt Ausztria-Magyarország titkos erőiben, most már *lehetetlennek tarja a monarchia fönmaradását*. Európát, az újjászületett Európát nem lehet elképzelni ennek az államnak a feldarabolása nélkül (. . . not be reconstituted without the dismemberment!) A háború óta Steed nagyon sok cikket irt az ismert angol politikai revükbe is gondolatainak propagálására. Az Edinburg Review 1917. januári számában *Austria and Europe* címen például végérvényesen fel-

¹ From the standpoint of the internal cohesion of the Monarchy, the Magyar State has acted as a repellent force, powerless for good, powerful for evil . . . The instinct of self — preservation might perhaps work a miracle at the twelfth hour had not the present generation of Magyars been so steeped in chawinism as to have lost all sense of their real position in Europe.

osztja a monarchiát. Azonban a háború alatt megjelent cikkei között a legnevezetesebb a *The pact of Konopisht* című, amely a *Nineteenth Century* 1916. februári számában látott napvilágot. E nevezetes cikkében Steed nem kevesebbet igyekezik bebizonyítani, mint hogy voltaképen 1914. június 12-én Konopistban indult meg a világháború, amelyet Vilmos császár rábeszélésére Ferenc Ferdinánd is elhatározott. Elhatározta pedig azért, hogy fiainak országot szerezzen s hogy feleségét királyok anyjává tegye. Ferenc Ferdinánd törekvései iránt azonban bizonyos bécsi körök ellenséges érzülettel viselkedtek és ezzel függ össze a szerajevói merénylet is; ezért kellett Ferenc Ferdinándnak meghalni s kiömlő vérébe magához rántani az egész emberiséget. Ehhez a vakmerő tételhez Sherlockholmes-i agyafúrtsággal keres ismert vagy kevésbé ismert adatokat. Egy rosszakaratú képzelet segítségével okozati összefüggésbe hoz egymástól teljesen távol álló eseményeket s nagy stilisztikai készséggel kétségkívül föltűnést keltő cikké gyúrja össze anyagát. Steed „leleplezése” a szenzáció erejével hatott s hasonló írói erőszakkal máskor is sikerült neki célja szerint egészen nyilvánvaló politikai képtelenségeket bevinni olvasó-közönségének köztudatába.

A háború kezdete óta változatlanul kitart a monarchia feldarabolása mellett. Idézi Lagarde-ot: *L'Autriche n' a pas d'âme pour son très vaste corps.* (Ausztriának nincs lelke idomtalan testéhez képest) s idézi Kürzberger osztrák publicistát, aki szerint van valami Ausztria lényében, amit az osztrákon kívül senki más nem tud megérteni: az, ami ázsiai Ausztriában. De Steed is épen ezt látja benne, ezért kell a monarchiának kipusztulnia Európából. *Külpolitikailag a monarchia a germanizmus előőrse a Balkánon, belpolitikailag a porosz-magyar kombináció lett a német ellenőrzés alapja a monarchiában.* E másik tétele végigharcolja az 1916-os publicisztikai hadjáratot a nemzetiségek érvényesüléséért. 1917. januárjában szemére

veti az entente kormányainak, hogy még sem foglaltak véglegesen állást ebben az ügyben. Sürgeti, hogy precizírozzák álláspontjukat a monarchia felosztásának kérdésében. Márciusban jött az orosz forradalom s minden eddigi politikai kombinációt fölborított. Csak Steed áll őrt a monarchia feldarabolásánál. Ide nem engedi be az orosz forradalom szellemét. A föderalizmus sem mentheti már meg a monarchiát, még ha II. József szelleme költöznék is belé! „Különben is Magyarország részvétele nélkül a föderális programúiban, az ausztriai föderalizmus csak szánalmas komédia lenne.”

Így intézi Henry Wickham Steed, director of the foreign département of the Times, a világ legtekintélyesebb sajtó-orgánumból a nemzetek politikáját.

A MAGYARSÁG A VILÁG- SAJTÓBAN.

Mindezekben csak halvány körvonalaiban ismerethettük azt a szervezett irányítást, öntudatos vezetést, azokat a földalatti csatornákat, azokat a műhelyeket, amelyekben a sajtó segítségével a világ Ítélete készül. A magyarság ügye is belekerült ennek a hatalmas sajtóorganizációnak gyáraiba és átgyúrva, feldolgozva, kikristályosítva más és más alakban került a világ közvéleményének vásárfára.

A báto rtalan magyar-barátság. Egészen természetes, hogy a külföld küzdelmeinket, problémáinkat mindig hozzáigazította külpolitikai barometerjéhez s eszerint értékelte őket. A hivatalos entente-politika számára Magyarország mindig a hármasszövetség egyik tagját jelentette s politikai mozgalmainkat mindig abból a szemszögből nézték, melynyire erősítik vagy gyöngítik az ellenséges nagyhatalmi csoport esélyeit a világpolitika börzében. E mögött a hivatalos politika mögött azonban a tömegettudat olyan ösztönei munkálkodtak, melyek az entente államaiban inkább mint bárhol, hatalmas társadalmi és politikai tényezők s amiknek befolyása a parlamenti élet s általán a világháború intézésében könnyen kimutatható. Ez a tömegettudat a háború első fázisaiban ugyan elaltatta a parázs alatt még pislákoló magyar-szimpá-

tiákat, de ellenségesen még jó darabig nem viselkedett velünk szemben. Inkább sajnáltak, mint gyűlöltek.

A nagy világlapokból itt-ott még sokáig felszedhettünk egy-egy nem barátságos, de jóindulatú logikájú vagy sajnálkozó szót. A közkeletű felfogás az, hogy Magyarország a Németországgal szemben vallott politikájának lesz az áldozata. Pedig — s ezt kedvvel feszegetik — a magyarság és németiség közt mélyreható ellentétek vannak. Az egyik francia folyóirat (La Revue) ennek bebizonyítására, arra a régi népdalra hivatkozik, hogy „mégis huncut a német”. Egy másik, miután ez ellentét okait kifejti, így folytatja: „Budapesten lázadás ütött ki és Az Est című újság egy feltűnést keltő vezércikkében attól sem riadt vissza, hogy a királyt és a kamarillát is megtámadja, amely Németország karjaiba vetette az országot”. (S mindezt egy komoly társadalomtudományi folyóirat: La Reforme Sociale írja 1916. januári számában.) Az ilyen hihetetlen hazugságoktól természetesen nem riadtak vissza, ha arról volt szó, hogy a francia népben egy illúziót fentartsanak. Ez az illúzió az a kába remény és néplélektani tévedés, hogy a magyarság frontot változtat ebben a háborúban szövetségesei és Németország ellen. Ez a politikai illúzió gyakran elment odáig, hogy Magyarországnak teljes önállóságot ígért mai területének épségben tartása mellett. A Daily Telegraph 1915. január 15-iki száma szerint egy londoni népgyűlésen bizonyos Mister Bottomley Magyarországnak Ausztriától való elszakítását s az önálló magyar királyságot követelte egy ugyancsak önálló Csehország mellett. Ekkor még állt Szerbia és a freedom of small nations elvét hajlandók voltak a magyarországi nemzetiségekre elfelejteni. Ugyanebben az időben, a Morning Post nem győzi a magyarságot azzal az érveléssel csalogatni, hogy ez a világháború — helyesen felfogva — Magyarországnak is szabadságharca, amelynek célja az „osztrák iga” s a „pángermán ideálok” alól való felszabadítás. (L. még a Mor-

ning Post és a Pester Lloyd 1915-iki vitáját.) Ugyanez a lap,¹⁾ miután egy fél év múlva Erdélyt és a Bánátot odaigéri Romániának, még mindig sajnálkozva írja 1915. június 6-án:

„Magyarország ugyan megszabadult az orosz betöréstől, de most elfogják németesíteni és Németország sorozóhelyévé lesz. Németország győzelme Magyarország sírja. Magyarország sorsa csak akkor lesz biztosítva, ha a németségtől elszakad. Magyarország sohasem volt kétségbeesettebb helyzetben, mint a győzelem órájában.”

És így tovább. Általában még mindig akadunk egy-egy jóindulatú újságnyilatkozatra. A Times 1916. május 15- és 16-iki számában egy Magyarországból Londonba tért angol ember fölötte rokonszenvesnek találja a magyaroknak az ellenséges alattvalókkal való bánásmódját. Többek közt ezeket írja:

„. . . A magyarok bámulata a német erő, német kintartás és német szervező hatalom iránt korlátlan volt. Még most is az, bár nem lehet állítani, hogy a magyarok szeretnék Németországot. Tulajdonképen félnek tőle, bár most is oly erősen hisznek benne, mint annakelőtte.”

Egy francia szociológus, Yves Guyot, pedig így nyilatkozott a Nemzetközi Társadalomtudományi Társaság 1916. április 12-iki gyűlésén a németységnek a magyar politikához való viszonyáról:

„Az a helyzet, amit az 1867-iki kiegyezés a magyarság számára teremtett, Sedan következménye. Ezt ők nem felejtették el. Az 1870-iki háború után,

¹⁾ A Morning Post különösen gyakran közöl Magyarországról cikkeket, a legtöbbet *Szebenyei József* magyar újságíró írta, mindaddig, amíg Scotus Viator intrikái folytán a parlamentben interpelláltak miatta és internálták. Újabban azonban ismét jelennek meg cikkek a magyarságról, talán az ő tollából. Bár Mr. Gurinne, a lap főszerkesztője, aki őszinte magyarbarát, azt állítja, hogy más tudósítója van a lapnak, sőt közvetlen Magyarországból.

egy magyar ember, Andrássy Gyula gróf, lett a külügyminiszter s első tette volt a Németországra való támaszkodás. Vájjon ki ellen? Ausztria németjei ellen! . . . Ezeknek a tényeknek az ismeretében hogyan ringathatták magukat a franciák még oly enyhe illúzióban is a magyar politikát illetően! Igaz, a magyarok kedves, elragadó nép. Hasonlítanak a marseillebeliekhez: mint emezek, ők is megőrzik a hidegvérüket nyájasságuk mögött. S egy pohár tokaji után, ha biztosítottak bennünket Franciaország iránti szeretetükről és szimpátiájukról, erre a megjegyzésünkre: Köszönjük, de hiszen az önök politikája teljesen német! — beismerően ezt fogják válaszolni: Nem tehetünk másként!”

Az ilyen nyugodt, hogy ne mondjuk: megértő elismerés azonban mind jobban kivész az ellenséges sajtó orkeszteréből. Minél közelebb jött a háború Magyarországhoz, minél inkább a világkonfliktus központjává lettünk (amint a Journal de Genève magát kifejezte), minél több magyar vért szívott be a Karszt, Gácsország és Erdély szikkadt homokja, annál élesebb, annál gyűlölködőbb, annál ellenségesebb hangokat ikattak be az orgonába.

A Morning Post 1915. január 13-án még az alábbi behízelt szavakat küldte felénk:

„Valóságos tragédia, hogy Anglia ellentétbe került Magyarországgal; azzal a királlyal, amelynek nemzeti törekvései iránt kezdettől fogva rokonszenvet táplált. S ha most szerencsétlenségünkre háborúba keveredtünk vele, még sem lehetséges sem az angol, sem a magyar nép részéről, hogy ellenségnek érezzék egymást abban az értelemben, ahogy Anglia és Németország ellenségek. Ugyanez áll Francia- és Oroszországot illetően is.”

A m a g y a r - g y ű l ö l e t első hulláma i. A háború második évében — elmondhatjuk — ez a hang teljesen kiveszett ellenségeink sajtójából. Mi-

után sem a forradalom nem tört ki, sem belpolitikai válságok nem segítették elő az entente céljait, miután a „sergeant ungherese” s a kitűnő magyar honvédek is megjelentek az Isonzó-partján — mindez a hamu alatti szimpátia egy utolsót pislákol, s helyébe a magyargyűlöletnek alaktalan lángja csapott fel. És Gustave Hervé, aki egykor úgy szerette Kossuthot és a magyar szabadságharcot,¹⁾ aki ma négy éve, 1914. IX. 14-én még azt írta a *Guerre Sociale*-ban, mintegy a franciák háborús céljait fejezve ki az ő rapszodikus modorában: *Vive Mazziiii! Vive Garibaldi! Vive ia June Europe! Vive le République allemande! Vive la République hongroise! Vive la Pologne! Vivent les Etats-Unis du monde* — Hervé most sápadt gyűlöletbe mártja tollát, ha hegyére kerül Magyarország. Ennek a felületes megítélésnek, alaktalan gyűlöletnek csak egy — nagyon jellemző — megnyilvánulását akarjuk még idézni; bizonyos George Delamare cikket, amelyet az *Agence Paris-Telegrammes* terjesztett (1916. X. 31.). Azzal kezdődik a cikk, hogy a közép-európai államok közül a franciák Magyarország ellen viseltettek eddig a legkevesebb ellenérzéssel s ez bizonyára oly beismerés, amit még az sem tehet kevésbé értékesé, hoi?v mindjárt utána hozzá is veti: a fene tudja mért? (*je ne sais fichtre pas pourquoi*). Valószínűleg „az ő költői és festői jellege miatt”. Valóban — írja Delamare úr — a franciák nagyon szeretik a népeket ruházkozásuk, táncaik, zenéjük után megítélni s „ezért foglal olyan előkelő helyet a francia irodalomban a sujtásos köpeny és a csárdás”. De most Delamare-nak kezébe került a Magyarország c. lap és benne Oláh Gábor ódája, melyben Hindenburgot, a nagy hóhért ünnepli. Ezek után már meg kell változtatnia azt a régi véleményét, hogy „a ma-

¹⁾ Egy ízben így kiált fel: Magyarok, Kossuth álma megvalósul! Magyarország független köztársaság lesz! *Hongrois, le grand reve de Kossuth va se réaliser: la Hongrie va recouvrer son indépendance avec la République!*

gyar becsületes nép, kissé vad, amely idegen iga alatt görnyed. Ezentúl — írja — ami Magyarországot illeti, elhatározásom megingathatatlan: *óvakodni fogok minden magyar eredetű dologtól*, a pomádét is beleértve s ha az utcán valami kikent bajuszú úrral találkozom, kitérek előle!”

Ez a felszínes, szellemeskedő csipkedés a legkevésbé ártalmas. Annál komolyabbnak kell tekintenünk, hogy ez a gyűlölet csakhamar megtalálta azt a formát, amelyben a legszivósabban, legmaradandóbban helyezkedhetik el s lophatja be magát a tömegtudatba. Ez a forma:

a m a g y a r s á g t a r t a l m á n a k , f e j -
l ő d é s é n e k , c é l j a i n a k a z o n o -
s í t á s a a p o r o s z s á g g a l .

Megállapíthatjuk, hogy ma az entente közvéleménye ugyanabba az ideológiai skatulyába szorítja bele az egész magyarságot, amibe a poroszokat helyezi. Beültek minket is a gyűlöletnek történelmet csináló s minden közeledést eltaszító viharába. Az alábbiakban ezt az állításunkat idézetekkel fogjuk támogatni, amikből kiviláglik, hogy az ellenséges sajtó minden magyar dolgot a németiséggel való párhuzam bizonyító erejébe állít be és ítél meg:

A régi Magyarország — La vieille Hongrie. Az ellenséges sajtó-hadjárat érvei közt gyakran szerepel, hogy ők nem a régi Németország, la vieille Allemagne, szelleme ellen harcolnak. A Goethe, Winckelmann, a Liebnitz Németországa nekik nem ellenségük. A mai németiség elorozta szellemi tartalmából mindazt a nemes vonást, amit egykor Madame de Staël oly lelkesedéssel dicsért s ismertetett meg honfitársaival. Weimar-ból Potsdam lett. A mai Németország nem a régi nagyoknak a hazája. És a mai Magyarország sem. A régi, az igazi Magyarországot a 48-as idők szabadságszerető hősei képviselik! Még egyesek ma is emlegetik — olvassuk — azt a rokonszenvet, amelyet a liberális Európa Magyarország iránt érez, anélkül,

hogy megmagyaráznák. Pedig ez nagyon érthető jelenség. A liberális Nyugatot egész a legutóbbi időkig a 48-as szabadságharc kedvező benyomása befolyásolta a magyarsággal szemben. Ebben az időben a magyarok egy önkényes hatalom és a centralizmus ellen küzdöttek és joggal várták el a liberális közvéleménytől, hogy melléjük álljon . . . „De a magyaroknak, miután 1867-ben autonómiájukat megszerezték, a szabadság nem elég; uralkodni akarnak a többi fajok felett, akik szerencsétlenségükre fejlődésük vonalában állanak: el akarják őket nyelni és letiporni!” (Charles Rabany a Nemzetközi Társadalomtudományi Társaság 1916. február 9-i ülésén.) — Vagy íme egy másik idézet:

„Azok az államférfiak, akik Magyarországnak biztosították a hatvanhetes kiegyezés diadalmát — a Deák, Andrassy, Eötvös triász, de főleg az első és az utolsó — a nyelvkérdésben, azaz a nemzetiségeket illetőleg olyan megoldást terveztek, amely amily igazságos, ép oly előkelő is volt (à la fois très équitable et très élégante) s az autonómiák sorozatából állott . . . Ez az alapja az 1868-iki törvénynek, ennek a híres nemzetiségi törvénynek, amely teljes joron hozzá tartozik Eötvös nagy dicsőségéhez.” A cikk ezután kifejti, hogy ezeknek a nagy férfiaknak igazán „liberális, demokratikus és európai” tervei ellen a régi privilegizáltak, a kis- és középnemesség, a gentry ellenzékét támasztott, amelynek jelszava „az egységes állam elve” lett, s következménye mindjárt 1867. után az erőszakos magyarosítás. „Természetes, hogy ez a politika nem oldotta meg a nemzetiségi kérdést Magyarországon, azonban rendkívül megerősítette a magyarság helyzetét. De vajjon megerősítette-e Magyarország helyzetét is? Ezt kétségbevonhatjuk. Benső fejlődése és európai helyzete folytán Magyarország sokkal jobban járt volna, ha a Deák- és Eötvös-féle politikát követi. És — ha szabad ezzel a kifejezéssel élnünk — épen ez az ő rossz lelkiismerete a nemzetiségekkel szem-

hen, azaz igaz nevéen nevezve: a félelem, sodorta az országot a hármass szövetség és a háború felé. Ha hű maradt volna az 1867-es nagy államférfiainak szelleméhez, nem lelt volna rá szüksége, hogy féljen.” (Louis Eisenmann a *Revue International de Sociologie* 1916. májusi számában.)

Vagy hivatkozunk arra a lángoló szentimentalizmusra, amivel az *Idea Nazionale*¹⁾ ezt a régi Magyarországot felidézi, a magyar garibaldizmust, Tüköry, Türr, Kossuth és Petőfi emlékét? „Ez egy másik Magyarország már, a megegyezése, a dualizmusa, a hegemónikus törekvések Magyarországa, melyet csak fűyülni tudunk!”

Magyarország porosz nemzetiségi politikát folytat — hangzik a második tétel. A magyarságban ugyanaz a durva kollektív egoizmus van meg, amely vasököl-lel ütött le Elzász-Lotharingiára, a dán hercegségre és a nemes Lengyelországra. A magyarság ép úgy rabja hatalmi képzeteinek (éprise de domination) és ép úgy hisz a maga faji kiválasztottságában, mint a németiség. A porosz szellem vallja magáénak a népek hierarchiájának az elvét, a nemzetközi arisztokratizmusát, a társadalmi osztályokét és a „magyarság — az emberiség elleni német támadás előkészítésének ez a céltudatos munkatársa — ép így a népek igazának és a nemzetközi demokráciának az ellenlábasa” — írja egy ellenségünk (La Serbie 1916. XII. 24.). A *Journal des*

¹⁾ „Qui, fra noi, un tempo il garibaïnismo ungherese, le gesta di Tuckery e di Türr, ia figura di Luigi Kossuth, il grande esule, l'amico di Vittorio Emanuele, di Cavour e di Garibaldi, avevano scaidato le nostre fantasie: gli italiani che si recovano in Ungheria, trovavano i superstiti délie battaglie e dei martiri che insanguinarono la terra rnagiara a mezzo il secolo passato i reduci di Palermo, di Milazzo e del Volturno che avevano caricato il nemico cantando i canti di Petőfi, li trovavano immutati, odiotori tenaci degli austriaci, umamorati sempre della nostra Patria, per la quale s'erano pattuti eroicamente; e parlavano la nostra lingua, alcuni persino i dialetti, e dicevano d'un Ungheria sognata, franca del tutto dalla dominazione absburghese, amica nostra in eterno .. (L'Idea Nazionale. 1917. II. 21. L'illusione ungherese).

Débats szemünkre hányja gőgös fölényességünket a nemzetiségekkel szemben (1916. IX. 15.). Az egyik „a leggőgösebb és legtürelmetlenebb népnek” nevez bennünket, a másik meg egyenesen „IV. Károly poroszainak”. A párisi Nemzetközi Társadalomtudományi Társaság már említett s ránk nézve oly tanulságos vitáinak folyamán (1916. II. 9-én) Vibert Pál a következő érdekes (kár, hogy egész terjedelmében nem idézhető) kijelentést tette:

„. . . Ami Ausztria romlását befejezte, az a Magyarországhoz való közeledés volt, a magyar királysággal való fúzió . . . Furcsa, hogy amíg Magyarország nem kapta meg látszólagos önállóságát (quasi-autonomie) s Ausztria egyenrangú fele nem lett az új monarchiában, nagyon népszerű volt Franciaországban, az üldözött népek fénykoronája övezte, így tartott ez még a kiegyezés után is. A magyarok alig hogy érezték fölszabadulásukat s hogy igazi urai lettek a helyzetnek, nem késlekedtek s teljes erejükből ráneheztek az oláhokra. Ezzel minden gonosz eljárásnak, minden kegyetlenségnek olyan példáját adták, amely Ausztriáét is felülmúlta, amely sohasem tett ilyet még a galíciai lengyelséggel szemben sem ... A magyarok nemcsak hogy vasigába szorították az uralmuk alatt levő népeket, hanem kötelességüknek s gonosz kedvtelésüknek tekintették, hogy az osztrák-németek büntársáivá szegődjenek ezeknek véres és vad zsarnokságában.”

Ugyanez a Vibert a III. 8-iki ülésen a következő kijelentést tette:

„A magyarok — ennek a háborúnak tragikus feltételeit tekintve — nemcsak hogy áttértek a germán ideákra, hanem büntársává is szegődtek, ami pedig nem ugyanaz. Rátaláltak a teutonok azokra a hóhérokra, akiknek gondolkodásmódja annyira megfelel az övéknek (ils ont trouvé chez les Teutons des bourreaux possédant une mentalité adéquate

à la leur). Ők ketten egyesültek, hogy halálra kínozzák a lengyeleket, cseheket és minden népet, amely a nagy császári mozaikot alkotja: ez gyilkosok szövetsége, ez nem faji terjeszkedés!” C'est une association de criminels, ce n'est point une entreprise de race!

Mit érdemes még idézni ezek után?

Porosz junkerség és magyar oligarchia. A magyar oligarchia elleni vád a magyar nemzetiségi elnyomás vádjából származik és most könnyen identifikálják a porosz junkerséggel. Mint ott, itt is a régi feudálisok egy kis csoportja ráfekszik az egész államéletre és azt egészen birtokába veszi. Scotus Viator legújabb könyvében (German, Slav and Magyar. London, Williams and Norgat, 1916.) újra a magyar oligarchiát teszi felelőssé a nemzetiségi elnyomásért s közvetve a világháborúért. Párhuzamba állítja a két nép faji képét, a magyarság lelkesedését Mitteleuropa „pángermán koncepciójáért!”, amelynek alapját egyazon lelki feltételekben: kielégíthetetlen hatalomvágyukban kell keresni és mindebből beigazolván látja Budapest és Berlin „sinister and significant co-operation”, szerencsétlen és jellegzetes együttműködését, íme egy francia idézet is:

„Nem hiszem, hogy a magyarság szerepe ebben a világháborúban oly passzív lenne. Ellenkezőleg, határozott bizonyítékaim vannak rá, hogy a magyarok nagyon is tevékenyek voltak azokon a napokon, amikor a háború kitört. Nagyon is érdekelt fél voltak. Otthon ugyanis komolyan fenyegette őket a nem-magyar többség; a szerbekben balkáni imperializmusuk legfőbb akadályát látták és minden áron ki akarták csikarni a Szaloniki felé vezető utat. Ami a Szerbia elleni hadüzenetet illeti, voltaképpen gróf Tisza István és a magyar nemesség döntöttek a háború mellett a koronatanácsban. A magyarok legalább is épen annyira felelősek ennek a szörnyű háborúnak a felidézésében, mint a poroszok. (Les

Magyars sont au moins aussi coupables que les Prussiens pour le déchaînement de cette guerre terrible. Ugyanígy a Journal des Débats 1916 július 21-iki száma: Ils sont aussi criminels et aussi ambitieux que les Allemands!)

„Végül nagy tévedés az a hit, mintha a magyarságban valami ellentétesség lett volna a németességgel szemben. Ellenkezőleg ők mindig természetes szövetségesek voltak. Ausztriában való tartózkodásom alatt is gyakran volt alkalmam velük érintkezni s felfogásukat a németességet illetőleg megismerni. Telve vannak irántuk való lelkesedésükkel s csak az a céljuk, hogy örökké szövetségben lehessenek velük. Szükségük van rájuk a szlávság elleni küzdelmükben. Különben is az ő uralkodásra vágyó, brutális és imperialisztikus jellemük nagy mértékben közel hozta őket a németességhez.” Végül még: „Ki kell kerülnünk, hogy a békekötésnél Európa egy kis osztálynak, a magyar nemesség intrikáinak áldozatává legyen, ami oly végzetes lenne az eljövendő békére!” (Edouard Benes a Revue International de Sociologie 1916 V. számában.)

A magyarság és a németek közt jellemző rokonságot lehet megállapítani — mondja a már idézett Louis Eisenmann, — ami bizonyos közös analógiák, a szociális vagy politikai koncepciók hasonlatosságának és bizonyos parallel vallásbeli fejlődésnek a következménye:

„Junker és gentry, alispán és landrat, német és magyar állam jogi elméletek — ezekben a megfelelésekben rendkívül érdekes fejlődésekre találunk alkalmat; a protestantizmus pedig hatalmas politikai faktor Magyarországon, amelynek szimpátiája természetesen a protestáns Németország felé hajlik. Tisza István gróf, aki a legelső gentry-család ivadéka, protestáns s aki Németországban (s részben Angliában) nevedett, ezeket a hasonlatosságokat mintegy egyesíti magában. És ha véletlenség az,

hogy abban az időben, mikor országa kart-karba öltve halad Németországgal, ő áll az ország élén, a véletlenség nagyon jól csinálta a dolgát s már nem lehetett jobban szimbolikus.”

„A magyarok, akár csak germán szövetségeik, mit se törődnek az emberiség fejlődésével s a nemzetközi társadalom jövőjével. Csak „ezredéves” múltjukra gondolnak, amely — ordítják — az ő feudális államuknak elmúlhatatlan létet biztosít.” (La Serbie 1917. II. 18.)

De azért a történeti jogot ép oly önkényesen kezeli, mint Poroszország — haragszik ránk a *Revue des Deux Mondes* (1916. IX. 239.), míg a *Manchester Guardian: Hungary and the German Alliance* (1917. V. 29.) c. cikkében lemondóan állapítja meg, hogy a magyar öncélúság teljesen behódolt a német erőnek és szomorúan hivatkozik Apponyi Albert tételére, amely szerint Magyarországot sorsa mindörökre a német szövetségre utalta. Egyedül Jászi Oszkárban telik némi kedve, akinek azt a mondatát olvasta: hogy a magyar junker gyűlöletében a nem-magyar parasztot nem is veszi ember számba. (The Hungarian junker hates a non-magyar peasant so much that he does not consider him to be even a man.)

La Hongrie agrandie és Das grössere Deutschland. A gyűlölt porosz cézárizmus, amely telhetetlen mohóságában fel akarná falni az egész világot — nagyjában ezzel az iskolai használatra készült fráziással azonosítják a magyarság állítólagos „imperialisztikus” hajlamait! Akármilyen képtelen hóbort is magyar terjeszkedési politikáról beszélni, az entente-sajtó egész komolyan fél tőle. Magyarország t. i. szerintük egészen hozzáláncolva a poroszországhoz, annak politikai rendszerét is lemásolja. Ugyanaz a vad hódító szellem van meg bennük is, amit a franciák és angolok a németeknél oly előszeretettel jelöltek meg a barbár, hun stb. jelzővel s most úgy találják, hogy a magyarságot illetőleg ezt még a történelem jogán is megtehetik.

„A szerződések semmibebevésén (és itt hivatkozott a cikk Ulászló 1444-i szegedi szerződés-szege-sére), az erőszak kultuszán kívül, ugyanegy abszolutisztikus képzetük van (a magyarságnak és poroszáságnak) az államról s annak szerepéről, amely rideg s elnyomó államiségben (étatisme) jelentkezik. Ugyanaz az illúziók táplálják, hogy t. i. fajukat az Isten más népek kormányzására választotta ki. Végül a fennhatóságunk ugyanegy álma, amely más fajok feletti uralomra s rabszolgotartásra törekszik. Amíg a hegemoniának ez az álma — melyet a két feudális állam politikai „credo”-jának tekint — kísért, Európa békéjét mindig fenyegeti.” (La Serbie 17. II. 18.)

„A magyarok nem európaiak, hanem mint rokonaik, a törökök s a bolgárok — ez utóbbiak csak nyelvük szerint szlávok — turáni népfaj és lényük mélyén még most is Attila hunjainak gondolkodásmódját viselik. Igaz, hogy évekig küzdöttek szabadságukért, de ezt elérve szövetségre léptek ősi német elnyomóikkal, hogy a monarchia mindkét részében eltiporhassák a szlávokat. A szabadság számukra csak az uralkodás kezdete volt.” (Charles Rabany a Nemzetközi Társadalomtudományi Társaság 1916 február 9-iki ülésén.)

Íme a turanizmus ártatlan ideológiája az entente szemében a magyar imperializmus politikai programjává lett, amely szervesen kapcsolódik a Berlin—Bagdad-féle pangermanizmus sínparájába. Magyarország és Tisza István gróf „a Keleten látja annak lehetőségét, hogy oly politikai és gazdasági konzorciumot létesít, amelyből Magyarországra a legnagyobb politikai és gazdasági haszon háramlanék.” (Journal des Débats, 1916. július 21.) A magyarságnak a törökséggel való rokonságát ravaszul kihasználva a néplelektani törvény ősi jelentkezéseként idézik. „. . . magyarság és törökség, a két faj, mely hitt az erőszak uralmában”. (Morning Post. 1917. I. 18.) Vagy: „Magyarország ma

ugyanabban a helyzetben van, amilyenben Törökország volt a balkáni háborúk előtt. Képtelenül arra, hogy észszerű és tartós alapon újraszervezze magát, szélső eszközökkel igyekszik fenntartani magát, elfojtva azokat a népeket, melyeken uralkodik. *Akár az egykori Törökország, Magyarország fenyegetés Európára nézve és veszedelme a civilizációnak*". (La Serbie 1917. II. 11.). És így tovább.

Természetes, hogy ez ellen az imperialisztikus hajlam ellen az ellenséges sajtó heves támadást indít. Vigyázzunk Magyarországra, legyünk résen — írják — s a békekötéskor meg kell semmisítenünk ezt a porosszá lett Magyarországot, amely lemetszve a testétől idegen s elnyomott nemzetiségi tagoktól, elvágva Németországtól s a Balkántól, képtelen lesz, hogy megvalósítsa álmát az európai hegemoniáról és az ázsiai uralomról. (Ugyancsak Charles Rabany.)

Így magunkra véve a német-barátság minden hasznát és átkát, ime ilyen örült vádakkal szigmatizálja homlokunkat az entente! Újságjai s újságjainak olvasói a gyűlöletnek vassá vert láncsaival kötnek össze bennünket német szövetségeseinkkel és belterjesen kiterjesztik ránk is a faji és történelmi gyűlöletnek azt a magot hintő és tömegtudattá lett frazeológiáját, amelyről épen ez a világháború bizonyította be, hogy mennyivel több szende stilisztikai cicománál! Azok a szavak, amik hozzájuk még eljutnak, inkább hiábavalóak, mint hasznot hajtók. Rakovszky István és Károlyi Mihály gróf beszédeit idézve egy komoly tudományos folyóirat — La Réforme Sociale — ezeket fűzi hozzá: Ezek a szavak már későn jönnek. Azok, akik e rablófajnak, amelynek győzelmében biztosan hittek, munkatársai voltak, nem méltók szánalomra! (1916 I. Ceux qui ont été les collaborateurs de la race de proie qu'ils croyaient voir sortir victorieuse du conflit, ne sont dignes d'aucune pitié!) Sőt némi önironiával, akár kedvtelve gyűjthetjük majd csokorba a magyarság iránti érzelmeknek további megnyilatkozását.

íme egy az Echo de Parisból: Azok a disznó magyarok! De a magyar-boche ideológia további hajtásainak idézéséről inkább lemondunk!

*

Ha már Németországhoz való viszonyunk az entente-sajtó tükrében megszívlelendő tanulságokat vetített vissza, Ausztriához való helyzetünk ellenfeleink még fonákabb, sokszor bizarr és keserű tanulságokkal tárgyalják: tanulságokkal, amik néplélektani és történelmi törvényszerűségekkel érnek fel.

Valahányszor valami ellenséges cselekedet kell igazolni, a politikai ideológia legszokottabb eljárása, hogy az ellenfelet mint kulturális, történelmi vagy szellemi, szóval szociológiai jelenséget kevésbé értékesnek tüntesse fel. A párisi Nemzetközi Társadalomtudományi Társaságnak sem kellett sokáig tanakodnia, hogy a monarchia szociológiai jelentőségét ebben foglalja össze: *survivance du Moyen—Age: a középkor maradványa!* A párisi szerb követ, Milenko Vesnitch például a következőket mondta:

— Azt hiszem, nagy és súlyos tévedést követnek el azok, akik Ausztria-Magyarországot társadalomtudományi szempontból tanulmányozva azt más nemzetek egybevetésével teszik; mert ehhez az államhoz hasonló nincs már a civilizált országok között. Mindazzal ellentétben, amit másutt látunk, Ausztria-Magyarország a feudális ország mintaképe s ebből a szempontból valóságos anachronizmus a huszadik században, ahol minden állam nemzeti alapra készül helyezkedni (ou tous les Etats tendent a se nationaliser). A Habsburg-monarchia napjainkig magán hordja kiindulásának jellemző vonásait . .

Bármily könnyű volna ezt a gondolatmenetet tovább kísérni, — most hagyjuk ott a követ urat s inkább pár jelszóban foglaljuk össze az entente Ítéletét Ausztria

és Magyarország egymáshoz való viszonyáról s jövőendő sorsáról.

Magyarország felülkerekedése — La prédominance de Budapest. A háború harmadik évében az entente-sajtóban politikai tabuvá lett az a meggyőződés, hogy Ausztria sokkal inkább ellenlábasa Németországnak, mint Magyarországnak. „Vienne plus que Budapest est l'antipode de Berlin” — így hangzik a formula, amely annyi elődjéhez híven bizonyára meg fogja futni a maga pályáját. Németország a magyarság befolyásának erősödését előmozdítja és Budapest ezt a csendes támogatást ügyesen fel is használja. A kettős monarchia súlypontja ma Budapesten van — igazítja ki gyorsan az entente-sajtó publicisztikai frontját. És e frontkiigazítás nem történik Ausztria iránti sajnálkozás és sorsa iránti aggodalom nélkül!

A súlypontnak ebben az áthelyeződésében azonban nemcsak külső erők hozzájárulását látják, hanem benső tektonikus energiák felszínre vetődését is. Ha nem volnának kiváló magyar államférfiak, a magyar-slag befolyása kevésbé volna érezhető. („By the strenght and ability of such men as Count Tisza.” — A new-yorki Evening Post 1916. okt. 7.) *Tisza et le magyarisme, Tisza voulait la guerre!* . . . és így tovább olvashatjuk ezer változatban. Igen, Tisza akarta a háborút, „mert ebben is alkalmat látott arra, hogy újra s nagyobb erővel biztosíthassa Budapest fennhatóságát Bécs fölött.” — Yves Guyot a Nemzetközi Társadalomtudományi Társaság 1916. április 12-iki ülésén. Louis Eisenmann pedig Guyotnak felelve a következőképpen védte meg Tiszát: „A diplomáciai okmányokból arra következtethetünk, hogy az utolsó percben Bécs habozott — és Bécs épp oly mértékben, ha nem első sorban Magyarországot jelenti, — de Berlin megszorította a kezét!”

Legyünk azonban igazságosak és említsük föl, hogy akadt egyetlen egy tudós — Theodore Jordan, — aki világos és józan elmélettel rámutatott azokra a ter-

mészetes erőkre, amik Ausztria és Magyarország fennmaradását és a magyarság előtérbe jutását munkálják:

„Azoknak a népeknek, akik a Duna medrét lakják, közös érdekeik vannak, amik őket mindig többé-kevésbé kompakt tömegbe csoportosítják. Ez a közös érdek azelőtt a török veszedelem volt. A török veszedelem helyébe a szláv lépett és ez cemen-tezi össze ezt a heterogén szövetséget egy tucat nemzetiségnek, akik közül egyesek épen szlávok cs-épen ezzel élesztik a fermentumot. De eltekintve a jugo-szlávok üevétől, be kell vallanunk, hogy az a csoportosulás, amelyet Bécs és Budapest irányít, egy-egy tagadhatatlan földrajzi egységnek felel meg! ... Ne számítsunk hát oly sietve annak felosztására.” Mindezt az objektív megfigyelését végül még ezzel toldja meg: „különben jegyezzük meg, hogy csak látszólag „dualista” állam, mert az osztrák elem észrevélenül abszorbeálódik, megsemmi-sül, s a magyar elem uralma alá kerül: S a birodalom politikai fővárosa Budapest!” „Oui, c' est Buda Pesth qui est la capitale politique de l' empire d' Autriche beaucoup plus que Vienne!” (Revue Internationale Sociologique 1916:358.)

Hogy a magyarságnál államférfiaink minden törekvése csak a *primum vivere* nyomasztó biztosítására irányul, azt természetesen máskor nem vesszük észre; ellenkezőleg mindenben és oly éberséggel tűzdelik ki a magyarság állítólagos előnyomulását, ami átfordítva, a magyar betűt keserű gúnnyal tölti meg. Ilyen állandó aggodalommal kíséri figyelemmel az entente-sajtó a magyar befolyás növekedését és ilyen rossz indulatú logikával szemléli államférfiaink állásfoglalását.

Andrássy Gyula gróf béke-publicisztikája például, amelyet a Magyar Hírlap-ban, a Neue Freie Presse-ben és a Revue Politique Internationale-ban ismételt-ten is fejtegetett, ellenségeink sajtójában mindig ko-

moly, de ritkán jóindulatú ismertetésben részesült. Andrassy következetes volt háború előtti külpolitikájához és ezt az entente nem tudja megbocsátani. Nemcsak megbocsátani nem tud az ellenséges sajtó, de fedelni sem. Az idősb Andrassynak (le beau pendu — mondja róla valamelyik francia lap láthatóan keserű szellemességgel célozva arra, hogy Ausztria egykor felakasztotta őt — in effigie) hetvenes külpolitikáját s az 1889-iki párisi kiállítás bojkottálását még ma is a személyes gyűlölet lirájával ismertetik francia lapok és folyóiratok. Az ifjabb Andrassynak is külpolitikai ábécéje volt a német orientálódás és ő lett Mitteleuropa magyarországi oszlopa. The most Austro-German — mondja róla a pacifista Daily News. Nagyképzettségű, széles látókörű diplomata-elme, szubtilisan hajlékony gondolkodó anélkül, hogy makacs ideológiájából engedne; nem egyszerű turáni politikus, gondolkozásmódja kifinomult nyugati kultúrával van átítatva, a világdiplomácia bonyolult helyzetének kényes ismerője, császári udvarok titkainak diszkrét értékesítője, Bécsben és Berlinben egyaránt persona grata — írja róla a katolikus L'Italia (Dall' uno all' altro Andrassy című vezércikkében), míg a Journal des Débats-ból vesszük az alábbi mondatot: Il n'est point un simple Touramen il possède la culture occidentale et connaît son Europe! Annál veszedelmesebb — óvja tőle az olvasóit a francia sajtó.

Igaz, hogy a háború alatti publicisztikai munkásságába gondosan belekevert egy kis franciabarátságot. De ez egyszerűen a legátlátszóbb diplomáciai taktika eredménye. Szóval a francia sajtó nem hisz Andrassy őszinteségében. Ha ezt meg akarná magának vásárolni a magyar politikus, akkor először is oda kellene ígérnie a franciáknak Elzász-Lotharingiát. E két tartomány nélkül még *Károlyi Mihály* is ellensége a franciáknak. Andrassy pedig egyik Magyar Hírlap-beli cikkében bőven megokolja, hogy Elzász-Lotharingia Franciaországhoz való csatolása mindenkép hódí-

tás volna s ellenkeznék az annexió-mentes béke gondolatával; de még népszavazás esetén is csalódás érné a franciákat. Ha Painlevé Elzász-Lotharingiát akarja — Andrássy cikke 1917 őszén jelent meg — Painlevé a háborút akarja. Ez az a gondolatmenet, amit Franciaország sohasem fog méltányolni. (L. az Opinion cikkét: L'Alsace-Lorraine et l'opinion hongroise.)

Andrássy felfogása szerint a béke egyetlen akadálya az elzászi kérdés. De akármint ír is Andrássy, az entente mindig gyanúsnak találja. A Figaro egy cikkében (1917. V. 30.) Fitz-Mauritz, a lap külpolitikusa nagyon lenézően nyilatkozott róla. „Mindennek semmi jelentősége sincs — fejezte be akkor a Figaro cikkét. Lés idéés des hommes d'Etat austro-hongrois sur la paix ne pèsent guère. A magyar államférfiak béketerveit semmit sem nyomnak a latban. A kettős monarchia az utolsó háborús nagyhatalom, mely különbékére gondolhat. Jusson eszünkbe Olaszország, Szerbia, Románia, hogy megérthessük, hogy Andrássy béketerveinek semmi jelentőségük sincs.” S a Temps egy félév múlva (1918 I. 15.) ellenkezőleg azzal gyanúsítja meg Andrássyt, hogy a központi hatalmak az ő cikkében akarják becsempészni békefeltételeiket s hogy Andrássy publicisztikai tevékenységének csak az a célja, hogy Angliát az elzászi kérdésben désinterestement-ra bírja s ezzel ellentétet szítson Anglia és Franciaország között. Végül az Opinion 1916 augusztus 19-iki számában ezeket olvassuk:

„Gróf Andrássy annak az Andrássy Gyulának a fia, aki 1871-ben Beustot követte s akinek törekvése a Habsburgok és Hohenzollernek kibékítése volt. Az ő neve a porosz-magyar szövetséget jelenti. Andrássy — folytatja — mindig csatlakozott ahhoz a módszerhez, amely a magyarokat és poroszokat annyira egyesíti s melynek célja nemcsak az, hogy a szlávok ellen küzdjenek, hanem hogy a magyarok befolyását Bécsben biztosítsa. A magyarság nem-

csak létét akarja megerősíteni, hanem terjeszkedési céljai is vannak. Hogy azonban ezt a programot teljesítse, valami külső támaszra van szüksége. S most beállít a rendes entente-logika: elle le trouve en Allemagne, elle l'attende de l'Allemagne! De nemcsak programjának támogatóját találja meg Németországban. Ez a támogatás biztosítja számára a dualisztikus forma fönmaradását s hogy foghegyről beszélhessen Béccsel — de maintenir le dualisme de la monarchie et de parler assez haut à Vienne!” (L. még a Corriere délia Sera 1916 okt. 20-iki számában a Biirián ne se andrà c. cikket.)

Magyarország azonban nemcsak fölébe akar kerülni Ausztriának, nemcsak meg akarja alázni, *Magyarország Ausztria romlása!*

Íme a Journal des Débats 1916 szeptember 15-iki száma:

„Károlyi gróf épp oly sovén, mint Tisza István gróf. Mint ez, amaz is legfőbb céljának egy erős, független Magyarországot tart . . . Ezt a függetlenséget nem vívhatják ki Béccsel szemben csak Németország hozzájárulásával és bűnrészességével (avec l'assentiment et la complicité de l'Allemagne!). Győzelem esetén II. Vilmos császárnak meg kell fizetni a pesti kormány hűséges együttműködését és bűnösségét a háború előkészítésében a magyar aspirációk kielégítésével. Ezekben a zavaros időkben pedig arról van szó, hogy minél több engedményt csikarjanak ki. A magyarok javíthatatlanok! Les Magyars sont et resteront incorrigibles!”

S mintha csak ezt akarná befejezni, a Revue Internationale Sociologique (1916: 166. oldal) mintegy záró tűznek írja: Mindebből pedig azt a következtetést kell levonnunk, hogy Magyarország csak kissé gyorsabbá tette Ausztria végromlását. La Hongrie n'a fait qu'achever de corrompre un peu plus vite l'empire d'Autriche!

Miután most már Magyarország ily tökéletessé tette Ausztria romlását, az entente-sajtó körülnez, vajjon nem lehetne-e az osztrákokat a végső pusztulástól megmenteni. Ezek az áramlatok segítették elő és növelték nagyra egy ránk nézve rendkívül tanulságos politikai iránynak: az *Ausztria megmentése* — *Conserver l'Autriche* jelszónak pályafutását. A *conserver l'Autriche* embléma mögött többé-kevésbé élénk áliamelosztó tervezgetések rejlenek, amint majd látni fogjuk. De van ennek a programnak valami érzelmi velejárója is, amely szinte rokonszenvvel fordul a „meggyöngült s megalázott” Ausztria felé. Ebben a rokonszenvben valami bizarr machiavellizmusként vegyül reálisnak vélt politikai tervezgetésekkel az a néplélektani ösztön, amely az állítólag elgyengült ellenfél felé kevesebb gyűlölettel fordul.

Bécs most minden esetre kedveltebb városa az ententenak, mint Berlin, de mint Budapest is. „Vienne est toujours un petit Paris!” Az emberek francia és angol könyveket olvasnak, a színházakban francia darabokat játszanak, az utcákon a Marseillaisét és a Tipperaryt füttyülik. „Ez az utolsó részlet nagyon valószínűtlen; ezért kell igaznak lennie!” — írja Abel Hermant a *Temps*-ban (1916 okt. 29.) S a Poroszországnak kiszolgáltatott, a magyarok előtérbe jutásával is elgyengült Ausztria állandó tárgya az entente gyengéd érzelmeinek. Előveszik az ismert formulát: Ha Ausztria nem volna, fel kellene találni! Annál is inkább, mert „míg Bécs németjei bizonyos józan tartózkodással (avec une certaine prudence et une certaine discretion) vetették alá magukat a birodalmi német uralomnak, a magyarok belerohantak a szolgaságba.” (*Revue Internationale Sociologique* 1916: 300.) Vagy íme Charles Benoist véleménye: „Jobb Európa közepén, ahol a nyomás a legkisebb, a nemzetiségeknek ez a szivacsa, ami már a monarchia, mint az ausztriai németiséggel felszaporodott Németország bronzsziklája.” (*Revue d. Deux Mondes* 1916. XII.)

Az entente minden áron meg akarja menteni Ausztriát. Megmenteni a német vasmarok fojtogató ölelésétől, a magyar junkerek uralmától, a dualisztikus kormányforma veszélyeitől, megmenteni saját magától, benső gyöngeségeitől . . . Amikor Oroszországban a monarchia csapatai első ízben szenvedtek vereséget, az entente-vizeken mihamar végigfodrozott az első hullám Ausztria érdekében. Ez a mentési művelet azóta is állandóan ott makacskodik az entente sajtójában. Hol magasra tajtézkik, hol megtorpan és lebukik a mélybe, hogy egy negyed év múlva újra megjelenjék a csendes felszínen. Ott lenn a mélyben nyilván erős áramlatok táplálják. Először a *francia katolicizmus* adta ki a jelszót: *sauver l'Autriche*, mentsük meg Ausztriát! Ennek a jelszónak érzelmi igazolásán kívül (megmenteni a világnak egy minden porcogójában katolikus államot) azzal a diplomáciai koncepcióval igyekeztek ezt a formulát megokolni, hogy Ausztria körül kell csoportosítani a katolikus dél-német államokat, megbontani a német egységet, a porosz inilitarizmust széjjeltörni s így érni el a világháború célját. A katolikus statisztika hamar kiszámította, hogy Mittel-Európában: Belgiummal és Lengyelországgal együtt 45 millió protestants áll szemben 80 millió katolikussal, akiknek természetes vezérük Ausztria és ellenségük Poroszország.

Íme pár példa a francia katolicizmus két orgánumból: Jaques Bainville az *Action Française* 1916 7-iki számában azt írja, hogy Ausztria pusztulása európai szerencsétlenség volna. Szerinte Ausztria nem az a bizonyos második beteg ember. Majd szórói-szóra ezeket mondja: „Valóban az osztrák-magyar állam ebben a háborúban sokkal több életerőről tett tanúságot, mint ahogy általában várták tőle ... A cseh elemtől eltekintve, a kettős monarchia szláv nemzetiiségei sokkal harcrakészebbek voltak, mintsem hittük volna ... A politikának tehát számolni kell Ausztriával, mint Európa egyik alkotó elemével,” Nagyön ér-

dekes Jean Herbette cikke is az Echo de Paris-ban, amelyben az Ausztria iránti rokonszenv egész leplezetlenül jelentkezik.

„Egy konzervatív Ausztria, — írja Barrés ur iapja — amely Németország összes katolikus államait maga köré csoportosítja, nem fenyegette volna létérdekében a Triple Ententeot alkotó egyik nagyhatalmat sem, sőt ellenkezőleg: ezzel az Ausztriával egyetértésben biztosítani lehetett volna az európai egyensúlyt ... Mi azonban, mi mindig makacsul hiszünk abban, hogy Közép- és Dél-Németország németjeinek a jövő Európában joguk lesz arra, hogy egészen külön helyet foglaljanak el. Azt hisszük, hogy ennek a szörnyű háborúnak jórésztben az a jogtalanság az oka, amit 1866-ban követtek el, midőn művelt nemzeteket — minők Szász- vagy Bajorország — kiszolgáltatták Poroszország kényének. Azt hisszük: addig nem lesz tartós béke Európában, míg a civilizáció ellen elkövetett ezt a gyalázatot jóvá nem tették!”

A katolicizmus után a *nagyőke* vette szerető gondjába Ausztriát. Az a nemzetközi nagyőke, amely (az entente nehéziparát és a háborús indusztriát kivéve) mindig szívesen emlékezett vissza azokra a barátságos pénzügyi összeköttetésekre, amik a francia és angol pénzügyi köröket még a háború alatt is rózsás szálakkal fűzték az osztrák bankhatalmakhoz, főleg a Greditanstalt, a Bodencreditanstait, az Anglo-Austrian Bank s a Wiener Bankverein pénzügyi érdekeltiségéhez.¹⁾ A nagyőke után az *angol arisztokrácia* köréből indult ki egy mentési akció, talán csak a régi kellemes összeköttetések

¹⁾ A nemzetközi High Fináncénak erre a manőverezésére a Times 1917 VI. 7-i számában egy levél (No partition of Austria. A warning to the Allies) hívja fel az entente figyelmét. A levélíró csak mint the correspondent formerly in Austria-Hungary jelzi magát. Mondanunk sem kell, hogy ezen a címen ismét H. W. Steed örködött az entente érdekeiért.

személyes emlékeit léptetve elő világpolitikai gondolattá. Az angol lordok, akik magyar mágnásokkal andalognak, az entente katolikusai, akik Ausztria klerikálisaira kacsingatnak és a nemzetközi kapitalizmus, amely Bécs és Budapest zsidó bankáiraival kacérkodik, — a francia sajtó ezekben a politikai hatalmakban látja a mentő akció táplálóit. (Les lords anglais qui font risette aux magnats hongrois, les papistes de l'entente qui sourient aux calotins d'Autriche, les banquiers internationaux qui clignent de l'oeil avec les juifs de Vienne et de Budapest ... La Victoire, 1917 dec. 8.) De a lordok mellől nem akart elmaradni az austrophilizmusban az *angol pacifista és liberális közvélemény* sem és Dover szikláin a *sauver l'Autriche* formulát nemsokára harsogó erővel verték vissza. *Saving Austria*, mentsük meg Ausztriát, visszahangozta tovább a jelszót ez a közvélemény, amely vonzalmának igazolásául hamar rájött arra, hogy Ausztria államalkulatában mennyi emberbaráti és demokratikus erő rejlik. Ez az áramlat végre is teljes elégtételt kapott Cecil lordnak az alsóházban tett ama hivatalos kijelentésében, hogy a monarchia felosztása nem tartozik az entente hadi céljai közé (is not one of the aims of the entente), mert kezdettől fogva az volt az álláspontja, hogy Ausztria egészséges, széleskörű *föderációval* önmaga fogja megoldani a világpolitikára szakadt nemzetiségi problémáit.

Van ennek a sajtódiplomáciai koncepciónak, Ausztria megmentésének, két fáradhatatlan samponja: egy francia és egy angol. A francia az „Oeuvre” névtelen *Diplomate*-ja, aki a „sauver l'Autriche” formula legmakacsabb hirdetője. Egyetlen vezércikke elég legfőbb külpolitikai koncepciójának megismeréséhez, annyi következetességgel tart ki tétele mellett: Ausztria-Magyarországnak meg kell maradnia! Érdeemes például az 1917 III. 14-i vezércikkének gondolatmenetét megismerni. (Sur le partage de l'Autriche.) Mint Tardieu, *Diplomate* is attól fél, hogy a nemzeti-

ségi elv gyakorlati megvalósítása az európai egyensúly felborulásával járna. A nemzetiségi elv rideg alkalmazása nem veszi tekintetbe a népek életszükségletét. A Balkán-bonyodalmak egyik forrása az volt, hogy Szerbia nem kapott utat a tengerhez. Nos, ha Magyarországtól elszakítanák Horvátországot, Magyarország jogosan és minden erővel törekednék ennek a débouchée-nak a visszaszerzéséhez. Az osztrák kormány teljesen liberális a nemzetiségi kérdésben és ezért a jugoszláv koncepció, amelynek érdekében most oly heves sajtó-kampányt folytatnak Parisban (pour laquelle se fait à Paris une campagne si active) még az érdekelt népek akaratával sem egyezik. De ugyancsak Diplomate haragosan hivatkozik az osztrák liberalizmussal szemben a gögös és türelmetlen magyarság (le plus fier et le plus intolérant des peuples!) elnyomására. 1917. IV. 26-iki vezércikkét így kezdi:

Az a kampány, amelyet egy Ausztriával szemben követendő észszerű politika érdekében folytatunk, kezdi meghozni gyümölcsét. Ausztria iránti új politikai kurzussal az entente elérné legfőbb célját: Németország gyöngítését. Ezt a kurzust eddig főleg az italphilek rövidlátó politikája akadályozta s az olaszok esztelen osztrák-gyűlölete. Az Italia Unitának nincs több joga Triesztre és Trentinora, mint III. Napóleonnak lett volna Luxemburgra és Genève-re. Trieszt nem olasz kikötő. Mögötte nem olasz, hanem szláv s osztrák-bajor Hinterland áll. Ausztriának Triesztre feltétlen szüksége van; stb.

Még az „Oeuvre” Diplomate-jánál is lelkesebb diplomatája ennek a gondolatnak *Noel Buxton*, az alsóház ismert radikális tagja s a brit Balkán-politikának nevezetes képviselője. A *Contemporary Review* egyik cikkében (1918 L: „The Entente and the Allies of Germany”) egyenesen felszólítja a brit sziget politikusait, hogy a monarchia békekészsége elé „Ausztria megmentésének” zászlajával siessenek. Ennek a békeakaratnak az erősödésével Ausztria nyomást gyako-

rollhat Németországra hadi céljainak mérséklését illetőleg. Ausztriát így meg lehet menteni önmagának és az entente-nak anélkül, hogy az entente lényegesen lemondana hadi céljairól. Noel Buxton ur, Member of Parliament, a radikális angol folyóirat hasábjairól mindjárt világgá is bocsát egy béketervet.¹⁾

Noel Buxton odáig ment elveinek hirdetésében, hogy a cseh törekvések jogosultságát is kétségbe merete vonni, ami azután — amint majd látni fogjuk — heves hírlapi polémiára adott alkalmat. Diplomate viszont az olaszok publicisztikai támadását állta s verte vissza s mindketten továbbra is rendületlenül dolgoznak Ausztria megmentésén.

Az egész „Mentsük meg Ausztriát” formulának fontossága nem tartalmának reális politikai képességében rejlik, hanem azokban a néplélektani erőkben, amik ezt a jelszót felvetették, táplálták és nyilván táplálni fogják a jövőben is. A magyarság azonban nem mehet el közömbösen emellett a jelenség mellett. Leginkább azért nem, mert az entente a *sauver l'Autriche* formulából *tudatosan kizárja Magyarországot*. Ugyanazok a politikai erők, amik ilyen szentimentális gyengédséggel gondolnak Ausztriára, Magyarország számára nem találnak helyet szívükben. Minket nem akarnak megmenteni. A francia klerikálisok, az angol pacifisták, az entente nagytőke urai csak az Elba és Lajta közének küldik vallomásaikat. A Lajtán túl a porosz junkerek szövetségeseit látják, akik első sorban támaszai a német politikának a monarchiában. Magyarországon is vannak ugyan demokratikus erők, — írják, — de ezek súlyban és a politikai hatalomban

¹⁾ Ausztria-Magyarország területi épségének fentartása, a birodalom nemzetiségi igényeinek kielégítése belpolitikai reformok által; Szerbia és Montenegro visszaállítása a tengerhez vezető úttal; Bulgária nemzeti követeléseinek elismerése a jelenleg megszállt szerbiai területek egy részének hozzácsatolásával. Dobrudzsában az 1912-iki állapot állítandó vissza. Románia visszakapja teljes régi területét. A magyarországi románok jogainak elismerése Erdély autonómiájá utján.

nem vetekedhetnek az ausztriaival. *Sauver la Hongrie!* — ezt a formulát nem ismerik. Milyen jellemző példa erre Buxton fenti béketerve! Ausztriának jutalmul megengedné, hogy a cseh és a jugoszláv kérdést belpolitikai reformmal intézze el, de Erdély autonómiájának megadására nemzetközi határozattal szorítaná a magyarságot! Valóban, a Mentsük meg Ausztriát néha csak annyit jelent: büntessük meg Magyarországot!

*

M a g y a r o r s z á g és az entente-nak

egymáshoz való viszonyát a francia sajtó — talán csak a Temps és a Journal des Débats kivételével — kezdettől fogva annak a népszerű diplomáciai rontásnak hatása alatt tekintette, amely a magyar Alföldet vöröscsákós rebellekkel és magyar Ghenadieffekkel népesítette be s egy magyar Home Rule forradalom színhelyévé tette. Így képzelték a Petit Parisien vagy az Express de Lyon. Természetes, hogy ezek a lapok — és ebben a tekintetben már kivétel nélkül — a hivatalos nyilatkozatok és a háborús politika mögött ki akarták tapintani „az emberiség nagy eszméiért dobogó magyar szívet.” Gondolkozóba ejtő figyelemmel vesz át a francia és angol sajtó minden kis hirt, ami ezt a politikai hallucinációt támogathatná. A magyarok elkedvetlenedése, éhínség, sőt magyar forradalom jött előbb, azután az ellenzéki pártok parlamenti vitája. Polónyi, Lovászy, Rakovszky, Urmánczy, de Vadász Lipót, Hegedűs Lóránt, sőt Teleszky sem mondhatott olyat a magyar képviselőházban, ami bizonyos távolba érző sejtelmeket ne segített volna elő.

Nagyon sokat foglalkoztatták — természetszerűleg — ellenségeink sajtóját a magyar vezérek nyilatkozatai. Andrassy és Apponyi sok keserű órát szereztek nekik, a német szövetséghez való hajthatatlan bizalmat és hűséget jelentő parlamenti nyilatkozataikkal,

Magyarországon Tisza István gróf s az ő többé-kevésbé leplezett akolitjai, akiket tőle csak a nagyra-

vágyás s a személyes csatlódás választ el, az Andrássyak, az Apponyiak . . . Petit Journal 1916 X. 27.

Egyetlen nemzeti politikusunk sem nyer kegyelmet ez előtt a rágalmazási hadjárat előtt. *Apponyi Albert* gróf annál kevésbé, minél inkább ismeri a külföldi közvélemény államférfíui képességeit. Egyszer azért támadják, mert a bolgárok előtt a központi hatalmak erejébe vetett hitéről lett tanúságot, máskor a választójog, azután a katonai-kérdés, majd az iskolaügy, Erdély, egyszóval minden magyar kérdés miatt. Apponyi Albertnek azonban büszkeségét fogják tenni ezek a támadások, amik azért érik épen őt ilyen kíméletlen muníció-pazarlással, mert benne látják az *egységes magyar nemzeti állam* elvének fáradhatatlan és veszedelmes sampionját.

„ . . . És ime Európa kellős közepén, a XIX. századnak, a forradalom és a felszabadulás századának a végén, s a XX-iknak a kezdetén, amely az emberiség reményeinek s legnemesebb törekvéseinek a százada, keletkezett ez a szinte vallásos, zarnoki, szükkeblű dogma, amelyben nem foglaltatik semmi nemes, semmi eszményi, sem nagylelkű, az egységes magyar nemzeti állam dogmája. S e körül a dogma körül szervezkedett, mint a kegyetlenségnek és durvaságnak vallása, egy boszantó és izgató közigazgatás, melynek vezető gondolatai: az egyenlőtlenség és a brutalitás, amely ellenőrzi és összegyűjti a legártatlanabb emberek cselekedeteit is, akik ellenezni vagy megsérteni merészelik ezt az elvont istenséget: ezt az egységes magyar nemzeti államot!

Ez a szörny, amely a magyarság nemzeti bálványa, Magyarországon a nemzetiségek túrheterlen uralmát tartja kezében. Kődösebb és kísértetiesebb zarnok ez Oroszország cárjainál. Magyarország egész rendőrsége, minden hivatala, teljes közigazgatása az Okhrana egy fajtájává változott . . .

Apponyi gróf, a nemzetiségi kérdésnek ez a hírhedt leszámítolója, újítja föl, szervezi és nagy stílusban kifejleszti ezt a rendszert ... És az alatt, míg a központi hatalmak a breszt-litovszki konferencián a népek önrendelkezési jogának, az annexiómentes békének szép és nemes formulájáról tárgyalnak, Budapesten Apponyi vígan dörzsöli a kezét, mert végeredményben ezek a tárgyalások csak a nem-magyar nemzetiségek teljes letörésére vezető munkáját segítik elő . . . És a cikk befejezése:

Reméljük, hogy ez a pár példa a „sok ezerből föl fogja világosítani az entente közvéleményét!” („Information” 1918 I. 21.: Le droit des peuples et l'Unité de l'état magyar.)

De nem mondhatnók, hogy *Károlyi Mihály* grófnak nálunk „entente-barát”-nak nevezett politikáját sokkal nagyobb megértéssel fogadnák. A magyar államférfiak megoszlott külpolitikai álláspontját csak a hagyományos magyar politikai bűvészkedés egyik megnyilatkozásának fogják föl. Az ellenzéknek ezt a „szemforgatását” — *les tiraillements magyars* — egyes lapok különösen éles szavakkal ítélik el.

A magyar ellenzék már is fölosztja egymás közt a szerepet. Egyesek Berlinhez folyamodnak a várva várt segítségért, mások a négyes-entente felé kacsintgatnak. (. . . d'autres commencent à faire à la Quadruple-Entente les yeux doux.) De ez az eljárás sem fog sikerre vezetni. (Gazette de Lausanne 1916 VI. 26.)

A magyar ellenzék, *Károlyi* gróf vezetése mellett, tulajdonképp jól szervezett manőver, a szövetséges országok közvéleményének megtévesztésére, (to delude public opinion in the Allied countries.) — The New Europe 1916 XI. 2.

Amióta a monarchia sorsa rosszra fordult, a magyarok minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy

sorsukat kikerüljék — írja La Serbie 1916 IX. 3-iki számában a román hadüzenetet követő parlamenti viharok alkalmából. — Budapesten nagy a zavar s az emberek féltik azt a mesterséges épületet, amit a magyarok nem csekély dölyffel „történelmi Magyarországának neveznek . . . Ennek a mostani agitációnak két különböző célja van: Egyrészről rá akarják szedni az európai közvéleményt s azt a látszatot kelteni, hogy Magyarország független politikai tényező, akivel számolni kell, más részről hatalmi vágyukban meg akarják buktatni Tisza István grófot, helyére ülni s ugyanazt a politikát folytatni. Később, Tisza lemondása alkalmával, Hervé lapja azt hangoztatja, hogy a magyarságnak és a magyar nemzeti politikának szüksége van Tiszára és szüksége van Poroszországra, akármit szónokol is Károlyi gróf. (malgré toutes, les redomantades du comte Károlyi. — 1917 III. 12. Victoire.)

S ha itt-ott akadt is barátságos pártfogója a magyar pacifizmusnak, a román hadüzenet és Károlyi gróf tigrisei voltak azután az a pszichológiai pillanat, amikor az ő nevét is bezárta az entente abba a Pandora-szelencébe, ahová már nem egy csalódása került; bizonyára nem azért, hogy kellő pillanatban elő ne vegye. Egyelőre a „Serbie” megfelelő pózzal raktározza el ezt a csalódást, amit előre sejtett s mintegy álláspontjának igazolásául Károlyinak azt a mondását idézi, hogy hazafiság kérdésében pártja és Tisza közt nincs különbség. „Dans la question du patriotisme hongrois, moi et mon parti nous sommes avec le comte Tisza!” (szept. 24.)

A román hadüzenettel azután Magyarország és a négyes entente viszonyába az ellenséges sajtó teljes erővel dobta be a *nemzetiségi kérdést*. Kezdődött a small nations elvével. (1. 32. old.) Amióta Grey ezt az elvet mintegy az entente világpolitikai vezető gondolatává tűzte ki, azóta ennek és általában a nemzetiségi kérdésnek ideológiai igazolására a broszúrák, könyv-

vek, a folyóiratok s hírlapok cikkeinek hatalmas készletei keletkeztek. Ebben a gazdag elméleti irodalomban is akadtak azonban hangok, amik a nemzetiségi elv nehézségeire s azokra a kellemetlen következményekre rámutattak, melyek ennek a princípiumnak szigorú alkalmazásával az entente-ra szakadnak. „Ez az a hírhedt elv, amelyet nyakra-főre idéznek, amelyet lehetetlen meghatározni, amely a legfantasztikusabb követeléseknek szolgál ürügyül — olvassuk a Journal des Débats 1916 IX. 8-iki számában őszinte csodálkozásunkra. — Meg is érdemli — folytatja a cikk — rossz hírnevét. Tegyük félre s csak a népek függetlenségéről beszéljünk. Azt legalább tudjuk, mi az: nép s lehetetlen el nem ismerni azokat a népeket, akik élni akarnak és függetlenségüket biztosítani!” Még csak a Revue Internationale de Sociologie (1916: 307.) egy érthetetlenül tárgyilagos nyilatkozatára hivatkozunk: „Nyilvánvaló, hogy ha a nemzetiségi elvet a priori való dogmájának tekintjük, az 1815-iki (t. i. a legitimitáson alapuló szentszövetségi) szerződéseket en bloc el kell ítélnünk. El lehet-e azonban felejtünk, hogy ebben az időben a legyőzött Franciaországnak sikerült megakadályoznia a német egységet, ámbár a nemzetiségi elv, melyet egyébként Németország a tizenkilencedik század első felében istápol, ezt az egységet egyenesen megkívánta. Ha a kis nemzeteket helyre akarjuk állítani, okosabb, ha a történelmi jog reális területére lépünk! . . .”

Az alkalmazott tudomány mintha még zavarban volna: az ordre de bataille még nem jutott el egy-egy komoly folyóirat szerkesztőségébe. Mert hiszen világos, az ideológia itt hatalmas világpolitikai koncepciót takar, ami végeredményben úgysem a satnya elmélet levében, hanem vértengerek hömpölygő áradatában fog keménnyé csontosodni. Ez az egész elmélete a *grand principe des nationalités*-nek, úgy ahogy a londoni Saint-James palotából kiindult és a háború esélyei közt megterveződött, a legnagyobb szabású törté-

nelem-csinálás, a leghatalmasabb s a legtanulságosabb sajtó-propaganda, aminek a világ mindeddig szemlélője volt.

Világos, hogy az egész ideológiát Ausztria-Magyarország kedvéért és a mi testünkre szabták (az elzászi, a holsteini s a pózeni kérdés itt háttérbe szorul).

A. Chéradame hírhedt könyvében (*Le plan pan-germaniste démasqué*) dogma-szerűen mondja ki: A nemzetiségi probléma magja a monarchia; *La question de l'Autriche-Hongrie constitue le noeud du problème. A Serbie 1916. IX. 17-iki száma pedig a következőket írja:*

Ez (t. i. a nemzetiségi elv érvényesülése) csak Ausztria-Magyarország legázolásával történhetik. A szövetségeseknek pedig csak a szabad nemzeti államok mai területükön való megalapításával lehet biztosítani nagy céljukat, amelyeknek megvalósítása új korszakot jelent az emberiség történetében. Szó sem lehet Ausztria-Magyarország megújulásáról, csak megsemmisítéséről, mert ez hozza meg millió leláncolt ember életének megújulását.

Ettől kezdve az entente és Magyarország viszonya leegyszerűsödött ezzé a felkiáltással: *pusztítsátok el a monarchiát!* Azokkal szemben, akik egykor s azóta máskor is Ausztria-Magyarország megerősítésében keresnek támasztékot Németország ellen, egy másik párt keletkezett, hangosabb és szenvedélyesebb, amely ezt az egész föltevést veszedelmes illúzióknak tekinti. Ausztria megmentésének formuláját, mint valami forgószél söpörte el ez az új publicisztikai vihar. Mint egykor ama bölcs és francia szent dühvel kiáltotta be az egész világba: *tapossátok el a gyalázatost!* oly szenvedélyességgel ordítják most: *Détruisez l'Autriche-Hongrie!* Pusstítsátok el a monarchiát!

„Negyven évig próbálkoztunk azzal — írja a *Temps* 1916 VIII. 10-i számában — vájjon Ausztria csakugyan antipódusa lesz-e Németországnak. Ne térjünk vissza a képzelgésekhez, amiket a valóság

szertefujt. S ne felejtjük el, hogy a népek szabadságáért küzdünk, amit a monarchia mindig elnyomott.” — Vagy ugyancsak a Temps 1916 október 26-i számában felsorolja azokat a jelenségeket, amik már a múltban is nyilvánvalóvá tették, hogy a monarchia — teljesen Németország hatalmi körébe került s hogy függetlensége csak névleges. L'Autriche-Hongrie indépendante est une fiction! A „brillant second” egy Aehrenthal, Goluchovsky fényes támogatása az algézirasi konferencián vajjon nem bizonyította-e eléggé, hogy diplomáciailag is mennyire Németországtól függ. S azokkal szemben, akiknél még megmaradt a békülékenység hagyományos szelleme, s bizonyos érzelmesség Ausztria-Magyarország iránt, azokkal szemben a legtekintélyesebb francia lapok hirdetik most Ausztria-Magyarország pusztulásának szükségességét. A Temps-on kívül a Matin („Egy olyan fõlszabadító háború, amely a monarchiára tekintettel lenne, kész komédia” — írja 1916 VIII. 11-én) s mind a Petit Parisien-tõl (1. 1916 VII. 24. és VIII. 6-i számait) egészen a nantesi Phare de la Loire-ig (1. 1916 X. 29-i számát) és egészen Pichon úrig, aki mint valami modern Cató kiáll a nagy boulevard elé s onnan kiáltja: Ceterum censeo Austrian! esse delendam!

Általában elsõ sorban diplomáciai és világpolitikai érvekkel ostromolják a monarchiát, de nem hiányznak a merõ érzelmiek, sõt a gazdaságiak sem. Az *európai egyensúly* elvét pl. egyformán viszik harcba a monarchia védõi és elpusztítói.

Ha valami bûnös béke megtartaná Ausztria-Magyarországot, — írja a Journal des Débats (1916 IX. 8.) — az nem az európai egyensúly fenntartója lenne, amint talán sohasem volt az, hanem a forradalmak ágya. Még az államok valami konföderációjára sem gondolhatunk ... Az angol Fabian Society kitûnõ hetilapja, a New Statesman egyik számában (1917 V. 19.) vitát kezd ugyanerrõl a kérdésrõl és mint ellensúlyozót, mint Németország antipódusát, a

monarchiát már életképtelennek tartja. A vitába beleszólt a Westminster Gazette is (1917 V. 25.), aki a nemzetiségi imperializmusban „desinteressalt” forradalmi Oroszország után még inkább hisz a monarchia ellensúlyozó hivatásában. Mások más érveket vonultatnak fel s újakat cáfolnak. A lyoni Progrès egyik cikke (1916 VIII.) a franciák ama diplomáciai csalódására mutat rá, mintha a délnémet államokkal megerősödött Ausztria kevésbé volna veszedelmes az ententera, kevésbé volna poroszabb, mint maga Poroszország. „Bismarck műve elég sokáig tartott, hogy minden németet meggyőzzön a német egység szükségességéről ... S ezt a meggyőződést a német győzelmek a világháborúban csak erősítették s csak jobban összecementezték a nemzeti egységet . . . Tovább megyünk. Állítjuk, hogy a magyarok előtt sem ellenzenves a „nagyobb Németország”. *Még ha a magyaroknak holnap önálló szabad államuk lenne is*, akkor is Németország felé gravitálnának, mert a magyarok Magyarországa önönmagában nem találná meg a szükséges erőt a terjeszkedésre; az egész magyar kultúra ugyanis, úgy ahogy van, a német kultúrából lett —, mert csak Németország engedheti meg a magyaroknak, hogy más népeket uralmuk alá hajtsanak. És mindig Németország lesz az, akire a magyarok támaszkodni fognak!”

Azonban nemcsak a világpolitikai raison, hanem az abszolút *erkölcsi kényszer* is követeli Ausztria megsemmisítését. A francia Scotus Viator, André Chéradame például ezeket írja a Rappel 1916 VII. 10-i számában: „Mindenki kivétel nélkül, aki Középeurópa problémáit a helyszínen tanulmányozta, egyetért abban a kijelentésben, hogy Ausztria-Magyarország felosztása föltétlen szükségesség! La liquidation de FAutriche-Hongrie est une nécessité absolue!” André Duboscq pedig, aki mint a magyar kérdés szakértője szerepel a párisi sajtóban, véleményét az alábbiakban foglalja össze a Paris-Midi 1916 VII. 15-i számában:

„Hogy miért tartozunk mi azok közé, akik Ausztria fölosztását kívánjuk, de nem kívánjuk Németországot — ime az okok: 1. az előbbi felosztása előttünk véglegesnek tetszik, míg az utóbbié csak időlegesnek; 2. mert Németország felosztása fölösleges abban a percben, midőn Poroszország vereséget szenvedett; 3-szor, mert Ausztria lerombolása egyuttal a középeurópai blok romlását is jelenti, amely nekünk veszedelmes volt, különösen a germán-magyar szövetkezés (entr'aide) miatt, amelyet az 1867-iki kiegyezés biztosított.”

Mikor pedig Bissolati Cremonában Battisti emlékére tartott beszédében a nemzetiségi princípium szózataival érczé akarta tenni még az eget is, hogy a monarchia óhajai át ne hatoljanak rajta, a Times mintegy ex cathedra ezeket írta 1916 X. 27-iki számában: Nem hangsúlyozhatjuk eléggé, mennyire helyeseljük mi is beszéde értelmét. Mi is szükségesnek tartjuk Ausztria-Magyarország elpusztítását népei nagyobb boldogságára!

*

Miután Olaszország még az intervenció előtt s azóta többször is (legutóbb egy a Popolo d'Italia 1918 II. 2-i számában közölt, Kossuth, Klapka emlékirataival dokumentált „Metter fuoco in casa d'Absburgo” c. cikkben) leszámolt azokkal az érzelmi motívumokkal, amik Magyarország felosztásában megakadályozhatnak, a jugoszlávokkal napirendre tűzte az

A d r i a és F i u m e

kérdését. E helyen elég lesz, ha csak a Fiuméra vonatkozó olasz sajtópropagandára idézünk pár példát. A Genfben megjelenő Chroniques Italiennes című hetilapban (1917 IX. 22. Fiume italienne et sa fonction anti-germanique címén) a magyar kikötő jövőjéről a következő figyelemre méltó sorokat olvastuk: Fiumének rendkívüli fontossága van az adriai kérdés jövő rendezésénél — írja a cikk szerzője, aki az O. P. be-

tűk mögé menekül. Elengedhetetlen, hogy azé az államé, amelyé Trieszt lesz — azaz Olaszorszáé — azé legyen Fiume is.¹⁾ Fiumének fontosságával az entente szempontjából foglalkozik Armando Hodweg volt városi tanácsos egy mostanában megjelent tanulmányában. Ebben a két részre osztott tanulmányban a szerző nagyon érdekes következtetésekre jut. Az első részben Fiume olaszságát igazolja történelmi és statisztikai adatokkal, a másodikban azt bizonyítja, hogyha Fiume megmarad Magyarország kezén, sokkal nagyobb fontosságra fog szert tenni a háború után az olasz kereskedelem s általában az ententenek a központi hatalmak ellen tervezett gazdasági háborújának rovására. A nemzetiségi szemponton túl tehát, elsősorban gazdasági tekintetből életkérdés Fiume Olaszországra nézve. *Fiume elvesztésével Olaszország elveszteni a Balkán és főleg a Levante felé irányuló kereskedelem vezetését*, amely az osztrák-németek kezébe jutna. És ezen a ponton a probléma az egész entente problémájává lesz. Hiszen tudvalevő — mondja O. P., — hogy Trieszt és Fiume voltakép Hamburg és Bréma fiókjai. És hiába zárna el az entente Németországot Bagdadtól és Szalonikitől, ha Fiume felől nyitva felejtí az utat a Földközi Tenger felé való terjeszkedésre. Mert nem elég Triesztet megkapnia Olaszországnak. Az új vasúti összeköttetéseknek: Laibach—Rudolfs-werth — Károlyváros, — Laibach — Gottschee — Delnice máris az a céljuk, hogy szükség esetén az eddig Trieszt felé irányuló forgalmat Fiumének továbbítsák. Mitteleuropa! vissza kell szorítani az északi tengeri kikötőkre és Marseille, Genova, Velence, Trieszt, Fiume mint erős láncolat fognak feltartóztatni minden német terjeszkedést.

S bár ezt a Fiume megszerzésére irányuló propagandát teljesen háttérbe szorítja az a nagy publicisztikai csete-paté, amit az olaszok a jugoszlávokkal vív-

¹⁾ Az azóta nyilvánosságra került olasz-entente szerződésben Olaszország nem említi fel követeléseit között Fiumét.

nak, ellanyhulni a kérdést nem engedi a *Comitato Nazionale Pro-Fiume e Quarnero* c. egyesületük, amely időnkint gyűléseket tart s felhívásokkal árasztja el az olasz sajtót (L. pl. *Messagero* 1917 XII. 17.).

*

Már hatásosabb és kiadósabb volt az a propaganda, amely

a r o m á n k é r d é s

érdekében szervezkedett ellenünk; bár túlzás nélkül nem állíthatjuk, hogy sokkal eredményesebb és nagyon veszélyes lett volna. Románia természetesen készséggel bocsátotta ennek a propagandának rendelkezésére azt a szervezetet és azokat az összeköttetéseket, amiket román politika és diplomácia már a békében meghódított magának. Az oláh-latin testvériség hatalmas visszhangot adott az entente-sajtóban. (Külön folyóirat is, a *Revue des Nations Latins* állott rendelkezésükre.) Teljes erővel működött a *France—Roumaine* nevű egyesületük (Lacour-Gayet elnöklésével, Dominique Parodi közreműködésével), Vacarescu Helén az irodalomban, Draghicesco szenátor pedig a publicisztikában nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy a román kérdést szóvá ne tegye. A magyarországi oláhok Jasiban külön csoportban, *Comité des Roumains de Transylvanie* címen egyesültek, s onnan igyekeztek megértetni az entente-sajtóval az oláhság Erdélyre való igényeit, vágyait, helyzetét, sorsát; közben a szentimentalizmustól ép úgy nem retentek vissza, mint a hamis statisztikai adatok közlésétől.¹⁾ Amerikában megindult az amerikai oláhok szervezése a központi hatalmak ellen, Wilson-nak táviratilag kötötték a románság sorsát a szívére (1918 II. 20.). Egy szóval a modern propaganda egyetlen eszközéről sem mondtak le, de sajtó-propagandájuk veszélyességéből és így jelentőségéből a szervezetség

¹⁾ L. még a *Ligue de la fraternité intellectuelle latine* nevű egyesületet. — *Le Bon* pl. 560 000 erdélyi csehről tud.

hiánya már eleve sokat levont. Az természetesen nem került nagy fáradságukba, hogy az oláh kérdési kihasználják Magyarországot ellen.

Magyarország a háború előtt azt tartotta a román kérdést illetően — olvassuk a Gazette de Hollande 1916 XI. 3-i számában —: Kis államnak lenni nem szégyen, de nem is privilégium. Ez a német imperializmus tanítása, amely most iskolát csinál Budapesten. Ez a hipertrofikus dölyf, ez a szomjúság az uralkodásra, ez alkotta meg a Treitschkék és Oswaldok elméletét a kis államok értéktelenségéről. Ezt fogadják el most a magyarok is és lábbal tapodják a nemzetiségi elvet!

Folytassuk még ezeknek a magyarelleses kifakadásoknak a bemutatását? Legfeljebb azért lenne érdekes, mert a francia sajtóorgánumok a román nemzeti aspirációk jogosultságának bizonyításánál — bármily hihetetlenül hangzik is — a történelmi jogra hivatkoznak.

A Revue des Deux Mondes 1916 IX. 1-i számában Charles Benoist, a tekintélyes konzervatív szellemének új krónikása az oláh hadüzenet alkalmából hevesen támadja azt a magyar-német felfogást, amely a történelmi jogot semmibe sem veszi.

„Hogy a történelem, legalább mások számára, nem jogok forrása, legföljebb a hatalom művének megértésére szolgál, — ez nemcsak a német tétel, ez az osztrák és főleg magyar tétel”. S 1896-ban irt intervjuit veszi elő; Tisza István gróf ezt mondta neki: „A történelmi jogra nem lehet támaszkodni. Azután meg mit ér az a történelmi jog, ami a tényleges erő híján nem is eleven jog”. Andrássy Gyula gróf zárkózott volt s szinte csak a fejével intett. Apponyi Albert gróf „qui parle bien, parla longuement!” a következőkben foglalta össze véleményét: Ami az erdélyi oláhságot illeti, akik oly nagy hűhót csapnak, nem látom be, hogy milyen történelmi jogra hivatkozhatnak. Erdély sohasem volt oláh állam!!

Hiába nem látta be a magyar államférfi, az eilten le-sajtó most ezt is felvette magyar-ellenes propagandájába, így lett azután többek között Bethlen Gáborból oláh fejedelem!

Sikerült — természetesen — a köztudatba belevinniök, hogy egész Erdély a magyarság bestiális elnyomása alatt nyög (the grossest tyrannies that modern Europe has ever known” Manchester Guardian, 1917 VII. 16.), hogy Románia igénye Erdélyre az emberi jogok elseje s hogy Erdély egyúttal életkérdés Románia számára.¹⁾

A legújabb események hatása alatt azután mély húrón rezdül meg a latin fájdalom a szép rabnő iránt, akit Magyarország, a németek hűbérese, horgas körmével megkaparított magának (Le Rappel, 1917 V. 9. La belle captive). A román békekötésnek további hullámzását már nem állhat módunkban ellenőrizni, de hogy ez olyan irányban csapdossa magát előre, amely a magyar-gyűlölet levegőjét fogja felverni, annak már is érdekes tanúságát adja a Corriera délia Sera-nak a cotrocenii békeszerződés alkalmából irt cikke. A milanoi lap szerint Olaszországnak nagy aggodalommal kell figyelni a további eseményeket, mert ez a béke a magyarság befolyását erősíti a középeurópai szövetségben. A magyarok leghűbb és leghatározottabb hivei a monarchiában a német szövetségnek. Midőn tehát a magyaroknak kedvezményeket biztosítottak, egyúttal biztosították ezt a magyar rokonszenvet a német katonai uralom számára. A magyarságnak ez az erősödése az entente keleti politikáját is fenyegeti, mert a cotrocenii szerződés megadja a magyarságnak a kelet felé való terjeszkedés lehetőségét. Az entente államai közül leginkább Oloszországot fenyegeti a magyarság megnövekedett politikai súlya, mert a magyarok lelkeseredettebb ellenségei Olaszországnak . . . !

¹aujourd' hui il n' y a de choix qu' entre deux solutions, l'indépendance, ou le renoncement, la vie ou la mort.” Mircea Sirianu terjedelmes művéből: (Question de Transylvanie et l'unité politique roumaine).

Ezek után el lehetünk készülvé, hogy az olasz sajtó nem fog megkegyelmezni többé Magyarországnak és már is kedve-telve tologatja asztalkáin az „elvénhedt monarchia” darabjait. Papiros-taktika, világpolitikai fikciók és diplomáciai sejtelmek kuszán keverednek mindezen tervezgetések mögött. S ha egyelőre csak szerkesztőségi ollóval nyisszentik is a szent korona tagjait, kinek kellene bővebben magyaráznunk, hogy ezt az ollót még a nemzet testébe is beledöfhetik. Ám valljuk be, mindebben voltaképen még nem mutathattunk rá egy modern sajtópropaganda veszedelmes jeleire. Ezt a sajtópolitikát ugyanazok az érzelmi, politikai, gazdasági okok igazgatják, taszítják, magasba tornyosítják, amik a világháborút intézik; de öntudatos, szervezett sajtópolitika itt nem akarja magához ragadni az események intézését.

A továbbiakban azonban olyan tanulságok várakoznak még ránk, amelyben öntudatos politikai eszmék erőteljes sajtópolitika útján küzdenek az érvényesülésért s amiket a magyarság szempontjából egyenesen lesújtónak kell tartanunk.

NEMZETISÉGI SAJTÓPOLITIKA.

A csehek propagandája.

A csehek szívós kitartással dolgoztak már a háború előtt eszméik propagálásán a külföldön. Talán hiányzott még a tenger zúgása a kagyló héjából, de ezeket a látszólag szórványos jelenségeket is most utólag nagyon figyelemreméltóvá teszi előttünk a céltudatosság — így kell mondanunk — bámulatraméltó ereje. Th. Schiemann, berlini egyetemi tanár, hazájának egyik legkiválóbb külpolitikai publicistája, 1914 március 4-én a Kreuzzeitungban már szükségesnek tartja felhívni a német közvélemény figyelmét arra a jelenségre, hogy az összes francia lapok, milyen határozottsággal foglaltak állást egy idő óta a csehek érdekében. Egy Bontits nevű cseh ugyanekkor a Sorbonne-on előadást tartott arról, hogy Ausztria-Magyarország számára csak egy menekvés van: az áttérés a föderatív államra. Természetesen a föderációnak ezt a gondolatát oly sikeresen állította be az osztrák állam-eszme érdekkörébe, hogy a Journal des Débats másnap a csehországi németeket mint hazaárulókat ajánlotta az osztrák kormány figyelmébe. Mennyit tanultunk volna, ha ennek a váratlan kisiklásnak asszociációs pályáit végigkísérjük. A németek legalább fölfigyeltek. Schiemann mindjárt ismertette is egy bizonyos Valentin de Gorlov ekkoriban megjelent nevezetes könyvét: *Origines et bases de l'alliance Franco-Russe* (Paris 1913). A csehek szerepe és a francia-orosz szövetség — a Débats kisiklásának iránya nyilvánvaló lett. De hogy elhárítsuk magunkról azt a vá-

dat, mintha egy-egy másodlagos jelenségből messze-
menő következtetéseket vonnánk le, állíthatjuk és do-
kumentálni fogjuk, hogy *a cseh nemzeti célgondolat
már a háború előtt is hatalmas sajtó propagandát te-
remtett magának*, amely a szervezetség imponáló
erejét mutatja. Hogy az alábbi adatok olvastán ehhez
a propagandához az ösztönző, vagy a felháborító jel-
zőt teszi-e az olvasó, az nyilván az illető politikai
szenvedélyeitől függ. Nekünk ezekkel a sorokkal nincs
más célunk, mint igazolni azt, hogy minden nemzeti
célgondolat, amely bármily kevés életképességet je-
lent is, aránylag nehéz körülmények közt, hiányos esz-
közökkel, de öntudatos szervezkedéssel milyen erő-
feszítésre képes és milyen eredményeket ér el!

A csehek a *Narodni Rada Ceska* (Cseh Nemzeti
Tanács) nevű kitűnő érzékkel megszervezett közép-
pontból irányították a csehség politikai életét. A
Tanács legfontosabb osztályának: az u. n. külpoli-
tikai osztálynak jutottak a diplomáciai akciók, s így
a sajtópropaganda vezetése is. És amióta 1911-ben a
csehek „külpolitikai osztályfőnöke” *Dr. Kramarzs Ká-
roly* lett, azóta a cseh sajtópropaganda hízelgő ered-
ményekre mutathat rá. Ennek a propagandának a
szövetébe olyan szálak vannak beszöve, amelyek a
modern politikai és diplomáciai tevékenység legfino-
mabb anyagából valók és oly művészi kéz illesztette
őket egybe, hogy igazságtalanság volna csak a haza-
áruló bélyegét pörkölni rája. „A loyaltás álarcát oly
megtévesztően viselte, hogy a sok osztrák államférfi
közül egyetlenegy sem tudott átlátni rajta. Csak az el-
fogatása alkalmával lefoglalt megsemmisítő bizonyí-
tékokból rakhatjuk össze ennek a zseniális embernek
arcképjét”, írja róla képviselőtársa, *Dr. Wichtl*, az
ausztriai német nemzetipárt tagja, ő egyébként oly ve-
szedelmesnek, messze szétágazásúnak és eredményes-
nek tartja ezt a cseh propagandát, hogy nem habozik

kimondani: *a világháború felidézője Dr. Kramarzs.*¹⁾ Ha Wichtl végső következtetéseit nem is fogadhatjuk el — mert bármily mefisztozeszi nagyságnak tetszik is neki „Európa legokosabb embere” (amint Gucskov, a későbbi orosz miniszter a cseh vezért nevezte) egy-maga bizonyára képtelen lett volna felgyújtani az egész világot, — adatait nagyjában elfogadhatjuk, mert — mint cikkében említi — ezeket Kramarznak prágai villájában lefoglalt dokumentumok alapján (133 ládát töltötték meg), illetve az Oberster Landwehrgerichtshof 634 nagy foliólapu vádirata nyomán használja fel, amennyire csak lehet szórul-szóra idézve azokat.

Ha az 1915 május 21-től 1916 november 20-ig tartó tárgyalás alatt fölhalmozott dokumentumokat megfontoljuk, amiket a terjedelmes Urteilsbegründung alig győz felsorolni, könnyen megértjük Wichtl túlzását. Bámulatos sokoldalúságban bontakozik ki előttünk a modern konspirátor politikai tevékenységének munkája. Fejedelmi udvarokhoz és diplomatákhoz sző magának fonalat. Nemcsak Izvolszki-val és Stolypinnel állott állandó összeköttetésben, 1902-ben a bécsi francia követ útján pedig Delcasséhoz juttatott el egy memorandumot a Habsburg-monarchia belső állapotáról és tanácskozott még 1915 elején is a prágai olasz konzullal, Sabetta-val, hanem az egész cseh propaganda külföldi irányítását is magára vállalva, valóság-gal a cseh nemzet nagyköveteként folytatta diplomáciai tevékenységét. S ilyen minőségben a cári udvar is gyakran látta vendégül. Hiszen a Kramarzs házaspár (felesége: Nadine Chludov, gazdag moszkvai nagy-orosz gyáros leánya) fejedelmi kastélya a Krímben fekszik (Barbo), a cári család livadiai palotájának tő-

¹⁾ Wichtl először — a cenzúra miatt — Svájcban adott ki egy kis füzetet 1916-ban „*Der wahre Anstifter des Weltkrieges.* (Als Mannskript gedruckt)”. 1917-ben már részletesebben a drezdai *Das grössere Deutschland* c. hetilapban. 1918-ban végül Bécsben is megjelenhetett Wichtl saját kiadásában. Azóta már az ötödik kiadás forog közkézen.

szomszédságában. S ha távol volt Livadiától, az udvari kurír tartotta fenn az összeköttetést. Szinte nehéz lemondanunk ennek a fáradhatatlan tevékenységnek további követéséről, szívós kitartásáról, mellyel a legmesszebbmenő köröket is bevonja munkájába (a párisi és az amerikai cseh-tót szövetség irányítására, a bulgár ruszofil párt erősítése, az oroszbarát Bobcsev pétervári követé váló kineveztetése, Wich ti még az angol-orosz u. n. Marineabkommen létrehozásában is legalább közvetett szerepet tulajdonít neki, 1908/1909-ben, az annexió válság alatt a szerb kormánnyal állott összeköttetésben, Szimies szerb követ útján az orosz kormánnyal tárgyal, a szokol-mozgalmat irányítja, neoszláv kongresszusokat szervez, keze benne van a Balkán-szövetség s a Balkán-háborúk megszületésében, sőt — legalább közvetve — a Narodna Obrana megalakulásában, a cseh-francia közeledést előkészíti stb.). Mindez egyetlen propagator munkájának külső kerete. A történetíró és politikus ösztöne majd csak a benső történet teljes feltárásával fog kielégülni: a hátsó lépcsők, a „barátságos megbeszélések” leleplezésével, a dossier-k, a mémoire-ok s az arrangement-ok tartalmának nyilvánosságra válásával. Minket egy másik jelenségnek a megállapítása csábit.

Kramarzs egész propagandájának alapjául az eredményes sajtó-agitációt tette. A sajtó egész fontossága a diplomáciai tevékenység megalapozásában, elősegítésében és diadalra juttatásában világosan állott előtte. Oly világosan, mint kevés szárazföldi politikus előtt. Mikor 1913-ban Parisba ment, először nem Delcasséhez sietett, hanem mindjárt egy eredményes sajtó-propaganda megindításáról tanácskozott a francia sajtó nagyköveteivel, André Chéradame-mal, René Henry-val és Ernest Denis-vel. Ez az utóbbi, aki egyúttal a Sorbonne tanára, már régóta végzi publicisztikai tevékenységét a csehek felszabadítása érdekében. Kramarzs 1909-ben kivitte, hogy a prágai cseh egyetemen, mint a cseh történelem legkiválóbb kutatóját dísz-

oklevéllel tüntette ki. A háború alatt Denis részt vesz a londoni New Europe szerkesztésében, azonkívül Párisban ő szerkesztette a nevezetes La Nation Tchèque-et (megindult 1915 május 1.)

Hogy mily céltudatos és átgondolt volt sajtópolitikája, szolgáljon bizonyoságul pár példa. Minden politikai gondolatát először olyan anyaggá gyúrta át, amely a sajtó útján való terjesztésnek legjobban megfelelt, mert erre fordította a legnagyobb gondot. Taktikájához hozzátartozott, hogy világosan kitűzte célját propagandájának, olyan célt, amely a közvélemény tetszésének leginkább megfelelt, utasításokat adott, valóságos jelszókat küldözgetett. Mikor a régi pánszlávizmus gondolatát fel akarta támasztani, kitalálta a *neoszlávizmust*. Ennek a politikai programját Volodimirov orosz tábornokkal együtt állapította meg. Az elnyomott szlávok felszabadítása, a cseh-tót állam (még Bécset is belerajzolták az új államba), Nagy-Szerbia megalapítása (Horvátországgal, a szlovénnek, dalmaták földjével, Albániával) ez volt a neoszláv Program lényege. Nem elégedett meg a diplomatákkal, kongresszus-emberekkel, hanem az újságírókhoz fordult s erélyes sajtó-kampányt indított meg az új program érdekében. A programot teljes egészében mindjárt le is közölte a Djen című orosz újság egyik 1907-i számában. Az oroszországi sajtó-propaganda irányítását azután egy Brancsaninov nevű publicistára és volt diplomatára bízta, aki azt teljes sikerrel vezette. 1913 december végén egyébként Brancsaninov szerkesztése alatt ennek a neoszláv gondolatnak propagálására saját céljaikra hetilapot alapítottak Novoje Zveno (Új tag) címen. A Novoje Zveno maga körül csoportosította a legnevezetesebb neoszláv politikusokat. Kramarzon kívül Klofacs-ot, az oroszok közül Bechtereov tanárt, tábornokokat és publicistákat, a francia André Chéradame-ot s az osztrák lengyel Zdiedochovszky-t. A szerkesztőnek, Brancsaninov-nak tevékenységére jellemzők a következő adatok: 1914

elején Franciaországba és Angliába utazott, hogy az irányadó politikusokkal tárgyalásokat kezdjen. Sir Edward Grey állítólag az ő útján üzent meg Oroszországnak, hogy ha háborúra kerül a sor, Anglia részt fog benne venni, ő maga 1914 márciusában tanulságosan írja le lapjában az angol külügyminiszterrel való beszélgetését. A mármaroszigeti pör után Brancsaninov a Novoje Zveno-ban lesújtó kritikával illette a magyar igazságszolgáltatást: „így azután Magyarország sorsa is meg van pecsételve, amint hogy Ausztria elpusztítása a szlávok tanácsában már régen elhatározott” — fejezi be cikkét. Most már tudjuk, hogy a szlávok tanácsa nem csak valami kongó frázis volt, hanem félelmetes szervezet s Brancsaninov szavai nem egy papírszántó firkanc tintadühe!

De Kramarzs még tökéletesebb munkát akart végezni. Miután Chéradame és társainak segítségével Franciaországot megmozgatta, érintkezésbe lépett az angol sajtóval is. A hatalmas Times-höz természetesen H. W. Steed, a tekintélyes angol lap külpolitikai irányítóján keresztül jutott el. A Times és a Temps-on kívül a Times-nek orosz nyelvű kiadása is rendelkezésére állott, melyet az orosz kormány nyíltan támogatott. Oroszországban egyébként a Novoje Vremja, a Djen s az egész sajtó nyitva állott előtte, ő maga is bámulatos irodalmi működést fejt ki, amit nagy nyelvtudása (szinte minden európai nyelven beszélt) is lehetővé tett. 1902-ben a National Review-ban közöl hosszabb értekezést „Csehország és az európai egyensúly” címen, amely annak idején nagy feltűnést keltett. 1913 februárjában a Les Annales des Nationalités-ben ép ily feltűnést keltett cikke, amely a balkáni eseményekkel foglalkozott. Egy másik cikkében — Les Slaves — többek közt ezeket írja: „Egy olyan kis népnek, mint a cseh, amely a történelemben nagy szerepet játszott, lehetetlen ideáljait és érzéseit abban a szűk keretben kifejteni, amelybe Ausztria kényszeríti, ha már szerencsétlen sorsa lehetetlenné tette számára, hogy mint

szabad állam szabad életet éljen. Szükséges és kikerülhetetlen tehát, s arra is törekszünk, hogy azt a szűk korlátot, amelybe a centralisztikus bécsi kormányzat beszorított bennünket, levegőbe röpítsük.” Hogy ezt a levegőbe röpítést hogyan képzelte el, arra nézve tudvalevő, hogy Kramarzs a hármasszövetség nyílt ellensége volt. Ezt a külpolitikai csoportosulást már 1899-ben a *Revue de Paris*-ban „kijátszott luxus-zongorá”-nak nevezte el. Egyébként Kramarzs írói tevékenységének csak bibliográfiáját is lehetetlen felsorolni. De a sajtópropaganda irányításában — cinikusnak ne tessék e jelző — mesteri munkát végzett. Bulgáriában a nagyszláv testvérisülés (allslavische Gegenseitigkeit) gondolatát dobta bele a közvéleménybe, orosz földön a Balkán-szövetség eszméjével és a monarchia betegségével dolgozta meg a sajtót, Franciaországban a germánosság és szlávosság harcának közeli megvalósulását jelentette be s reményt keltett az elvesztett hegemonia visszaszerzésére, Angliában a hármasszövetség felbomlását s a cseh-tótság megerősítésének szükségességét hirdette, mint ami a német ár ellen a legszilárdabb gát. Egyszóval egyedül sajtópolitikájával, amit szerény eszközökkel, de nagy szervezőképességgel vezetett, egymagában elérte, hogy *a cseh kérdés európai kérdéssé lett.*

*

Dr. Kramarzs sajtópolitikai vetése a világháborúban érlelődött meg. A cseh nemzeti gondolatnak külpolitikai elmélyítése ezen a tevékenységen nyugodott s fejlődött tovább. *A cseh kérdést entente-kérdéssé tömöríteni* — ez volt az új, nagy sajtópolitikai feladat, amely a világháború kitörésekor a cseh külpolitikai homlokterébe jutott. De ennek a propagandának vezetésére a cseh Sors dr. Kramarzs helyett egy másik magyarázó embert szólított elő: *Masaryk-ot.*

Mi már Kramarzs tevékenységének ismertetésekor is óvakodtunk attól a bűvölettől, hogy ezt a bá-

mulatós politikai munkát megbíráljuk és ítéletet tartsunk fölötte. Még csak az ilyen politikai cause célebre-ekből kiáradó politikai forráságot sem. éreztettük. Az alábbiakban a cseheknek ugyanis olyan hatalmas, erőből duzzadó sajtópropaganda tevékenységét fogja találni az olvasó, ami a maga feszítőerejével könnyen politikai megítélések és szenvedélyek elősegítőjévé lehet. Mi nem ezt akarjuk, de csak ezért nem mondhatunk le ennek a szövevényes, gazdag propagandának egyetlen, legkisebb részletre menő jellemzéséről sem.

Az új sajtópolitikai gondolattal s a világháború kitérésével a cseh propaganda-tevékenység közép-pontja Prágából eltolódott Parisba, Kramarztól Masarykhoz. *Masaryk Garigue Tamás*, történettudós és egyetemi tanár, publicista és képviselő személyében a csehek legtehetségesebb organizatorukat csenték ki 1915-ben a svájci határon. Rendkívül képzett, intuíciókban gazdag politikai elme volt, menten a doktrinerség akadémikuskodó terhétől, akit az osztrák-cseh politikai élet örökké erjedő talaja, ezernyi intrikája, taktikája, váratlan fordulatai, vakmerő perspektívája tökéletes gyakorlati politikussá műveltek ki; agitatorikus heve, makacs tetterőtől fűtött szervező akarata pedig, mintha egyenesen erre a szerepre nevelték volna. A csehség sajtófőnöke, diplomatája lett és hadvezére is egy személyben (Franciaország egy külön hadosztályt rendel vezetése alá). Engedjék meg e sorok olvasói, hogy magunk helyett, híveinek nyilatkozataival jellemezzük munkálkodását. „Megismerni mindazt, amit ez a férfiú egymagában véghez vitt — írja Grani Stupavich, egyébként trieszti olasz, aki az olasz hadseregben harcolva halt meg, La Nation Tchèque című könyvében, — felfogni az ő értékét egész mivoltában, annyit tesz, mint tudomásul venni azt a magas műveltségi fokot, amelyre a cseh nemzet már feljutott s annak megsejtéséig eljutni, hogy mire lesz még képes ez a nemzet a művelt Európában.”

Amint Kramarzs, Masaryk is világosan látta, hogy politikai tevékenysége csak akkor lehet sikeres, ha erőteljes sajtópropagandán alapszik. Valóban, ezt a propagandát senki sem szervezhette volna meg kevésbé hosszú idő alatt és nagyobb sikerrel. Első dolga volt, hogy az entente fővárosaiban egy-egy „hivatalos” cseh sajtóirodát létesítsen.

Midőn Masaryk Parisba jutott, a cseheknek már volt ott valamelyes szervezetük. Kramarzsék már a békében nagy gondot fordítottak a külföldi cseh szigetekre. Parisban is megszervezték a szokolokat és a cseh kolóniát, egy bizonyos *Crkal Vilmos* pedig a *Narodni Listy* (Kramarzs lapjának) tudósítója, már Masaryk tevékenysége előtt megalapítja az *Indépendance Tchèque* c. lapot Parisban. Ez a párisi kolónia lett a magja az egész külföldi cseh szervezetnek. Masaryk *Dürich* szintén kiszökött cseh agrárius képviselő segítségével itt a világ fővárosában alkotta meg a csehek legfőbb politikai szervét: a *Cseh Földek Nemzeti Tanácsát*. (*Conseil National des Pays Tchèques*). Maga állott az élére, főtitkára (*secrétaire générale*) *Benes Ede*, a prágai cseh keresk. akadémia tanára, szociológus, Masaryknak legtehetségesebb és legelszántabb munkatársa lett. Masaryk tevékenységük első feladatául nagyszabású és hathatós sajtópolitikai haditervet dolgozott ki, minden modern politikai gondolatnak ezt az elengedhetetlen előkészítő részét. E szerint válogatta meg munkatársait és szervezte meg a központokat. Paris után London lett Masaryk tevékenységének színhelye, melynek egyeteme tanári katedrával lepte meg őt. A londoni *Press-bureau* vezetője: *Nősek Vladimir* lett. Ennek az irodának pontos címével is szolgálhatunk: *Thanet House, 231, Strand, London W. C.* A londoni szervezet megalkotása után Oroszország következett. Itt elszórtan, régtől fogva több cseh kolónia tengődött anélkül, hogy — egységes szervezet híján — valamelyes politikai jelentőséghez jutottak volna. Még legjelentékenyebb volt az a

kievi és moszkvai *Svaz* (Federation des Sociétés tchécoslovaques), amely a különböző cseh egyesületeket csoportosította egy-egy szövetségbe. Masaryk oroszországi útjának eredményeként megalakult a *pétervári Nemzeti Tanács*, amelyet a Kerenszki-kormány a cseh nemzet hivatalos oroszországi szervezetének ismert el s amelynek az összes többi oroszországi cseh egyesületek alávetették magukat. (L. a *Nation Tchèque* 1917 augusztus 1-i számát.) Ennek vezetésével: *Pavlu Bogdan-t* ugyancsak a *Narodni Listy* dezerált munkatársát, előbb a kievi „Csehoszlavjanin”, majd a pétervári „Csehoszlovak” c. lap szerkesztőjét bízta meg. A fáradhatatlan Masaryk miután Oroszországot rendbehozta, Itáliát szervezte meg. Nemskára szerepel is az entente-sajtóban *monsieur Hlauacek*, aki a római központot vezeti (*directeur du bureau romain du Comité National Tchèque*). Az amerikai gazdag cseh (és tót) gyarmatokkal Masaryk már korán keresett és talált összeköttetést; ennek gyakorlati kivitelére az amerikai *Cseh Nemzeti Szövetség* (*Bohemian National Alliance of America*) a párisi Cseh Nemzeti Tanács mellé hivatalosan kiküldte Franciaországba *Benes Vojta* nevű megbízottat, a központ viszont Washingtonba küldte *Dr. Stefanik Ratislav Milan-t*, neves asztrológust, mint a párisi *Conseil National des Pays Tchèques* hivatalos képviselőjét, (1. a *Nation Tchèque* 1917 nov. 1.). Az amerikai Szövetség *Zvrzicky Kramorz* vezetésével sajtóirodát nyitott, alapított azonkívül *Cseh Ujságszövetséget* (Chicago) *Stopina J. P.* elnöklésével, továbbá egy *Cseh Sajtóirodát* (New-York).

Masaryknak a legfőbb vezetés jutott. Egy könyve is jelent meg a háború alatt, Angliában tartott előadásainak gyűjteménye (*The problem of small nations*. London 1915). Annál nagyobb feladat vár az alvezérekre. *Benes Edére* hárult, hogy a párisi Nemzetközi Társadalomtudományi Társaság 1916 február 9-én kezdődött több estére kiterjedő vi-

tatkozásain a cseh álláspontot a modern szociológia vértében vívja meg és vigye diadalra. Benes — egyébként a prágai cseh kereskedelmi akadémia tanára — egy brosúrát is adott ki: *Détruisez l'Autriche-Hongrie. Le martyre des Tchêco-Slovaques à travers l'histoire* címen (Paris, Delagrave 1916),¹⁾ amelyből a következőkben nem egyszer idézünk is. A londoni sajtóirodából Formán József és Nősek Vladimír küldözgetik szét dolgozataikat. Minden a legtökéletesebb szervezetség jegyében történik. Masaryk semmiről sem feledkezik meg. A burzsoa-pártokon kívül a cseh szocialistákra is szüksége volt. A Franciaországban, Svájcban és Angliában tartózkodó cseh szocialistákból Parisban helyi szervezetet alakított *Le groupe de socialistes tchèques de Paris* néven. Ez a csoport azután összeköttetésbe lépett az amerikai cseh szocialista szervezettel és többek között együttesen memorandumot intéztek az Internationalé-hez, amelyben Ausztria-Magyarország feldarabolását és az önálló cseh-tót állam felállítását követelik, az imperialista Magyarország ellen nyilatkoznak s a „nemes tót föld”-nek az anyaországgal való egyesítését követelik. (L. a

¹⁾ Ez a föltűnést keltett könyve bejárt minden entente földet. Az angol kiadás elé (*Bohemia's Case for Independence*. Allen and Unwin London 1917) H. W. Steed, az olaszhoz (*La Boemia contro l'Austria-Ungheria*. Roma 1917. Casa Editrice Ausonia) pedig Andrea Torre, a magyar-gyűlölet két apostola irt előszót. Az ő irányítása alatt működik Parisban az *Indépendance Tchecoslovaque*, (szerk. Leon Sychrava, cseh emigráns) és a *Nation Tchèque*, a Conseil National hivatalos lapja (szerk. eleinte Ernest Denis, párisi egyetemi tanár és L. Mathieu). Az ő vezetése, majd felügyelete mellett indul meg *Bagonne*, majd *Cognac* városában a franciaországi cseh-tót légiók szervezése és kiképzése, ő szervezte meg a cseh-tót közgazdasági összeköttetés egyesületét, a *Chambre de Commerce franco-tchèque-et* (elnöke André Lebon volt miniszter); az ő indítványára és közreműködésével jött létre Romában „A monarchia elnyomott népeinek kongresszusa” stb. stb. Agilisabb diplomatát, találékonyabb elmét, sikeresebb agitátort már nem is kívánhatnak a csehek.

Chroniques Italiennes Genève 1917 III. 3.) Ennek a párisi csoportnak a vezetője E. Belsky: „Le Socialisme autrichien et la guerre” címen egy brosúrát is adott ki, álláspontjuk igazolására. (Paris 1916.)

A sajtóiroda fáradhatatlanul dolgozott tovább. A régi ágyukat, Ernest Denis-t és Louis Léger-t, nem volt nehéz kiküldeni a mellvédre, új és lelkes híveket szerezni az újságíró publicisták közt — ez volt a fontos feladat. Mindent felhasználtak, hogy a csehek iránti rokonérzést fokozzák. Elővették a régi cseh-francia történeti kapcsolatokat, amikről eddig talán maguk sem tudtak. Felelevenítették, hogy 1870-ben a franciák sorai közt cseh ezredek is harcoltak a németek ellen és cseh képviselők tiltakoztak Elzász-Lotharingia annektálása ellen. Hogy Petrarca IV. Károly prágai udvarában milyen kellemes emlékeket szerzett, stb. A cseh kultúra és irodalom megismertetésén is buzgólkodtak. Legfontosabb tevékenységük azonban a napisajtó informálása az aktuális politikai esélyek szerint. A cseh sajtóiroda hatásos tevékenysége épen ezekben az informálásokban lepleződik le. Be fogjuk mutatni, hogy milyen eredményes és ránk több mint csak tanulságos, kártevő szervezkedéssel dolgozik: utasításokat ad, cáfol és dezavuuál, bulletin-eket küld a szerkesztőségekbe, Leitmotiv-okat az újságírók tolla alá, mindenféle gondolatokat, ahol csak hasznára lehet a cseh nemzetnek ebben az ideológiai hadjáratban. Ahol valami veszélyt, a cseh cél gondolatnak káros jelenséget lát, rögtön ellenmunkába fog.

Munkálkodásuk hatása alatt a csehek helyzete a szövetségeseknél állandóan javul. De még elégedetlenek. Le akarják gyűrni a „tudatlanságot”, népszerű előadásokban ismertetik Csehország és a tótság (La Slovaquie) történetét. Gazdasági és kereskedelmi összeköttetések lehetőségét gobozgatják, le akarják küzdeni a franciák szkepticizmusát, főleg pedig a Choiseul és Talleyrand-féle diplomácia hagyományát: aa Ausztriával való szövetség tervét s egyáltalán a

monarchia iránti rokonszenvet. (L. René Pich on cikket Les obstacles à notre propagande a Nation Tchèque 1917 júliusi számában.)

Ezért különös éberséggel figyelnek a „sauver l'Autriche”-féle mozgalomra, ők azok, akik ilyenkor elkeseredettségükben nem tudnak elég eufemizmust használni, hogy az entente-sajtó hálátlanságát szemére ne vessék. De azért tapintatosan úgy állítják fel tételüket, hogy Ausztria megmentése nem Csehország kára, hanem az ententera lehet végzetes. Az újabban felmerült *különbéke-tervek* ellen is tudatosan küzdenek. Ha ez megtörténnék, az az egész nemes ideológia, amin az entente háborúja felépült, összeomlanék s az emberiséggel együtt maga az entente zuhanna legmélyebbre. Tudjuk jól, hogy ennek a tervnek sok híve van Angliában — írja Josef Formán, a londoni sajtóiroda helyettes vezetője, a Nineteenth Century 1917 márciusi számában (The liberation of the Czechoslovaks) — mint a háború legegyszerűbb megoldásának (the best solution of the War), az egész terv azonban szembetűnően lehetetlen. A különbéke lehetetlen a magyarokkal és az osztrákokkal való megegyezés nélkül, a velük való megegyezés pedig a csehekkel, a nemzetiségi elvvel s az entente erkölcsi igazolásával való szakítást jelentené.

Benes pedig (Revue Intern. Sociol. 1916: 167.) a következőképen panaszkodik:

— Hiszen jól tudjuk mindnyájan, hogy nagyon befolyásos politikusok akadnak, akik még mindig makacsul ragaszkodnak ahhoz, hogy Ausztria-Magyarország életét fen tartsák; hiszen íme mind a mai napig senki sem merte hivatalosan kijelenteni, hogy Ausztria-Magyarországot el kell tiporni, szét kell szaggatni s nemzetiségeit felszabadítani!

Egy másik úr a londoni büróból — amint a cikk mondja: Mr. Vladimír Nosek, of the London branch of the Czech Press Bureau in Paris — a Manchester Guardian 1916 május 21-i számában (The future of

Austria-Hungary címen) így hadakozik: Valami természetellenes mozgalom a múmiának ez az élesztése. Maga Kjellén¹⁾ professzor is, akit igazán nem lehet entente-barátsággal vádolni, középkori maradványnak tartja Ausztria-Magyarországot, aminek el kell tűnie Európa térképéről. Egyébként csak ilyen ideológiai okokat sorakoztat fel a *conserver l'Autriche* formula ellen: Akik Ausztriát akarják megmenteni, azok az osztrák-germán imperializmus égbekiáltó igazságtalanságát akarják állandósítani, a cseh-tót állam felállítása pedig ezzel szemben az emberiség és az igazság ügye.²⁾

De legjobban a *New-Statesman* hasábjain (1917 január 20.) kigyulladt *Buxton-vita* tette próbára a cseh sajtó-iroda éberségét. Valóságos oldaltámadás érte itt őket olyan helyről, ahonnan legkevésbé várták. Maga Noel Buxton (és testvére, Charles Roden Buxton, később ő is beleszólt a vitába) ismert politikai emissionárius a Balkánon — a nemzetiségi problémák hazájában nagyra tartott szakértője, még 1915-ben írt könyvében: *The War and the Balkans* (110. old.) Ausztria-Magyarország feldarabolását európai szükségességnak tartotta. S most ugyanez a Noel Buxton egy év múlva *The Liberation of Bohemia* címen Csehország felszabadítása ellen foglalt állást. Nem tagadja meg a nemzetiségi jogokat, de ellene van az önállósági törekvéseknek. Különben is szerinte az entente békefeltételeiben csak: restitution, reparation és guarantees-t említett s nem egyúttal új nemzeti államok megteremtését is. Azonkívül egy ilyen nagy program felölelése nagyon kibővítené az entente feladatát, rendkívül meghosszabbítaná a há-

1) Kjellén ellenkezőleg a federáció felé haladó monarchiát, minden esetre nem Magyarországot, hanem a „cisleithanische Österreich”-et tartja a jövőendő, tökéletes állam-típusnak.

2) Those who protect Austria only help to perpetuate this crying injustice supporting the Austro-German imperialism. Moreover, the establishment of an independent Czechoslovak state is simply a question of justice and humanity.

borút és egy félmillió brit lélekbe kerülne — ennyibe mindenesetre. Végül Csehország felszabadítása felborítaná a hatalmi egyensúlyt. Ezek nagyjában Buxton érvei, amik elég logikusak ahhoz, hogy a New-Statesmann szerkesztője éles hangon megtámadja érte, mint a német-magyar uralom sampionját. Természetesen a támadás ellen kivonult a cseh sajtóiroda: Josef Formán szól bele a vitába, majd a harc komolyságára való tekintettel maga Masaryk kétszer is. A cseh sajtófőnök szerint az entente és elsősorban az angol államférfiak a háború kezdetétől fogva hadicélul tüzték ki a small nations elvének érvényesülését. Buxton azt állítja, hogy Anglia most hall először beszélni Csehország felszabadításáról. Masaryk szerint már az 1618-iki és 1848-iki cseh szabadságharcok is rácsáfolnak erre. Buxton azt állítja, hogy a tótok és csehek egyesülése álmom minden szociológiai kísérlet nélkül, amire Masaryk mester minden habozás nélkül ezt feleli: A valóságban mindkét országban erős párt (?) dolgozik ezen az egyesülésen. Buxton attól fél, hogy Ausztria-Magyarország feldarabolásával felborul a hatalmak egyensúlya. Talán — feleli rá Masaryk — de az entente programja és az igazi demokrácia és haladás politikája értelmében Európának nem hatalmi egyensúlyra, hanem az igazság legfőbb elvei szerint való rekonstrukcióra van szüksége. Különböen is az u. n... hatalmi egyensúly borította Európát és az egész emberiséget ebbe a háborúba. De Buxton még egyszer válaszol (febr. 3.). Szerinte a hivatalos békefeltételek „liberation” kifejezésén csak a nemzeti élethez szükséges kulturális és politikai feltételek megadását lehet érteni, legfeljebb egy cseh Home Rule-ról volt szó. így értette ezt az angol lapok nagy része is. Már pedig vigyázzunk, mert „semmi sem lehet gyűlöletesebb, mint kis nemzetekbe olyan reményeket hinteni el, amik, ha teljesedésbe nem mennek, szerzőik büntetését vonják magukkal. Ez a diplomáciának olyan módszere, melyet nagy államok borzalmas eredménnyel használtak

kis népekkel szemben.” Csehország felszabadítása pedig nem is kívánatos, nem is lehetséges. Elfelejtik Angliában, hogy Csehország lakosságának 30 százaléka német, amely egyenesen ellenszegül egy önálló cseh királyság gondolatának. Ami pedig a hatalmi egyensúlyt illeti, vajjon olyan könnyen túl lehet-e tenni magunkat azon a régi Palacky-féle tiszta cseh formulán: Ha Ausztria nem volna, fel kellene fedezni? A cseh Venizelosz még utolsónak szükségesnek tartja, hogy Buxton érveit letompítsa (febr. 24.). Buxton — fejezi be cikkét — bizonyára egy föderatív Ausztriára gondol. A csehek ez ellen harcolni fognak. De neri elégedhetnek meg a Csehországnak adandó Home Rule-el sem, amint ezt Angliában tévesen hiszik. Azért Josef Formán (of the Czech Press Bureau) a *Nineteenth Century* 1917 márciusi számában *The liberation of the Czecho-slovaks* címen újra kifejti azokat az okokat, amiért az entente-nak ragaszkodnia kell a monarchia teljes feldarabolásához. A csehek kitartanak az entente mellett és sohasem fogják elfogadni a porosz és germán államideát, amely az egész világot szolgásgba dönti katonai drilljével s tudományos és kulturális macchiavellizmusával. („The will never accept the ideal of Prussia and Germany, which would enslave the world with military drill and Macchiavelian misuse of science and culture” — ezek már ismét Masaryk szavai.)

A londoni iroda éberégénél csak kintartása nagyobb. Alig zajlott le a Buxton-vita, mikor Brailsford a *Contemporary Review*-ben (1917 VIII.) az új osztrák politikai szellemre (a cikk címe: *The new spirit in Austria*) hivatkozva, egy federalizált Ausztriában s egy demokratikus Magyarországnak látja a monarchia nemzetiségi kérdéseinek megoldását. Azzal vádolja a külföldi cseh-tót propagandát, hogy nem képviselik őszintén a cseh-tót nép igazi érdekeit s agitációjukkal csak meghosszabbítják a háborút. Brailsford szemrehányásaira Nősek felel (Contem-

porary Review X.), elkeseredetten ostromolja érveit, s azt igyekezik bebizonyítani, hogy az entente és a nemzetiségek érdekében a monarchia földarabolása a helyes megoldás. A legjellemzőbbek azonban Benes érvei a monarchia fönmaradása, azaz a föderatív megoldás ellen. Szerinte a háború után a monarchiának legalább száz milliárd adóssága lesz s ezt a leggazdagabb tartományokkal, tehát első sorban Csehországgal fogja megfizettetni. (Quelques vérités simples sur la fédéralisation de l'Autriche-Hongrie. . . Midőn pedig Lloyd George és Wilson még mindig nem akarják feldarabolni a monarchiát, a Nation Tchèque-ben (1918 IL) szinte haragosan rójja meg őket: Ha már — írja — célszerűségi okokból a világpolitikai helyzet nem alkalmas a „monarchia feldarabolása” elvének publikálására, az entente állam férfainak kötelessége, hogy legalább hallgassanak róla! (. . . il est de devoir des hommes d'Etat alliés de se taire simplement à ce sujet.)

*

A propagandához hozzátartozott a *cseh vértanúság* napirenden tartása. Ausztria nem járhatott el egyetlen cseh állampolgára ellen sem, hogy pár hónapra rá az entente sajtót be ne járja az újabb cseh vértanú neve. La nation martyre vagy La terreur en Bohême állandó rovattá lettek s a Nation Tchèque majdnem minden számában szállított az entente sajtónak egy-egy vértanút s az entente-ügy mártírjaivá rajzolta hősi alakjukat, oly kedve-telve, mintha már előre örülne azoknak az ellenértékeknek, amikkel a mártírok szenvedéseit az Entente meg fogja váltani. Nyilvánvaló céljuk, hogy a békekötés börzéjén leszámítolhassák az entente-nak tett szolgálatot s azt a történelmi tanulságot, hogy mártírok véréből ki kell, hogy nőjjön a szabadság fája! Arra természetesen gondjuk vam hogy az ilyen listákat az entente-sajtó átvegyen.

A m a g y a r o r s z á g i t ó t o k r ó l már kevesebb hírük van, de a cseh-tót etnikai, politikai és

kulturális közösség érdekében annál nagyobb szükségük van rájuk. A Seton-Watson, de a Steed-féle propaganda is nagyon finom és akadémikus az ő számukra, nekik erősebb eszközökre van szükségük. Azért ne csodálkozzunk, ha a Nation Tchèque minden körülírás nélkül egyszerűen kijelenti, hogy „*a tótok nyílt felkelésben vannak.*” (1917 január 1.) Különben is a felfedezők buzgalmával igyekeznek a tótságról összehordani azokat az épület-köveket, amik a nemzeti öntudattal bíró politikai és kulturális egység elengedhetetlen feltételei. Louis Léger maga is kénytelen bevallani, hogy elevenen még tótot nem látott, mert — amint írja — „a magyar rendőrség, amely tudja, hogyan viselkedjek velem szemben, sietett volna ott tartózkodásomat megrövidíteni, sőt esetleg valamelyik börtönének vendégszeretétét is felajánlotta volna.” (Liquidation d'Autriche-Hongrie: 17). Így legalább megőrizte az objektív szemlélő álláspontját s miután saját személyét kétségtelenül túlságosan fontosnak állíthatta be, a tótság nemzeti öntudatának bizonyításául Jan Kollar-nak a Slava leánya c. romantikus költemény ciklusához megy vissza (Slávy dcera, Pest 1832), ami elég bizonyíték neki a tót-cseh egyesülés követelésének jogosultságára. Általában folyton hangoztatják dokumentálás nélkül is, hogy a tótság a századok folyamán teljesen megőrizte cseh-szláv jellegét, mert a magyarságnak — amely különben is az Alföldön él — nincs elég ereje a faji asszimilációra. Erre képtelen olyan nép, amely még mindig nagyon is keleti, (un peuple qui était resté trop oriental. Benes: Détruisez 39.) Az elégikus bánatig fölajzott fájdalomról sem feledkeznek el s míg a magyar turul karmai közül ki akarják szabadítani a tót galambot, leplezetlenül fájlalják, hogy „a tótok egészséges vére mennyire megújítja Árpád utódainak elgyengült testét.” Miután a magyarországi tótság mozgalmairól, üldözéseiről s nyílt felkeléséről bővebb részletek nem állanak rendelkezésükre, a külön cseh-tót nemzeti ön-

tudat jellemzésére az *amerikai tótság* mozgalmához fordulnak. Kétségtelen, hogy ezeket az egyesületekbe csoportosult tótokat sikerült megnyerni a cseh-tót ál-lameszmének és — amint ez már a cseh propaganda erejéből következik — az ő politikai érdekkörükbe be-állítani. Itt is első sorban a sajtó-propagandára vetet-ték magukat. Az amerikai tótság legtöbb szervezete mindjárt kezdetben melléjük is csatlakozott s ezeket a tótokat a magyar állam-eszme számára örökre elve-szettnek kell tartanunk. Nem mondjuk, hogy amerikai diplomáciai szervezeteink nem kísérelték meg a haza-fias tótság támogatását, hiszen az Oeuvre egyik cikke (1917 február 16.) meg is vádolja a chicago-i Katolicky Ludovy Dennik-et, hogy a cseh ellenes ma-gatartása mögött az osztrák-magyar konzulátus szub-venciója rejlik s egy másikról, az Amerikanske Slovenske Noviny-ról a Providence Journal egy fa-csimille közreadásával igyekezett bebizonyítani, hogy a követségtől pénzt kap — de ez a „sajtópolitika” ter-mészetesen sikertelen maradt. A legnagyobb amerikai tót egyesületek a cseh-tót egység s az entente mellé ál-lottak és teljesen a chicagói Cseh Nemzeti Szövetség politikai vezetésére bízták magukat. Maga az egész Egyesült Államokra kiterjedő Tót Liga is ennek auspiciuma alatt áll. Ennek a pittsburgi Tót Ligá-nak tevékenységére jellemző, hogy (amint a Croix említi 1917 II. 9.) a hazájukba visszaszökésre kész tót tarta-lékosokat tervükről lebeszélte s a Dumba-affér lelep-lezése is a Liga besúgása alapján történt. A Liga kü-lönben rendes delegáltakkal képviselteti magát a pá-risi és petrogradi Cseh Szövetségben. Ezekről az adat-szerű bizonyítékoktól azonban el kellett állniok, mi-dőn a hazai tótság elnyomásáról beszélnek. Itt meg-elégednek az elnyomottak iránti romantikus rokon-szenv felkeltésével, számítva arra, hogy a tömeg-tudat ezeknek befogadására minden különösebb bizonyíték nélkül is hajlamos. Ebben a tekintetben is derék mun-kát végeznek s ha — teszem — a Perseveranza hosszú

cikkét elolvasni (Gli Slovacchi. L' oppressione magiara 1917 II. 16.), megdöbbenve nézek nemzetemre: a hóhérok, zsarnokok és basák nemzetére!

Jellemző, hogy a cseh sajtópropaganda milyen céltudatosan viselkedik az otthoni eseményekkel szemben. Nem akarunk messzi lövészárkok fölé fiktív hidakat építeni, annál kevésbé, mert be se tudnók bizonyítani, hogy az *ausztriai cseh mozgalom s a külföldi cseh propaganda* közt egyenes összeköttetés volna, hogy az otthoni cseh mozgolódást Párisból irányítják. Bármily csábító is volna e helyen a politikai együttműködés igazolása — az osztrák-cseh sajtó állásfoglalásában bizonyos fokozatosságot: austro-slavizmus, föderalizmus, autonomizmus, bízvást megállapíthatunk — még sem akarjuk az ilyen ingatag bizonyítékkal gondolatmenetünket gyengíteni. Lehet, hogy ennek az összeműködésnek a feltevése nem reális, de legalább is szimboliztikus! Az otthoni eseményeket azonban gondosan nyilvántartották s különösen a cseh sajtó magatartását ellenőrizték: dicsérték és ítélték róla. így figyelmeztették — teszem — az entente-sajtót a Hlas Národa üzelmeire, amelyről kijelentették, hogy kormányszolgálatban áll, amely mindenáron a cseh nemzet igazi kifejezőjének akarja feltüntetni s hogy szerkesztője: Dr. Bastyr keleti származású. Arra is volt gondjuk, hogy az ilyen figyelmeztetésnek fogantaja legyen. (L. a Mercure de France 1916 november 16-i számában Jules Chopin cikkét: La creation de l'Autriche-Hongrie.)

*

Mint valami finom műszer, ez a sajtópolitika a távolabbi vonatkozásokra is érzékenyen reagál. Világosan átérzik, hogy a magyarságot a cseh politikától nenascsak a tét kérdés választja el, hanem az az egész politikai koncepció, amely a magyarság és csehség magatartásában a világháború alatt oly élesen kettévált. Általában, az ellenünk irányult öntudatos, hatalmas

propaganda mögött annak a meggyőződésnek zátonyait tapinthatjuk ki, hogy a *cseh nemzeti célgondolatnak legnagyobb akadálya a magyar állameszme*. Nem-, csak, mert ez az állameszme a „nemes tót földet” ideológiailag mássá, idegenné teszi a cseh néptesttől, hanem mert a magyarság a dualisztikus államforma alátámasztásával, közjogi és dinasztikus hűségével, külpolitikai relációjával az igazi, az egyedül erős támogatója annak a rendnek, amelynek megdöntésére irányul minden cseh törekvés. Ennek megérzése szükségképpen magával hozta annak felismerését, hogy a cseh törekvések megvalósulása végzetes lehet, ha a magyarság törekvései az entente államaiban megértésre találnának. És nyugodtan elmondhatjuk: ennek a gondolatnak a szolgálatába állította a cseh sajtópolitika legéberebb őrszeit, legtehetségesebb munkásait, propagandájának minden szövevényét és itt végezte el a legpusztítóbb, tehát a legsikeresebb munkát.

Rendszeresen vezették a hadjáratot, alapos munkát akartak végezni. A föl-fölsarjadó m a g y a r - r o k o n s z e n v n e k gyökeréig hatoltak le és kiderült, hogy ez a gyökér 1848-ig nyúlik vissza. Ezt kellett elvágni. Mi sem volt könnyebb: megállapították, hogy a *negyvennyolcas szabadságharc* feudális, kapitalista mozgalom volt, a magyar nemesség érdekében, a nemzetiségek kizsákmányolására. „Úgy hiszem legfőbb ideje — írja Benes a *Revue Internationale de Sociologie* 1916: 298. lapján — hogy a magyarság valódi szerepét megértsük 1848-ban. Ez a forradalom Angliában és Franciaországban szabadságharcként szerepel. Valójában egy nemesi kaszt felkeléséről beszélhetünk, a magyar kis- és közép-nemességéről, amely a Bécs elleni küzdelemre kelt fel, hogy megszabaduljon — igaz — a bürokratikus abszolutizmustól, de hogy aztán az ő kezébe kerüljön minden hatalom Magyarországon. Ez volt a harc a szabadságért, de azért a szabadságért, hogy a gyengét, azaz a szlávokat és a nem-magyarokat elnyomhassa („mais pour la liberté

d'opprimer les moins forts, c'est-à-dire les Slaves et les Non-Magyars”).

„Amidőn Ludevit Stur, a tót leader, 1848-ban a pozsonyi gyűlésen az általános titkos választójogot követelte, a híres Kossuth így felelt neki: „Mit akar kezdeni a néppel? A nép szenvedésre van kárhoz-tatva!” . . . Nagyon jellemző, hogy a legbrutálisabb elmagyarosítás csak 1848 és 1867 után kezdődött. Vagyis épen az alkotmányos és „szabad” Magyarország volt az, amely a tót kis-nemességet teljesen denacionálta . . . Franciaországban a magyarokat még mindig a szabadság ősi bajnokainak tekintik. Végét kell vetni egyszersmindenkorra ennek a legendának, annál is inkább, mert a legelső alkalommal újra kezdenek róla beszélni. A magyarok már is készülnek rá, hogy a franciák érzelmeit kizsákmányolják attól a pillanattól kezdve, midőn a németek győzelméből végkép kiábrándulnak. Újra kezdik játékukat s Európa újra szennyes intrikáik áldozata lesz. (Leur jeu recommenceraient et l'Europe serait une fois de plus dupe de leurs intrigues malhonnêtes.)” Jellemzőnek talán épen elég ennyi.

Az irántunk való rokonszenv ilyen félelmetesein károsnak tetszik előttük a cseh propagandára. Benes egyébként fáradhatatlan ennek a legendának lerombolásában s könyvében *Une légende à détruire* címen arról panaszkodik, hogy milyen heves propagandát fejtettek ki a magyarok ennek a legendának ébrentartására.¹⁾ Ugyanígy ír egyébként a *La Serbie* is (1916 okt. 22.) erről az „arany legendáról”, Cavour politikai bölcsességének reklamálva az örök dicsőséget, mert ő ezekben a napokban is kimerte mondani, hogy „Jellasichnak volt igaza, Kossuthnak nem.” Nincs most helyünk bővebb adalékot hozni ennek az ellenséges sajtópropagandának igazolására, azt mindenképen

¹⁾ Ils achetèrent la presse, publièrent des livres, fondèrent des revues et des journaux. Leur propagande représentait le peuple magyar comme un des meilleurs artisans de la civilisation!

meg kell állapítanunk, hogy ennek a negyvennyolcas szimpátiának gyökerét alaposan elválták.

De különben is aggódva (vagy kárörvendve) figyelik, hogy forgolódik Magyarország Prokrusztész-ágyában. S amint valami mozgolódást észlelnek, rögtön ellensúlyozzák. A Szebenyey-ügy nem vetődhetett fel anélkül, hogy a csehek a maguk részéről is ne igyekezzenek diszkreditálni. Francis Gribble-nek (bizonyára ő is of the London Czech Press-Bureau) jutott ez a feladat a Nineteenth Century-ben.¹⁾ A magyarságnak ez a külpolitikai közeledése az entente-hoz, illetve ennek csak lehetősége is hideg borzadással tölti el. Ezt minden áron meg kell akadályozniuk, azért minden még oly ártatlan szimpatikus megnyilatkozást is szigorúan ellenőriznek. Az olyan elméletek, mondja továbbá Gribble ur, mint aminőt Szebenyei szeretne széjjel szórni, hogy t. i. Anglia hagyjon fel a románokkal szemben követett politikájával, mert hiszen ebben nincs semmi olyan érdeke, amely „fölrne egyetlen brit gránátos csontjaival” és ehelyett biztosítsa Magyarország integritását — az egész angol politikai erkölcs teljes csődjét jelenj! De nemcsak a románokról, hanem Magyarország egyetlen nemzetiségéről sem szabad elfeledkeznie. Legkevésbé a tótokról, akik forrón óhajtják a csehekkel való egyesülést. Ugyancsak Gribble hevesen tiltakozik az ellen, hogy Angliában valami jelentőséget tulajdonítsanak Károlyi Mihály gróf mozgalmának és az egész *magyar* Peace-nek. És Szinte fensőbbiséges hangon figyelmezteti az angol sajtót csalódásaira Magyarországgal szemben.

Mindig szaladgált az angol sajtó sorai között egy olyan föltevés, hogy ha Magyarország területi épségét biztosítják, különbekét köt. Ezek a „magyar

¹⁾ The theme, an which he has continually dwelt, with topical variations, has been the old-standing sympathy between the British and Magyar peoples: the drift of his arguments has always tended to the conclusion that there were ways and means by which Hungary might be detached from the Austro-German alliance. (Czech claims and Magyar intrigues 1917. március.)

intrikák” a román hadüzenet napján érték el tetőpontjukat. The fear of Rumania was the beginning of wisdom — a Romániától való félelem volt a bölcsesség kezdete. Úgy látszott, hogy Románia visszatartása fejében, Magyarország tényleg különbékét kötött volna. (Hogy ellenőrzött minket ez a cseh sajtóiroda!) Tisza visszavonult volna hazája érdekében. S Angliában sokan akadtak, akik előtt a dolgoknak az ilyen fordulata tetszett volna. Egy bizonyos vezércikk már örvendezve üdvözölte barátunkat az ellenséget: Our friend the enemy!

De nem is ajánlatos, hogy bárki is szimpatikusan írjon mellettünk. Szebenyey-t Scotus Viator, Dillon képviselő útján internáltatta. Majdnem pórul járt André Duboscq is, aki egész könyvet írt Magyarországról: La Hongrie d'hier et de demain címen (Paris, Bloud et Gay 1916). Ugyancsak megtámadták érte, pedig egészen ártatlan dolgokat írt rólunk, így, hogy a nemzetiségeknek autonómiát kell adnunk, stb. A francia sajtó egy része a cseh sajtóiroda hatására ebből az alkalomból nem mulasztotta el, hogy a közvéleményt ne óvja a magyaroknak ettől a „sympathies à fleur de peu”-jától Franciaország iránt. Sok-sok hasonló eset áll még rendelkezésünkre. A legérdekesebb — s tehetlenségünkre lesújtóbbat már nem is tudnánk idézni — azonban a Morning Post 1917 IV. 21-i számából való (Dame Europa's school): „Magyarország maga tartása is homályos. Mi reméltük — sa mi szerény újságírói szerepünkben igyekeztünk is elősegíteni — a függetlenségi párt növekedését Magyarországon, azét a pártét, amely mindig barátsággal volt Anglia iránt s míg ezen igyekeztünk, csak rágalomban részesítettek olyan emberek ebben az országban, akik nyilván többet remélnek olyan nemzetiségek konglomerátumaitól, akiknek létezéséről mit sem tudtunk a háború előtt: The attitude of Hungary is also obscure. We had hope for — and in our humble role of newspaper „had striven to encourage — the growth of the Inde-

pendce Party in Hungary, a party always friendly to England, and for taking this line we have been vilified by people in this country who apparently hope more from conglomerate nationalities of whose existence we had not know before the war". Egyáltalán nem volna csodálatos, ha a „people in this country” kifejezésben a cseh sajtóiroda emberei magukra ismernének! Úgy látszik, a Morning Post szívesen látta volna a magyar sajtópropagandát. De ha már egy angol lap tiltakozik a cseh propaganda ellen Magyarország érdekében, lehet-e ránk nézve megszégyenítőbb valami az elkövetett mulasztásokért, mint ezek a kemény mondatok!

*

A magyarság iránti szimpátiával hamar végeztek, hátra volt a magyarság szerepének olyan beállítása, amely a cseh célnak legjobban megfelelt. Kevés lelemény is elég lett volna hozzá, hogy a sajtóiroda kifüggesse ajtajára az új hitágazatot: *a monarchián belül a magyar nemzet a porosz ideálokért harcol, a nyugati nagy kultúrnépek eszméit a csehek tették magukévá.* S amint a falutjáró akrobatának tenyérszíni pokróc elég, hogy művészi mutatványait bemutassa, oly ügyességgel használnak fel őket is minden kezük ügyébe eső jelentéktelensége hogy tételüket igazolhassák. A bűvészkedéstől épúgy nem riadnak vissza, mint a rosszakarató idézéstől. Így hivatkoztak Andrássy Gyulának a Revue de Hongrie 1916 XII. 16-i számában Solidarité d'intérêts entre l'Allemagne et la Hongrie című értekezésére, melyben a magyar államférfi a Magyarország és Németország közötti elutasíthatatlan érdekközösségről elmélkedik. Az ilyen kiszakított mondatok után, mint ez is: Aujourd'hui, l'Allemagne n'est nulle part plus admirée que chez nous, amelyből a magyarságnak a porosz ideálok iránti feltétlen csodálatát magyarázzák ki, pilátusi gesztussal mutatnak rá tételükre: íme, ők mondák!

Ezt a tételt kedvtelve ismételve a legegyszerűbb változatokban, mint ez is: az entente ügye a csehek ügye, a magyarság ügye a poroszságé. Gyakran pszichológiai és szociológiai tapétával vonják be, vagy ilyen egyszerű aránylatban állítják fel: *a cseh gondolat képviseli a demokráciát, a magyarságé a reakciót!* Csak éppen az utóbbi állításukat kell dokumentálni. Aki demokráciát mond, az nem mondhat Magyarországot. Magyarország egészségtelen, hipertrofikus alakulás. Olyan szociológiai tételt testesít meg, amelyet csak a feudális-oligarchia ideológiájával lehet igazolni. Sorsát és leláncolt nemzetiségeinek sorsát egy sötét oligarcha kaszt intézi. Ez az oligarchia saját fáját is elnyomásban tartja „a tyranny within a tyranny”. Hiába kevert egy kis friss vért az orosz forradalom a magyar és német rendszerbe s különben is a *magyarok még jobban elsáncolták magukat a demokratikus áramlatok elől, mint a németek* (the Magyars are more solidly entrenched than the Germans), Tisza István vasakaratu ember (a man of iron will) s a magyar ellenzék kevés kivétellel éppoly szűkkeblű reakcionárius és zsarnoki, mint maga Tisza. A magyarságnak ez az antidemokratikus elsáncolása legvaskosabban a nemzetiségi kérdésben jelentkezik. Lélektanilag is bizonyító értékű a „gőgtől puffogó mongol arisztokráciának” szavajárása, amely a szlovákról azt tartja, hogy „tót ember nem ember”, a románt „büdös oláh”-nak (így magyarul a francia szövegben) s a szerbet „vad rác”-nak nevezi. Ez az állammá ragacsosodott jogtalanság képtelen más államok módjára a demokratikus átalakulásra, „talán azért, mert ereiben tatárvéf folydogál, ami oly rokonná teszi őt a törökökkel”. Ezt a korhadt anachronizmust, aminek Ausztria és Magyarország a neve, el kell pusztítani. Ez a ceterum censeo-ja a Nation Tchèque minden cikkének. És a cseh Cato-k nem tagadhatják meg maguktól azt az elégtételt, hogy be ne ismerjék propagandájuk hatását. Abból az alkalomból, hogy Georges

Blondel az Ecole des Sciences Politique tanára s a monarchia fenntartásának régi hive, egy nyilvános előadáson vallomást tett felfogásának megváltozásáról, a Nation Tchèque győzelmesen jegyzi meg (1916 XII. 15.): „Nagy elégtételt érzünk, midőn látjuk, hogy a francia közönség érdeklődése az osztrák és a cseh kérdésben napról-napra növekszik.” Kezet foghattak önmagukkal, mert ez a cseh sajtópropaganda sikere volt!

De ők nem elégedtek meg ezekkel a negatív bizonyítékokkal. Nem arról volt most már szó, hogy felvilágosítsák az entente közvéleményt arról, hogy a magyarság méltatlan rokonszenvére, hogy a porosz ideológia kocsijához szegődött, hogy kegyetlen, vad faj, amely képtelen modern demokratikus hajtással megújítani elkorhadt törzsét; nem azt kellett igazolniuk, hogy a magyarság ügye ellenfelük ügye, hanem azt bizonyítani, hogy **C s e h o r s z á g a z e n t e - é r t h a r c o l .** Sajtópropagandájuk érdekében ezt a vakmerő tételt úgy fogalmazzák meg a maga tömörségében, hogy lelkébe kapaszkodják az olvasónak és igazságérzetébe a politikusnak. Nem a Coriolanusok dacosságával, nem a renegátok gyáva szemérmességével, hanem a propagátorok bátorságával nyíltan és ismételve hangoztatják, hogy minden cseh mozgalom mögött *tudatos és szervezett harc folyik a monarchia ellen az entente mellett, amelynek ezért erkölcsi adóssága a cseh önállóság valóra váltása!*

Ezt a harcot nem ma indították meg és nem éppen gépfegyverekkel és kézi-gránátokkal vívják. A cseheknek ez a *szervezett szabadságharca* már a világháború előtt kezdődött bombák és ágyak nélkül, de a politikai harc legélesebb fegyvereivel, zárt sorokban, önfeláldozással, hősiezen. Egyszerűen azért, mert ezt a taktikát célravezetőbbnek tartották. Benes meg is mondja:

„Az utolsó harminc évben a csehek új politikai taktikát fogadtak el; ahelyett, hogy nyílt lázadásokra szánták volna magukat, csendben készülődtek a kedvezőbb időkre. Gazdasági fejlődésükön, politikai befolyásuk növelésén dolgoztak . . . Ebben a fölszabadító hadjáratban briliáns győzelmeket arattak. Ugyanekkor elkeseredetten vissza verték a németek és magyarok minden törekvését a monarchia megszervezésére!” (Détruisez: 33.).

A cseh sajtópropaganda a világháború kezdetén hivatkozott is erre a taktikára és nyíltan hirdette, hogy a *csehek a háborúval szemben passzív rezisztenciát folytatnak*. A propagatórius cél érdekében fenn kellett tartani azt a hitet, hogy Csehországban erős benső harc zajlik Ausztria ellen az entente mellett. Ez a passzív rezisztencia beletartozik az entente-hadviselés számításába. A cseh sajtóirodák feladatukká tették, hogy e „*nemzeti csend*” jelentőségét az entente közvéleménnyel megértessék. Unos-untalan figyelmeztették őket arra a munkára, ami e nemzeti csend mögött folyik s ha a hazai cseh sajtóból valami fölszínre került ebből a munkából, azt rögtön dicsekedve kihasználták propagandájuk számára: mint midőn Kramarzs lapja szelíden figyelmeztette olvasóit, hogy a hadikölcsönre első sorban az alsó-ausztriai és tiroli németységnek kell jegyezni. Amint az osztrák parlamenti mozgólódások elevenedni kezdtek, ez az „eloquent national silence” is mind ékesszólóbb lett. Ekkor természetesen már azt kellett dokumentálniuk, hogy az otthoni cseh államférfiak is mily tudatosan, szinte szervezeten alkalmazták a passzív rezisztenciának ezt a taktikáját — in politicis. Még emlékezünk rá, hogy milyen dicsekvő büszkeséggel mutatott rá a Nation Tchèque az otthoni csehek szervezkedésére, a nagy szövetség, a Cesky Svaz, megalakítására, amelyben az összes cseh pártok (a Masaryk-féle „realista” kivételével) egyesültek, a cseh szocialistákat is ide számítva, akik ezzel nyíltan szakítottak az 1899-i brünni programmal. És könnyű

elképzelni, hogy dr. Stransky ismert reichsrati nyilatkozatát, melyben a csehek államjogi igényeit a békekongresszusra utalja, mennyi leleménnyel kamatoztatták a cseh sajtóirodák propagandájuk érdekében! Általában véve a „cseh áruló” kifejezés a sajtóiroda fogalmazásában valami nemes veretet kap, amelyet az önfeláldozásból, öntudatos szervezkedésből és hősiességből öntenek. Valósággal — nem tudunk más kifejezést találni rá — eldicsekednek vele, mint Josef Formán, aki boldogan említi, hogy a cseheknek ez a magatartása egy osztrák minisztert erre a kifakadásra indított: „Jeder Tscheche is ein Verräter!” Thun herceg pedig, Csehország volt helytartója, midőn utódja azt találta kérdezni tőle, hogy hát kik is a loyális csehek, ezt felelte: „Csak két ilyet ismerek: önt és magamat!”

Ha már a passzív rezisztencia jelentőségét ilyen tagadhatatlan leleménnyel sikerült a cseh propagandának átvinni az entente köztudatába, még fokozottabban igyekezett céljaira kamatoztatni a *csehek aktív közbelépését az entente mellett*. A régi taktikát itt a forradalmi taktika váltotta fel, a politikai tiltakozásokat rohamcsapatok, a vértanuk börtönét hősök halálordítása. A Nation Tchèque szerkesztését egyébként fennállásának harmadik esztendejében maga Benes Ede veszi át,¹⁾ akinek feladata a még erélyesebb propaganda lesz. („vers l'action politique plus directe”). Ez a sajtópolitikai akció természetesen párhuzamosan halad, illetve csak kiegészíti a cseheknek az aktív politikájukat. Ez az új politikai kurzus és

¹⁾ Az eddigi szerkesztő Ernest Denis, a Sorbonne tanára új folyóiratot kap *Le Monde Slave* címen s munkatársakul Robert de Caix-t, a Journal des Débats dolgozótársát és Louis Eisenmann publicistát. Legalább e helyen fel kell hívnunk a magyar közönség figyelmét *Louis Eisenmann-ra*, akit a francia kormány a magyar kormánnyal egyetértésben s ha nem tévedünk a magyar közoktatástügyi tárca terhére, Kont Ignác halála után a Sorbonne magyar nyelvű tanszékére nevezett ki.

megváltozóit taktika legelébb a cseh légiók szervezésében és sajtópolitikái értékesítésében jelentkezett.

A cseh sajtó tevékenysége folytán az entente csakhamar reklám-világításban ismeri meg a *franciaországi cseh légió* szerepét, amelyet Bayonneban szerveztek meg és képeztek ki. A légiónak az 1916-i nyári offenzívában szenvedett veszteségeit (különösen Parquette helység elleni harcokban) a sajtóiroda bánatos büszkeséggel sorolja fel és mély gyásszal temeti el a picardiai s az 1915-i champagne-i offenzívában elhült legjobbjait. Ennek az utóbbi offenzívának az évfordulóján — 1916 szeptemberében — tartotta Benes azt a beszédet a cseh légióhoz, melyről annak idején Georgi osztrák Landwehr-miniszter is említést tett a Reichsrat ülésén. Ekkor t. i. nyíltan kijelentette, hogy a csehek Berlin, Bécs és Budapest elleni határtalan gyűlöletük miatt önként léptek be az entente hadseregeibe, éppen úgy, mint az otthon maradtak ugyanezen okból pártolnak át az ellenséghez! Természetesen sajtójában bengáli fényben mutatja be azoknak a hősiességét, akik a cseh nemzet nagyszerű katonai sztrájkjában résztvettek, így valóságos szobortalapzatra állítja Pavlunak, a Narodni Listy (Kramarzs lapja) volt szerkesztőjének, „hazafias eljárását”, amelyet Freiherr von Georgi ugyan szintén felemlített beszédében, de mi mégis jobbnak látjuk nem részletezni.

Olvasóik figyelmét újra és újra visszafordítják a cseh-tót brigádok ügyére. Követelődző büszkeséggel számolnak be a *Ceska druzina* oroszországi szerepéről, hogy miként nevededett fel a kiseded druzsina lövész-ezreddé, majd egész brigáddá. A cseh nemzet aranylapjai közé iktatják be a brigád zborovi esetét, midőn (1917 július) Bruszilov hivatalosan ezt jelentette róluk: „hűtlenül elhagyva a mi (orosz) gyalogságunktól, úgy harcoltak az ellenséggel (épen magyarok álltak velük szemben), hogy az egész világnak térdre kellene borulni előttük.” Masaryk a Cseh Föl-

dek Nemzeti Tanácsának nevében sürgönyileg üdvözli ekkor brigádját (nemsokára hadosztállyá akarja majd átszervezni) és sietve beírja a zborovi hőstettet a független Csehország követel rovatába. Ugyanekkor a párisi Nemzeti Tanácson belül megalakítják a *Comité d'action tchèque à l'étranger* nevű szervezetüket, amely első sorban a franciaországi cseh légió kibővítését tűzte ki célul. Az orosz forradalom legutóbbi fordulatának, az orosz hadsereg általános felbomlásának hatása alatt ugyanis Masarykék meg akarták menteni az ottani cseh kötelékeket. Elhatározták, hogy ezeket csoportokban átszállítják Franciaországba, itt központosítják s egy nagy cseh-tót hadsereg magvává teszik. Masaryk, az előbb említett Stefanik csillagász és a légió őrnagya, végül Benes tanár nagy reményekkel néztek a légió megalakulása elé, melyet Cognac városkában szerveztek és képeztek ki. Reményeikben nem is csalatkoztak. 1917 december 16-án — az egész cseh propagandának ezen a fontos dátumán — végül megjelent a francia hivatalos lapban a légió politikai elismerése.¹⁾

¹⁾ Ez a történeti dokumentum megérdemli, hogy följegyezzük a *Journal Officiel*-ből íme:

Le Président de la République Française, sur le rapport du Président du Conseil, ministre de la Guerre et du ministre des Affaires étrangères.

Décrète:

Art. 1. Les Tchéco-slovaques organisés en armée autonome et reconnaissant au point de vu militaire l'autorité supérieure du Haut Commandement français combattront sous leur propre drapeau contre les Empires centraux. Art. 2. Cette armée nationale est placée au point de vue politique sous la direction du Conseil national des pays tchèques et slovaques, dont le siège central se trouve à Paris. Art. 3. La mise sur pied de l'armée tchéco-slovaque, ainsi que son fonctionnement ultérieur, sont assurés par le gouvernement français. Art. 4. Les dispositions en vigueur dans l'armée française concernant l'organisation, la hiérarchie, l'administration et la justice militaire sont applicables à l'armée tchéco-slovaque. Art. 5. L'armée tchéco-slovaque autonome se recrute: 1. parmi les tchéco-slovaques servant actuellement dans l'armée française; 2. Parmi les tchéco-slovaques d'autres provenances, admis à passer

A brigádnak ez a hivatalos elismertetése a cseh-tót diplomáciának — így kell neveznünk a Masaryk-Benes-féle munkát — kétségtelenül nagy sikerét jelenti: „A mi nagy álmunk végre megvalósult — írja maga Benes (La Nation Tchèque 1917 XII. 15.). — Három év óta ennek a hadseregnek a megalkotása volt állandó gondunk”. Benes a rendelet szavaiban a *cseh-tót nép nemzeti fennhatóságának teljes elismerését* látja (reconnaissance explicite et sans réserves de la souveraineté nationale du peuple tchéco-slovaque et du droit à la constitution d'un Etat national indépendant). A nemzetközi jog szempontjából — Benes szerint — ez a fennhatóság már addig is meg volt (*une souveraineté préexistante*), mert Csehország mint független állam jogilag mind máig fennáll. Eltekintve ilyen kétes értékű jogi fejtegetésektől, a december 16-i rendelet világtörténelmi szempontból is fontos politikai gondolat kifejezése volt. A csehek szívesen látják ebben az entente egész külpolitikájára kiható új irányodás kiinduló pontját, amely a népek önrendelkezésének elvén alapul és az „Új Európa” politikai berendezésére irányul. S a jó szándékot egy lépéssel megtoldva, elragadtatásukban már nem is tudják, mi más kellene még az Új Európa megalkotásához. A cseh-tót légióval az Új Európa már itt is van, L'Europe de demain existe déjà! Benes a Nation Tchèque-ben is-

dans l'armée tchéco-slovaque ou à contracter un engagement volontaire pour la durée de la guerre, au titre de cette armée. Art. 6. Des instructions ministérielles ultérieures régleront l'application du présent décret. Fait à Paris, le 16 décembre 1917.

Rövidített magyar fordításban: 1. Az új hadsereg, amely elismeri a francia főparancsnokságot, saját zászlói alatt küzd a központi hatalmak ellen. 2. Politikailag a esetiekből és tótokból álló Nemzeti Tanácsnak lesz alávetve, amelynek székhelye Paris. 3. A francia kormány gondoskodik az új hadseregről. 4. A cseh-tót hadsereg részére ugyanazok a rendeletek érvényesek, amelyek a francia hadseregnél érvényben vannak. 5. Az új hadsereg a francia hadseregben szolgáló csehekből és tótokból alakul, továbbá más szolgálati ágakban alkalmazott honfitársaikból. 6. Az e célra tartandó minisztertanács fogja a közelebbi szabályokat meghatározni.

metélten s legújában 1918 februárjában megírta a világnak, hogy tartós békéről addig szó sem lehet, míg a cseh-tót állam terve meg nem valósul. Ezzel Franciaország és az entente olyan külpolitikai követeléseket vállalt magára, amiket Magyarországon soha senki egyetlen percre sem fogadhat el. A Victoire épen ebből a szempontból vizsgálja az új hadsereget és úgy véli — ez Hervé lapjának az egyéni stílusa —, hogy a magyaroknak minden okuk megvan a dühöngésre (ce qui met en fureur les Madgyars 1917 dec. 24.).

Ugyanilyen nagy visszhangot teremtettek az *Amerikában* és *Olaszországban* szervezkedő piros-fehér karszalagos legionistáknak. Olaszországban azonban nemcsak arról az állítólag 25.000 cseh-tót hadifogolyról van szó, kiket a szerbiai visszavonulás és az olasz háború Italia ege alá küldött raboskodni. A cseh-tót diplomácia megveti az ilyen „réalpolitikai” számitgatásokat, perspektíváját mindig a látóhatár legvégső pereméig szélesíti ki. Az olasz-cseh diplomáciai együttműködés a jövőnek jelentős külpolitikai bázisává válik szemükben. Először is azonban ezt az együttműködést ki kell szabadítani az esetlegességek ingadozásából, meg kell rögzíteni, szóval egy külön szervezetet kell létesíteni számára. Nekik, a szervezkedés mestereinek, semmi sem természetesebb és könnyebb ennél, így jött létre a *Comité italien pour Vindépedance tchécoslovaque*, melynek egyik elnöke Scalea herceg, alelnöke Spada gróf, főtitkára commendatore Scodnik, titkárai Scarpa gróf és Russu ügyvéd.

Azokban nemcsak ezeket az előkelő neveket sikerült nekik mozgósítaniuk. Benes Ede tiszteletére 1917 szeptember 30-án a Comité Rómában politikai vacsorát adott, amely a cseh-olasz együttműködés ünnepülésévé lett. (Az olasz politikai, publicisztikai, tudományos és írói világ java résztvevőinek névsorát l. a *Nation Tchèque* 1917 nov. 1. számában.) A cseh-olasz összeköttetések megszilárdulását nagyban összecementezte a monarchia elleni közös érdekük és közös gyü-

lölétük. Ezt a gyűlöletet azonban a csehek kitűnően adminisztrálták és világosan irányították a magyar gyűlölet felé. Masarykéék nemcsak a politikusok, hanem az egész olasz közvélemény megnyerését tűzték ki célul. Különösen a Corriere délia Sera két munkatársát, Pietro Silva és Vica Mantegazza publicistákat sikerült a cseh-olasz együttműködés elvének megnyerni. Visszatérni a régi Mazzini-féle politikai kategorikus imperativushoz: feldarabolni Ausztriát: *Smembramento dell Austria* — ez lett a sajtópolitikai kampány jelszava. Silva többek között rámutatott egyik cikkben arra, hogy az entente legmakacsabb ellensége nem is annyira Ausztria, mint inkább Magyarország. Erről a gondolatmenetről habozás nélkül merjük állítani, hogy nem olasz, hanem cseh inspiráció terméke. Silva be akarja bizonyítani, hogy az ententenak kategorikus érdeke Magyarországot kis 9 milliós állammá tenni, elválasztani német bűntársaitól, teljesen körülfüggetleníteni és megfékezni független szláv államokkal és Romániával. Ugyanígy cseh befolyásolás nyomát láthatjuk Armando Hodnig, az Idea Nazionale publicistájának működésében. Hodnig egy *L'Ungheria ed i Magiad* című könyvében különösen hevesen kel ki ellenünk. A magyarságnak a háború felidézésében való bűnrészes-ségét igyekezett feltárni olyan érveléssel, amely első látásra magán viseli a cseh sajtóiroda bélyegét. Magyarország felelős egyúttal azért a nagy erkölcsi és anyagi erőért, amelyet az osztrák-német blok az ő segítségével merít. Az Új Európa nem fogja többé túrni a magyarság uralmának ezt a történelmi anachronizmusát a XX-ik század és Európa kellős közepében. Hodnig, illetve a cseh sajtóiroda nagy gondot fordít arra, hogy feltárja a Károlyi-pártnak és minden magyar akciónak bluffszerűségét, amivel az entente rokonszenvét meg akarja nyerni. Hodnig és a cseh sajtóiroda egy Cato kemény gesztusával jelenti ki a könyv végén, hogy a háború célja: a *finis Hungariae* a mai elnyomó Magyarország kiirtása. Ami a magyarság

hangulatát illeti, bizonyos lehet benne az entente» hogy a magyarok utolsó leheletükig ki fognak tartani a németek mellett, amíg el nem pusztítják a „barbár” oroszokat, az „álnok” Angliát és a „latin” páriákat: ezek — árulkodik Hodnig — a magyarok kedvenc jelzői az entente államairól.

*

A *csehek átpártolását* Benes hatásos formulává fejlesztette, amennyiben öntudatos cseh forradalmi mozgalmat csinált belőle propagandája számára. Még fenti beszéde előtt a párisi Társadalomtudományi Társaság ülésén feltűnést keltő szónoklattal dobta be az entente köztudatába ennek a nemzeti fogadalomnak jelentőségét. Ezt a beszédet a *Revue Internationale Sociologique* 1916 évi 168-ik lapja után teljes egészében közöljük:

„. . . Mert minden észszerűség, az ellenállás lehetetlensége, a legvadabb elnyomás, a porosz győzelmek, a hamis jelentések ellenére is *egyedül a csehek lázadtak fel Ausztriában!* (. . . les Tchèques seuls en Autriche, se sont révoltés!) Csakhogy manapság, a géppuskák és nehéz ágyuk korában, a forradalom másképpen történik, mint 1789-ben. Ez passzív rezisztencia volt, rendszeres, jól szervezett, folytonos és hatásos, melyet a csehek a háború első napjától kezdve alkalmaztak Bécs, Berlin és Budapest ellen. A csehek megtagadták, hogy bármiféle eszközzel is segítsék az osztrák államot, megakadályozták a közélelmezést (ils désorganisaient le ravitaillement), megtagadták a hadikölcsönök jegyzését, az egész monarchiát állandóan ájult állapotban tartották (entretenaient continuellement dans l'état d'enervement toute la monarchie) s nyíltan ellenségeskedtek lapjaikban Németországgal. Így azután elérték, hogy már a háború kezdetén úgy meggyengítették, hogy ennek szükségszerűen vereséget kellett szenvednie az oroszoktól és a szerbektől. Még

többet tettek. *Az oroszoknak galiciái és a szerbeknek a déli harctéren aratott győzelmei nagy részben azoknak a cseh ezredeknek köszönhetők, akik tömegesen megadva magukat, teljesen demoralizálták és dezorganizálták az osztrák-magyar hadsereget. A 11-ik, 28-ik, 35-ik, 88-ik és 102-ik cseh ezredek dicsőséges lapot szereztek maguknak a cseh történelemben, mert lelkiismeretüknek engedelmeskedtek¹⁾.* „Önök tudják, — folytatja Benes — hogy mi következett erre! A 11-ik cseh ezredet két ízben megtizedelték, a 88-ik cseh gyalogezred Berun városában nem engedelmeskedett az indulási parancsnak, amire a porosz gárda és a magyar honvédek keresztűzbe vették őket, a 36-ik boleslav-i ezred a kaszárnyában fellázadt, mire lekoncolták; egy másik dél-morva ezrednek a legkegyetlenebb büntetés jutott. Végül a 28-ik prágai gyalogezred története, kalandjai a Kárpátokban sokkal ismertebbek, sem hogy el kellene mondani. És így lehetne folytatni véges-végig mindazt, amit a csehek az entente segítségére tettek!”

Részben ezek azok az ezredek, amelyeket Lobkovitz Ferdinánd herceg és Thun-Salm gróf az osztrák Urakháza 1917 június 30-i ülésen megneveztek.

Mindezzel mi első sorban rá akarunk mutatni arra a sajtódiplomáciai fogásra, mellyel a cseh ezredek katonai szabotázsát ilyen vakmerően, de hatásosan foglalják le propagatórius céljaikra. Még csak annak a politikai kettős könyvvitelnek erkölcsstelenségére sem mutatunk rá, amely otthon üldözésről s kegyetlenségről panaszkodik, a külföldön pedig eldicsekszik vele, hogy követelhessen. Ez a számító, üzleti érzékű mar-

¹⁾ Az eredetiben: Les victoires des Russes en Galicie et des Serbes sur le front du Sud sont dues dans une grande mesure aux régiments tchèques, qui en se rendent en masses, démoralisèrent et désorganisèrent complètement l'armée austro-hongroise. Les lie, 28e, 35e, 88e et 102e régiments tchèques auront une place glorieuse dans l'histoire tchèque pour avoir obéi à leur conscience.

lyrologia senki előtt sem lehet szimpatikus, de sajtópolitikai felhasználása több mint jellemző! Most azután megindult a gépezet, hogy ennek a hősi brigádnak jelentőségét túlzottan és aláhúzottan elhelyezzék az entente-sajtóban. (L. például a Temps 1916 XI. 20-i, a Pays 1917 VI. 7-i és végül az Eclair 1917 XII. 29-i számában.) Jóhiszemű magyar sajtó-szemelvények, politikusok felelőtlen mondatai, fanatizált álmodozók bűne, ártatlanul elhullt emberek csontjai, szavak és holttetemek, hősiesség és árulás, Mariusok és Ephialtesek, statisztikai adatok és börtönök sóhaja, — a cseh sajtópropaganda mindent ki akar használni céljának, hogy betűkkel és vérrel lerombolhassa a népeknek azt a börtönét, ami már Ausztria-Magyarország (pour détruire cet prison des peuples qu'est L'Autriche-Hongrie).

Meg kell állnunk ez előtt a hatalmas munka előtt, amit a cseh sajtó-propaganda végzett. A monarchia kérdésének hídfőállásává építette ki a cseh követeléseket, ezeknek a követeléseknek jogossága, fontossága iránt olyan hangulatot támasztott, ami a tömeglélektan tanulságai szerint évtizedekre érezteti hatását. A nagy nyugati és a semleges népek, az egész világ politikai lelkiismeretébe beleoltotta a cseh nemzetiségi törekvések iránti rokonszenvet és cselekvésre kész érdeklődést. Akkor sem lehetnénk közömbösek ezzel a munkával szemben, ha egészen távoli vonatkozásban állanánk hatásával. De láttuk, hogy a cseh sajtópropaganda elsősorban a dualisztikus rend legerősebb bástyája: a magyarság ellen irányul. *A cseh sajtópropaganda nemzeti veszedelem.* Kishitűvé kellene lennünk, ha nem védekeznénk ellene, amíg nem késő! Lehetetlen, hogy a legszerényebb politikai intuíciónak is ne legyenek percei, amikben ennek a sajtópropagandának végzetes hatása megdöbbentő következményeiben ne ködlenék fel előtte. *A corsaire, corsaire et demii Ezzel a propagandával szemben még hatalmasabb propagandát kell szerveznünk!*

A jugoszláv propaganda.

Nemcsak a csehek, a jugoszlávok is hatásos sajtó-propagandát neveltek fel. Egy nemzeti gondolat fanatikus tüze, államférfiak és politikusaik tervezgetése fűtötte ezt a propagandát is és bár hatásában talán tágasabb rétegeket mozdított is meg, a politikai gondolatok lendületére, frissességére és főleg szervezettségére nézve nem vetekedhetik a csehek hathatós munkájával. Ennek oka azonban adva volt a jugoszlávok különböző helyzetében. A délszláv gondolat az első puskalövéskor összelelkezett és megadta magát a nagy szerb eszmének. Így azután a háború elején a jugoszláv eszme a hivatalos szerb diplomácia gondnoksága alá került, amely egy délszláv propaganda gondolatát egyelőre háttérbe szorította a sajátos nagyszerb törekvések diplomáciai és sajtópolitikai érvényesítése mellett.

A monarchiabeli délszláv politikusoknak az a csoportja, amely a háború kitörésekor Svájcba menekült és csakhamar egy *Comité Yougoslave*-ban terelődött össze, még sokáig panaszolta ennek a kettős akciónak bénító hatását. A Comité vezére *Dr. Trumbics Ante* ügyvéd lett, a dalmáciai tartománygyűlés egykori tagja s az ottani horvát nemzeti párt vezére, Spalato volt polgármestere, a zára-i kerület néhai képviselője a bécsi parlamentben, Supilo gyermekkori barátja, a fiumei rezolúció egyik apja stb. stb. Trumbics lett a jugoszlávok Masaryk-ja. Kétségtelen tekintélye, amit már otthon szerzett meg magának, avatottsága a jugoszláv mozgalmak szertefutó labirintusában, erős, kitartó munkája, amivel Dalmáciában dolgozott — ezek tették a komité vezérévé. Hiányzik belőle Masaryk újszerű gondolatokkal és alkalmazkodó szempontokkal tágitott diplomáciai tevékenysége, de erős, célratörő munkása és vezére lett a jugoszláv eszmének, aki előtt világosan állott egy nagyratörő, szer-

vezett sajtópolitika értéke. Trumbics csakhamar egyesítette a világgá szórt jugoszláv szigeteket a komité keretében Londonban. 1915-ben a komiténak már két nyelven megjelenő hivatalos közlönye volt; egy angol: *The Southern Slav Bulletin* (London, 45, Stanhope Gardens) és egy francia: a *Bulletin Yougoslave* (Paris, 17, Rue Cadet). Ezeknek a szerkesztését Trumbics irányítása mellett *Marjanovics Milan* és *Tucsics Szrgyan* látták el. A komité bővítésével¹⁾ párhuzamosan Trumbics minden gondja a sajtópolitikai munka kiépítése volt, amellet azonban a politikai propaganda egyetlen eszközéről sem mondott le. Nagy erővel vitte bele az entente közvélemény tudatába a jugoszláv eszmék lényegét, tartalmát, múltját, reményeit. Hódító erejét kiakarta használni, alátámasztani az angolok és franciák rokonszenves érdeklődésének felkeltésével. A felvilágosodás munkájának elősegítésére hamarosan London-

¹⁾ Íme a komité teljes névsora (a Nation Tchèque 1917. január 1-e és a La Serbie 1917 január 7-i számai után):

Elnök: *Dr. Trumbics Ante*- Tagok: *Baburica Pasko*: „A jugoszláv nemzeti védelem” elnöke, Valparaiso. *Banjanin Jovo*: a szábor és a magyar parlament egykori tagja, publicista. *Dr. Biankini Ante*: orvos, a chicago-i jugoszláv komité elnöke. *Dr. de Giulli Ivo*: raguzai városi tanácsos. *Dr. Gazzari Julije*: szebenikói ügyvéd, városi tanácsos. *Dr. Gregorin Gusztáv*: trieszti ügyvéd, a görzgradiskai tartománygyűlés és a Reichsrat egykori tagja. *Réver, don Grskovics Niko*: Vrbnik-ről (Veglia-szigetre) való katolikus pap, a cleveland-i Horvát Liga elnöke. *Dr. Hinkovics Hinko*: ügyvéd, a szábor és a magyar parlament egykori tagja. *Marjanovics Milan*: a Narodno Jedenstvo egykori szerkesztője, Zágráb. *Mestrovics Iván*: szobrász *Dr. Micsics Micse*: ügyvéd, raguzai városi tanácsnok. *Minrovics Vjekoslav*: chilei bányatulajdonos, dalmata. *Moro Vjekoslav*: ugyancsak chilei bányatulajdonos és dalmata. *Dr. Potocsnjak Franko*: a szábor és a közös országgyűlés egykori tagja- *Protics Sztojan*: szerb képviselő és volt miniszter. *Dr. Papin Mihajlo*: pancsovai származású tudós, a Columbia-University tanára, a Sloga c. egyesület elnöke. *Dr. Srskids Milan*: a bosnyák tartománygyűlés tagja. *Dr. Sztojanovics Nikola*: ugyancsak a bosnyák szábor tagja. *Dr. Trinajstics Dinko*: az isztriai tartománygyűlés tagja. *Vasziljevics Dusan*: mosztári ügyvéd, a Szerb Nemzeti Unió elnöke, az orthodox-szerbek elnöke. *Dr. Vosnjak Bogumil*: a zágrábi egyetem volt lektora. *Dr. Zupanics Niko*: a krajnai néprajzi Múzeum tisztviselője.

ban és Parisban is megalapította a *Jugoszláv Könyvtárt* (The Southern Slav Library és Bibliothèque Yougoslave címen 1916), amely az angol közönség előtt kedvelt könnyű füzetekben ismerteti a jugoszláv program lényegét, Jugoszlávia történetét, leírását, kultúráját, terveit és eszméit. Ennek a rugalmas és találékony délszláv sajtópolitikának legtevékenyebb és leghatásosabb orgánuma azonban a Genf-ben *Dr. Markovics Lázár* belgrádi egyetemi tanár tevékeny szerkesztésében megjelenő *La Serbie* c. hetilap, amely ennek a publicisztikai hadjáratnak vezérkarát és veszedelmes táborhelyét szervezte meg maga körül. Genf és London, a *La Serbie* és a *Bulletin Yougoslave* lett a jugoszláv sajtópolitika két magja. Ezek körül tömörült, sűrűlődt és végül kristályosodott ki ennek a sajtópolitikának pár nagyon fontos eredménye.

*

„Anglia érdekei Szerbiában a semmivel egyenlők” — a háború vajdó perceiben ebben a mondatban fejezte ki Anglia a délszláv kérdés iránti állásfoglalását. Azonban alig tört ki a háború, az angol sajtó egyszerre tudomásul vette a szerb kérdést, annak minden nemzetiségi tartozékával és világpolitikai következményével együtt. Ferenc Ferdinánd meggyilkolása a szerb politikai módszerrel szemben ugyan bizalmatlanságot okozott Angliában — amint azt utólag lord Cromer, Egyiptom volt kormányzója, a *Spectator*-ban bevallja (1916 VIII. 5.) — de az „ultimátum brutálítása s a német és magyar kormány nyilvánvaló szándéka” ezt hamar elfeledtette. A nagy angol sajtóorgánumok különben is régtől fogva hangoztatták a hatalmas orosz birodalom, a szláv „Vormacht” elővételi jogát a Balkánra s ezt a jogot a háború előestéjén egyszerre az egész angol sajtó elfogadta. Ehhez még csak az elnyomott és a hősi Szerbia iránti részvét-drapéria, népfaji térképek kellettek s az angol sajtó már is benne volt a délszláv kérdés kellő közepén.

A háború folyamán azután mind jobban kialakult Angliában az a meggyőződés, hogy a szerb kérdést helytelen volna úgy megoldani, hogy Szerbiát egyszerűen visszaállítsák. Bulgária beavatkozásával egyszerre megreszketett az entente azoktól az előéretetektől, amiket a Drang nach Osten, Berlin-Bagdad, sőt újabban a turanizmus babonás formulájában foglalnak össze, íme ezek az események voltak szükségesek ahhoz, hogy a „small nations” elvéből a „principle of nationality” legyen, hogy az entente egyszerre hadicéljai közé iktassa a nemzetiségi kérdés megoldását. Szerbia egymagában nem állhatna ellen a Bagdad felé törtető hatalomnak, egy sokkal nagyobb barrikádot állítanak az útjába: Jugoszláviát, vagyis a szlovén, horvát és szerb nyelvterületeken alapítandó országot.

Valóban senki sem foglalta össze szabatosabban a jugoszláv mozgalmak célját, mint Sándor szerb régens, aki a canterbury érsek, a Lord Mayor és más előkelőségekből álló deputáció előtt ismertette az ő ideáljait, hogy az összes szerb, horvát és szlovén népeket egyetlen hazában egyesíthesse, „akik egy nép, akiknek ugyanazok a hagyományaik, ugyanaz a nyelvük, ugyanazok a vágyaik, de akiket valami örök balsors választ szét!” (. . . the union in one single fatherland of all the Serbs, Groats, and Slovenes, who are one people with the same traditions, the same tongue, the same tendencies, but whom an evil fate has divided.)

Erről az eljövendő új államról ír Seton-Watson a Contemporary Review 1916 októberi számában. A szűk területébe zárt régi Szerbia helyébe egy új erős állam lép, az Adria keleti partjáig terjedve, észak felől a horvátságot megszabadítva a magyar uralomtól és a gazdasági függéstől, hogy szabadon fejlesztheti majd nemzeti életét, amely eddig is századokon keresztül oly ellentállóvá tette a török elnyomással szemben. „Mind-ezen felül ennek a tervnek elfogadása nemcsak egy minden tekintetben jogos politikai tett végrehajtásához járulna hozzá, hanem az eljövendő világbéke ér-

tékes záloga volna.” Mindezen felül és elsősorban azonban — tegyük hozzá — az egész tervet az a politikai fikció tartja fenn, hogy ez lenne az a hatalmas akadály, amely végérvényesen elébe meredne a „pan-germanizmusnak a Konstantinápoly és Bagdad felé vezető úton”. Aki ismeri Angliát, az tudja jól, hogy az egész terv ezzel áll, vagy bukik!

Az angol politikai életben oly növekvő rokonszenv mutatkozik a jugoszláv áramlatok iránt, hogy önkénytelenül is arra kell gondolnunk, e mögött valami politikai öncélúság rejlik. Talán Jugoszláviában keleti-politikájának egy advance-guardját akarja támasztani, egy jugoszláv Gibraltárt? Lehet. Bizonyos az, hogy Anglia nem dolgozik ingyen. Pedig 1916 óta társadalmi úton is támogatja a mozgalmat. Ekkor alakult ugyanis meg Londonban a lord Mayor védnöksége, lord Cromer elnöksége és H. W. Steed vezetésével az *Egyesült Királyság Szerb Társasága*. A Mansion House-ban tartott gyűlésen többek közt felszólalt sir Edward Carson is, aki az eljövendő Jugoszláviának ezt az ütköző-állam szerepét világosan ki is emelte („ . . . Ámbár első és legfőbb kötelességünk szavunk betartása s a független Szerbia visszaállítása kell hogy legyen, nagy és fontos érdekünk nekünk is, hogy erőssé tegyük, mert az ő erősségében rejlik a mi keleti birtokainknak biztonsága!”)

J u g o s z l á v i a — ü t k ö z ő - á l l a m . Ennek a gondolatnak sajtópolitikai propagálására Anglia mindjárt hetilapot is indított: *The New Europe* (Új Európa) címen.¹⁾ Az Új Európa ezt az alcímet viseli

¹⁾ A folyóirat a nemzetiségi kérdés legismertebb neveit csoportosította az egyes államokból. Belgiumot pl. Jules Destré belga képviselő, — Csehországot Masaryk, — Angliát sir A. Evans, sir J. G. Frazer, dr. I. Holland Rose, Seaton-Watson, Steed, publicisták, egyetemi tanárok, képviselők, — Franciaországot Emile Boutroux, André Chéradame, Ernest Denis, Louis Eisenmann, Auguste Gauvain, René Pinon, André Tardieu, Paul Sabatier, — Olaszországot Mario Borsa (a Secolo szerk.), Italo Giglioli, Angelo Sraffa, — Romániát Goga Octavian („of the Roumanian

francia nyelven: „Pour la Victoire Intégrale” (A végső győzelemért). Ebben a folyóiratban Steed és az entente központi orgánusot szervezett annak a politikai gondolatnak, hogy a nemzetiségi igényeket ki kell elégíteni, a monarchiát fel kell darabolni és a germánuságot független szláv államok bátyáival elzárni a Bagdad felé vivő úttól; egyszóval a porosz militarizmust megfosztani a terjeszkedési lehetőségtől, az Ausbeutungs-object-ektől és így még magzat-korában, megfojtani. Mondanunk sem kell, hogy ennek a gondolatnak Trumbics-ék és a La Serbie lelkesedéssel siettek segíti-«égére. Ebben a táí?as tételben megtalálhatták minden céljuknak ideológiai igazolását és immár széleskörű sajtópolitikai programjukat könnyen hozzáigazíthatták.

A szerb sajtópropaganda tervszerű munkát végzett. Ha a cseheknél nem láttuk volna már egy nagyarányú sajtópolitika iskolai-esetét, akkor most a jugoszláv sajtópropaganda tárgyalásakor mutathatnánk be az olvasónak, hogy miként készül ellenségeink tudatában a magyarság elítélése. Anglia kitűzte eléjük a tételt s a jugoszláv propaganda mindent meg tett annak bebizonyítására, hogy csak a monarchia lerombolása árán s az önálló Jugoszlávia segítségével tudja az entente a porosz militarizmust megdönteni. E fő-tétel mellett a jugoszláv propaganda nagy erővel vetette magát a monarchia elpusztításának követelésére. Ha monarchiát mondanak, voltaképen Magyarországot értik, mert ők ép úgy tudják, mint a csehek, hogy a *monarchia pillére a magyarság*. S a La Serbie ép oly rendszeres munkát folytat a magyarság ellen, mint a Nation Tchèque. Egyazon logika, ugyanazok a tételek.

A magyarság és poroszság azonosítása. Németország keresve sem találhatna biztosabb szövetségesre

Academy”), Take Jonscu, Nicholas Jorga, — Oroszországot Vinogradoff Pás stb., — Szerbiát Cvijics Jovan stb. képviselik a szerkesztőségben. Ez a névsor egyúttal a nemzetiségi kérdés publicisztikai vezérkara az entente sajtóban!

a magyarságnál. Sehol odaadóbban nem csodálják Németországot, mint a Lajtán túl, mert ugyanaz a lelki tartalom alakítja a két nép gondolkodásmódját: mondja a Serbie.

Csak ismételnünk kellene mindazokat a vádakot a magyarság brutális, keleti, elnyomó volta ellen, amiket a cseh propagandánál már ismerttünk. Ép ily makacsul hirdetik azt a tételüket, hogy a *háború volta-képeni felidézője a magyarság!* Tisza et le magyarisme! Tisza és a magyarság okozta a háborút! Magyarország bűnösebb még Ausztriánál is. (Their responsibility was greater than that of Austria! New Europe 1916 XI. 2.) Ezt a tételüket sikerült az egyébként elfogulatlan tudományos publicisztikába is bevinni. Arnold J. Toynbee: Nationality and the war (London, 1915) című könyve, amely az elméleti publicisztika elismerésre méltó fegyverzetében lép fel, a tudományos megállapítások súlyával mondja ki, hogy a magyar nacionalizmus támadó fellépése volt okozója a ránk szakadt világhatalomtrófának. (The resistance of Southern Slav nationalism on the defensive to the aggression of Hungarian nationalism has given the occasion for the present catastrophe — 10 l.) Másutt újra sorát ejtve e „szerencsétlen magyar kormányzási rendszernek” (misgovernment), hangsúlyozza, hogy a magyar nemzetiségi minoritásnak ki kell szabadulnia börtönéből s kényszerű lakóhelyét a szabadság palotájává kell varázsolnia az eljövendő békével (. . . itt will be the first duty of the European Congress to convert their enforced abode into a house of liberty — 159 l.)

Ezt a vakmerő és gonosz tételüket annál nagyobb erővel propagálják, minél kiméletlenebb harcot indítottak ugyanekkor a föl-fölütköző *magyarbarátság ellen*. Különösen Anglia magyarbarát hangulata fáj nekik:

„Londonban nagy figyelemmel kísérik a magyar közvélemény hullámzását. A Morning Post cikkei a tanunk rá. A Klapkák, a Kossuthok s a negy-

vennyolcas forradalom után Angliába jött más kiváló száműzöttek olyan rokonérzést támasztottak, ami nem aludott még ki. Tudjuk-e, hogy Klapka tábornok népszerűsége oly nagy volt Angliában, hogy a szülők nagy számban keresztelték erre a névre gyermekeiket?” — olvassuk a Revue de Hollande 1916 szeptemberi számában. És a Serbie sem győz panaszkodni (1917 i. 7.): „Minden magyar egyforma és nagylelkű barátainknak, az angoloknak nem szabadna csapdába esniök, nem szabadna hinni egy magyar „ellenzék”-ben vagy a magyar államférfiak „anglophiliá”-jában. A magyarok — magyarok és német-, bulgár- vagy akár angol-barátok is lesznek, aszerint, hogy ki nyújt nekik segítséget a magyarosítás munkájában ...”

S a Pali Mail Gazette 1916 június 14-i számában egy jugoszláv, bizonyos Dr. Jovanovics Voiszláv, belgrádi egyetemi tanár, nem állhatja meg, hogy fel ne hívja az angolok figyelmét arra, hogy „a magyarok Angliában ugyanúgy folytatják életüket, mint egykor a háború előtt. Üzleteket kötnek, társaságba járnak...” Nem győzi eléggé aggodalmasan figyelmeztetni az angolokat a magyarság megbízhatatlanságára, hagyományos „double jeu” politikájára — Jovanovics tanár úr. És íme ennek az agitációnak hatása alatt egy angol hang is:

Ami a magyarokat illeti, akiket a legtöbb angol még mindig a nagyanyjuk szemével néz mint megannyi az elnyomatás ellen küzdő Kossuthot, — ők sajnálatos módon csak azt bizonyították be magukról, hogy ellenfeleiktől azt tanulták meg, hogy lehet másokat elnyomni! Most is állandóan veszekednek ugyan Ausztriával, de ez a kalózkodó civódása az elorzott hajó miatt. Három millió tótnak például a magyarok csak három képviselőt engednek a magyar parlamentbe küldeni . . . (Daily Mail 1918 V. 3.) Elmondhatjuk, hogy egész propagandájuk részben azt a negatív feladatot tűzte ki maguk elé, hogy

a magyarságot ellenőrizték. Egyetlen ártatlan nyilatkozat, valami rosszindulatú megjegyzés nem kerüli ki figyelmüket. A La Serbie egyebet sem tesz, mint lapokon keresztül — bocsánat ezért a komolytalan kifejezésért — árulkodik a magyarokra a legtávolabbi vidéki lapoktól kezdve a leghomályosabb elszólásig idézve mindent, ami alkalmas arra, hogy ennek a szimpátiának utolsó nyomait is eltüntesse. Ebben a közvetítő munkában különösen nagy gondot fordít a parlamentekben elhangzott nyilatkozatokra. Talán nem is sejtik itthon, hogy minden kimondott szó, a La Serbie közvetítésével, ma százszorosan visszhangzik a világba. A Bulletin Yougoslave-nak állandó rovata a „Situation en Autriche-Hongrie”, amely keretbe foglalja az éhínségről, elégedetlenségről, lázadásról szóló híreket. (Főleg a délszláv klub tagjainak a bécsi parlamentben és a horvát száborban elhangzott beszédeket idézik teljes részletességgel.) Nagy buzgalommal gondoskodnak azután arról, hogy ezeket a híreket a napisajtó átvegye. Így ír azután az Evénement „véres horvát zavargásokról” (1918 III. 11.) és a Journal des Débats a magyar brutalitásról, amely ezeket a mozgalmakat „avec une brutalité toute magyare” elnyomja.

Gondos idézeteik között természetesen fontos tétel a *jugoszláv martyrologia* napirenden tartása. Az állítólagos jugoszláv üldözések miatt a Comité 1917 június 8-án manifesztumot intézett a francia nemzethez és a parlamenthez. Propagálására pedig jellemző az a sok cikk, röpirat, könyv, amelyekkel ezt a magyar szabadságot, ezt a „made in Austria-Hungary”-t sajtópolitikai céljaikra értékesítik. És ezzel a mártíromsággal hivatkozva pompáznak a világ előtt. Velimirovics Nikola, belgrádi görög-keleti esperes Amerika és Anglia oltárai mellől prédikálja a kiválasztott népek szenvedéseit. (Könyvéhez: Serbia in light and darkness. London 1916 a canterbury-i érsek irt előszót.) S ha az orthodox egyházi férfiú a vallásos képzetvilágot hívja

hazája segítségére, *Hinko Hinkovics* viszont a szabadkőművesség nagy eszméit állítja a jugoszláv ügy szolgálatába. A párisi Grand Orient (16, Rue Cadet) páholyban főle hasasának hatása alatt Debierre főmester elnöklése mellett a francia szabadkőművesek tiltakoztak „az osztrák-magyar zsarnokság” ellen (L'Événement 1917 IV. 17). Dr. Hinko Hinkovics, a szábor s a magyar parlament egykori tagja, a Friedjung-féle hazáárulás¹⁾ per védője, majd vádlottja s egyik hőse, Trumbics mellett a jugoszláv Comité legtevékenyebb agitátora. 1916 április 27-én a „Foyer”-ban tartott beszéde után a résztvevők a következő határozati javaslatot fogadták el:

Egyik nemrégiben tartott beszédében gróf Tisza Horvátországot azzal a sértéssel illette, hogy a horvát népnek a királyhűségét és a délszláv csapatoknak a Szerbia elleni hadjáratban tanúsított hősiességét dicsérőleg emelte ki. Erre a kihívásra a Comité a következőket feleli stb. . . .

S a volt zágrábi ügyvéd fáradhatatlan ügyvéde lett a jugoszláv ügynek. Propagandájának emléket két kis könyve fogja megőrizni.¹⁾

A jugoszláv propaganda hathatós munkára tekinthet vissza. Az entente politikai táblájára egyre nagyobb betűkkel írják fel a *Delenda Austria* követelését. Franciaországból már szinte teljesen sikerült kigyomlálniuk azt a fölfogást, hogy „a monarchia szükséges rossz”, hogy Európában egy német-ellenes Ausztriát fognak még szövetségesüknek találni. Angliából számúzték a szigetország barátságát a monarchia iránt s az ó-európai diplomácia egész beidegzett hagyományát. Ami Amerikát illeti, az amerikai politikai ideológiában olyan hajlamokat vettek észre, amely a *nemzetiségi elv helyébe a föderalizmus elvét* fogadta

¹⁾ *Les Yougoslaves, leur passé, leur avenir.* Paris, Alcan 1915 (Eredetileg a Revue Anthropologique-ban jelent meg); *Les Croates sous le joug magyar.* Paris!915.

el s amely a monarchia problémáját egy modern állampolitikai átalakulásban látja. Ott ez ellen küzdenek.

A tollnak és elmének egész hadseregét állították propagandájuk szolgálatába. Angliában Steed, Seton-Watson, A. Evans, Taylor, a Times, a Manchester Guardian s a Daily-k mind, a Morning Post kivételével. Franciaországban Chéradame, Gauvain, Jules Piciion, Pierre Bertrand, Ch. Loiseau, E. Fournal, Louis Leger és hogy el ne felejsük: Ernest Denis. A lapok közül első sorban a Journal des Débats és utána a többi mind, a royalisták, a klerikálisok és az Oeuvre kivételével. Az egész francia Svájc, az egész olasz sajtó. És a La Serbie mégis elégedetlenkedik:

Az osztrák csoda titka mély és nem lesz könnyű megsemmisíteni . . . Addig, amíg Oroszország nagyhatalom volt, az osztrák kérdést Anglia és Franciaország úgy tekintették, mint ami csak Oroszországot érdeklí. Az entente államférfiai soha komolyan nem fejtették ki azt a gondolatot, hogy a monarchiát el kell pusztítani, elpusztítani francia és angol katonákkal. Midőn 1915-ben a szerb kormány a szövetségesegek figyelmét fölhívta arra, hogy a Száva és a Duna mellett kell harcolni és csapatok küldését követelte a Balkánra, hogy ekkor Francia- és Angolország nem csatlakoztak a szerb állásponthoz, annak legfőbb oka épen abban volt, hogy nem volt kedvükre közvetlenül a monarchia ellen harcolni. S maga Olaszország is vájjon nem abban a föltevésben — amelyet egyébként az egész entente elfogadott — írta alá a londoni szerződést, hogy Ausztria-Magyarországot fenn kell tartani? (1918 V. 4.)

Ez a panasz egyúttal visszatekintés az elmúlt küzdelmekre. A jugoszláv sajtópolitika ma inkább mint valaha le akarja rombolni a monarchiát. A cél elérésére a jugoszláv propaganda az 1918 április 10-i római kongresszuson (Conférence des nationalités opprimés d'Autriche-Hongrie) egyesült a monarchia összes nem-

zetiségeinek és az olasz sajtónak propagandájával. A gyűlöletet is lehet adminisztrálni. És ennek az egyesített gyűlöletnek szervezésére a római konferencia a sajtópolitikát tartotta a legfontosabbnak. Jugoszlávok, csehek és oláhok most az elméknek átgyúrásával, ösztönző, lelkesítő, fölkorbácsoló szavakkal, gyűlöletet és hideg számítást, magas szenvedélyeket és alacsony indulatokat, igazságot és büntetést kiáltó mondataikkal, egyszóval első sorban szervezett sajtópolitikával akarják megvalósítani azt az időt, amidőn „minden szenvedő testvér egyesül és ellenállhatatlanul óhajtja a zsarnok monarchia végét, amely ép oly vad és beteg, mint Törökország s amelyet el fognak söpörni, hogy semmiféle szövetség sem mentheti meg többé!”¹⁾)

¹⁾ „. . . où tous les frères en souffrance seront unis et voudrons puissamment la fin de la despotique Autriche-Hongrie, toute aussi malade et sauvage que la Turquie, elle sera balayée et aucune alliance ne pourra la sauver” — Floresco, a román parlament volt alelnöke a Nation Théque 1918. májusi számában.

MAGYAR SAJTÓPOLITIKÁT!

Aki mindebben a gazdag anyagban nem lát mást, mint sajtó-kulik sötét tinta-foltjait, az ép úgy téved, mint az a másik, aki azt hiszi, hogy ha teszem a Gazette de Lausanne nem lett volna a világon, már rég megnyertük volna a háborút! Mégis, micsoda botor logika volna mindebből arra következtetni, hogy a néphangulat értéktelen politikai tényező? Ezek a cikkek, ez a sok nyomdafesték nem holt anyag, ezek realitásokká lesznek, s a betű lelket és életet kap, amint egyetlen újságolvasó elméjében megfogamzik! Micsoda alélt politikai számítás volna tehát az, amelyből ez a fontos néplélektani folyamat kimarad? amely a néphangulat befolyásolásának leghatásosabb, de legtermészetesebb eszközéről: a sajtópropagandáról lemond? A népek rokonszenve érzések és érzések kifejezésének: politikai cselekedeteknek forrása. Nem kizárólagos, de titkon buzgó, gazdag forrása.

A magyarság ma a gyűlölet és megnemértés, a politikai egycélúság és erkölcsi együttérzés elátkozott magánosságában hervad. Szövetségeseinknél is csak az egyéni kezdeményezés és a véletlen szeszélye illeti meg ezt a rokonérzést eredményes munkára. Ezt a munkát odaát is szervezni kell! Ellenfeleinknél pedig az egyik szociológus (Louis Eisenmann) az elsüllyedésre szánt Magyarország iránt már csak azzal a sajtószerű

érvvel igyekeznek a Nemzetközi Társadalomtudományi Társaságban sajnálkozó részvétet kelteni, hogy kár volna ennek az országnak eltűnéséért, mert tiszta, tudományos szempontból is ritka szép példánya a szociológiai tanulmányokra fölötte alkalmas, tipikus országképek. Ilyen körülmények között az öntudatos magyar sajtópolitika nemzeti kötelesség!

Ez a kötelesség nem olyan követelés, amit minden más ország már régen meg nem valósított s a háborúban sikeresen ki ne próbált volna! Barátainak és a semlegeseknek elkényeztetett kedveltje, Franciaország sajtópropagandája hatalmas szervezettel intézi a népek rokonszenvét és politikai befolyásolását. A nagy olasz lapoknak a francia tőkével való kapcsolata túlon túl ismertetett dolog. A svájci propaganda csupasz magában is élénken mutatja egy szervezett sajtóhadjárat taktikáját. A Journal de Genève, a Gazette de Lausanne vagy a Tribune de Genève ma franciábbak a franciáknál. „Vociferously pro-Ally” — mondta róluk lord Northcliffe. Maga a párisi Journal is megsokalta már ezt a propagandát s egyik (1916 X.) számában azt a tételt állítja fel, hogy a romand Svájcban immár fölösleges minden propaganda, hanem „erőnket a német Svájcra kell összpontosítanunk.” Csakugyan, Bernben egy *Maison de Presse-t* létesítenek, a propagandával külön minisztert (Francklin-Bouillon) bíznak meg és német nyelvű lapokat adnak ki, mint amilyen az amerikai segítséggel is fenntartott berni Freie Zeitung, s ebben az irányban dolgozott a már említett Stéphane Lauzanne is, aki itt „kitűnő munkát végzett.” (he has done excellent work — Northcliffe.) A spanyolországi francia propaganda is figyelemre méltó taktikával dolgozik: külön liberális és külön katolikus sajtópolitikával. Ez utóbbi céljaira az institut Catholique de Paris kebelében külön *Comité de propagande-ot* alapított.

De sehol sem ismerték föl, becsülték meg s hasz-

nálták is fel annyi acheroni leleménnyel a sajtó szerepét a világpolitikára, mint Angliában. Róma sem építette nagyobb gonddal országútaikat, Attila ősei nem tartották úgy össze a hatalmas birodalmat, csak a Macaulay által csodált római egyház szervezete lehet talán tökéletesebb, de nem hathatósabb az angol sajtópropagandánál. És mégis, ez a sajtódolgokban oly fölényes Anglia ismételve fordul az ország közvéleményéhez anyagi támogatásért, hogy propagandáját még hathatósabbá fejlesztesse. Miniszterek és pártvezérek, mint Asquith, Roseberry, Balfour nyilvános felhívásokban szólították fel az angol népet a „brit ügynek bel- és külföldön való publicisztikai védelmére.” íme pár tanulságos példa egy ilyen felhívásból:

„Sürgős szükség van rá, hogy az Egyesült Királyság minden kerületére kiterjesszük felvilágosító munkásságunkat, de ép oly szükséges, hogy a semleges államok a brit ügyről világos képet nyerjenek, mert a semleges közvélemény erkölcsi súlya mindig növekvő befolyást fog gyakorolni a háború kimenetelére!”

Fontoljuk meg ezeket a szavakat! Anglia nem szokott frázisokkal dolgozni s az angol polgár nem adja sterlingjeit képzelgésekért cserébe. Anglia egymásután szervezi különböző propagandáit, hol Dél-Amerikába, hol Oroszországba. És *lord Northcliffe* egymagában olyan óriási munkát végzett, hogy arról külön tanulmányt lehetne írni! Mégis — milyen jellemző ez — az angol külügyminisztérium sajtópolitikai ügyosztálya (*Departement of Information*) Parisban külön szervezetet, a *Comité de la Presse Britannique-ot*¹⁾ állította fel a francia sajtó politikai munkájának irányítására!

¹⁾ Paris, 2 Chaussée d' Antin. A Comité tagjai Adam a Times, Kerr Bruce a Reuter-ügynökség és Jerrold úr a Daily Telegraph részéről.

De nézzük Németország sajtó propagandáját.

A sajtónak világpolitikai szerepét illetően az a bismarcki mondás volt az irányadó, hogy újságcikkek még sohasem idéztek elő háborút. Krieg wird durch Zeitungsaufsätze niemals herbeigeführt! A vaskancelárnak ezt a mondását a maga teljes merevségében valóságos dogmává formálták, ami az amúgy is nehézkes német diplomáciai hagyományok mellett végzetessé tette Németország politikai elszigeteltségét. Maguk a németek teljes nyíltsággal ismerték be hibáikat:

„A sajtószolgálatot — mondja Stresemann képviselő — ahelyett, hogy szakértő emberekkel végeztetnék, csupa olyan ember intézi, akik mind kiváló gentlemanek, de akiknek halvány sejtelmük sincs a sajtóról. Mindezekben az állapotokon egy hathatós reformmal kell segítenünk.”

S a reform meg is indult. Az amerikai Egyesült Államokban dr. Dernburg vette a kezébe s egy nagy buzgósággal dolgozó amerikai *Press-Bureau*t létesített. De ez a propaganda még alig hajtott ki s Amerika megüzente a háborút. A német kormány annál eredményesebb propagandát fejt ki a semlegeseknél s el lehet mondani, hogy Németország lassan mindenütt megteremti a maga ügyének orgánumait. A spanyol propaganda középpontja Pamplona és Northcliffe (*At the war: 72*) s a francia lapok nagyon veszedelmesnek tartják („une propagande raffinée.”). Barcelonában a Reuter jelentések ellensúlyozására *hírszolgálati irodát* állított fel. Sikereket mutathat fel a német sajtópolitika Svájcban is. A németországi lapok terjesztését itt az *ALA* (*Ausland-anzeiger-gesellschaft*) intézi, amely olyan nagy sikereket mutatott fel, hogy ellensúlyozására az entente egy hasonló szervezetet: a *Nouvelle Société Helvétique-et* hívott életbe. Bizonyos, hogy a német sajtópolitika ma már eredményes munkálkodásra mutathat rá.

Ezekből a példákból állapítsuk meg végre, amit már ismételten hangoztattunk, hogy a világháború folyamán minden életképes nemzeti gondolat visszhangzó, szervezett sajtópropagandát teremtett magának. Csak magyar sajtópropaganda, céltudatos magyar sajtópolitika nincs. Valahányszor ezekről a dolgokról gondolkozunk, keserű vigaszként mindannyiszor eszünkbe jut ama derék beregi követnek a harmincas évek egyik diétáján tett nyilatkozata: „Ellenzem az újságot, mert eleink nyolcszáz esztendőn át épségben fentartották ősi alkotmányunkat újságok nélkül is!” Ezen a ponton, a szűkreszabott politikai látóker kényelmes megszokásán át a magyar sajtópolitika követelése egyenesen a magyarság élethivatásának, politikai képességeinek kérdésévé lesz.

Nyelvi és faji elszigeteltségünk eggyel több ok, hogy hathatós, öntudatos sajtópolitikát várjunk. Az a tapogatózó kísérletezés, ami eddig történt, csak a mulasztások beismerése! Magyar sajtópolitika nincs. Magyar sajtópolitikát teremteni kell! Ennek a kérdésnek a napirenden tartása az egész magyarság feladata, a magyar sajtó egyik hivatása, megvalósítása pedig a mindenkori magyar kormányzó politikusok kötelessége! Azzal végezzük, amivel kezdtük: *céltudatos magyar sajtópolitika teremtése parancsoló szükség, a nemzeti politika egyik categoricus imperativusa!*

TARTALOM.

IRODALOM.

JEGYZETEK.

ELŐSZÓ. Írta: *Gróf Apponyi Albert*. Az öntudatos magyar sajtópolitika tökéletes hiánya. Külföldi tudósok tájékoztatatlansága. — Hogy milyen hiány mutatkozik e téren, arra nézve felemlíthetjük, hogy az irántunk ellenséges *Toynbee* (1. 141. lap) nagy elismeréssel említi meg *Marczali Henrik* alapos könyvét („the illuminating study”): *Hungary in the Eighteenth Century*. A XVIII. századi Magyarországról még talált könyvet a nemzetiségi kérdés szociológusa, de a mai Magyarországról semmit! — Teendők. A *német bajtársi szövetség* munkájának folytatása. Iskola-politika.

— A francia iskolapropaganda munkájára, a francia nevelőnök „mission spéciale”-jára s az *Alliance Française* üzelmeire *A. Haas* mutat rá túlzottan (*Die Propaganda im Ausland*, Weimar, 1916 c. kis füzetében). Jellemző azonban, hogy az *Alliance* Parisban egy *német* nyelvű lapot ad ki: *Bulletin de l'Alliance Française* címen.

— A magyar sajtópolitika magyar kormányzati program. — Az amerikai tótok sajtópolitikai befolyásolására 1. 116. old. 3—12. l.

BEVEZETÉS. A „sajtópolitika” lényege. Sajtóirodák működése. Az 1859-i brüsszeli magyar sajtóiroda. — Ennek a „propaganda-büro”-nak ösztönzően érdekes történetét találja az olvasó *Kossuth*: *Irataim az emigratióból* II. kötetében (3-ik fejezet). Nem állhatjuk meg, hogy e helyen is ne idézzük a következő részt:

„Az osztrák kormány a *Morning Herald*-nak ötvenezer frankot fizetett csak azért, hogy hallgasson. 50.000 frankot csak egyetlenegy lapnak. Az én egész működésem — ezt *Jósika* írja — harmadrész ennyibe sem került a hazának. Azonban a „néhány lelkes férfiú” — folytatja *Kossuth* — csak egy évig állott helyt s 1860 dec.-ben, *Jósika* már fennakadástól tartott s 3000 frank segítséget vett tőlem igénybe ... De a következő jan. 28-án már arról tudósított, hogy a sajtóvállalati segély már vége felé jár . . . Mire febr. 15-ről azt adta válaszul, hogy

. . . ezzel s a hazuról kapott 2500 frankkal reméli, hogy májusig valahogy csak eltengeti, de ... a párisi költséges bureaut fel kellett oszlatnia . . . Abban keresett vigasztalást, hogy ... a párisi lapokban ügyünk, úgyszólván még állandó rovat.” (02—104. 1.) Ez a 6000 frank megbecsülhetetlen kamatot hajtott; talán a „reálpolitikusok” kiszámíthatják!

A szervezettség hiánya. A céltudatos magyar sajtópolitika megszervezése parancsoló szükség, a nemzeti politika egyik categoricus imperativusa! 13—19.

AZ ELSŐ TANULSÁGOK. Németország és a központi hatalmak meglepetése. Bűnbak: az angol *kábel-politika*. Kábelek, a drótnélküli táviró. *Távirati-ügynökségek*. Reuter-ügynökség. Wolffs Telegraphisches Bureau. E helyen adjuk ennek a kérdésnek s általában az egész sajtópolitikának bibliographiáját:

H. E. *Morf*: Die Drahtberichterstattung im modernen Zeitungswesen. (Bern, 1912) P. D. *Fischer*: Der internationale Nachrichtenverkehr und der Krieg (Leipzig, 1915), G. v. *Packer*: Die Dreiverbandspresse (Leipzig, 1915), P. *Dehn*: England und die Presse (Hamburg, 1915), R. *Anton*: Am Pranger. Der Lügenfeldzug unserer Feinde (Leipzig, 1915), R. *Rotheit*: Die Friedensbedingungen der deutschen Presse. Los von Reuter und Havas (Berlin, 1915), A. *Haas*: Die Propaganda im Ausland (Weimar, 1916), A. *Jung*: Die 7. Groszmacht im Kriege (Berlin, 1916), U. *Meister*: Die deutsche Presse im Kriege und später (Münster i. Z., 1916). — L. még Preuszische Jahrbücher 1916. II., Europäische Staats- und Wirtschaftszeitung 1916. XL (Der Nachrichtendienst vor und nach dem Kriege), Vossische Zeitung 1917 VIII. 15. (Journalisten an die Front!) stb., stb. — A magyar könyvek közül meg kell említenünk *Benda Jenő* elmemozdító munkáját: *Uszítók* (Budapest, 1918) és mindenekelőtt *Révai Mór* tartalmas könyvét: *A magyarság ügye a külföldön* (Budapest, 1917), amely Németország felé már elvégezte s így számunkra fölöslegessé tette azt a munkát, amit mi az entente és a semlegesek felé igyekeztünk befejezni. Az érdeklődő olvasót a kép teljessége kedvéért is ehhez a könyvhöz utasítjuk.

A központi hatalmaknak Svájcban a *Schweizerische Press Telegraph* és a *Schweizerische Telegraphen Information* áll rendelkezésükre s összeköttetésben álltak a következő nemzetiségi

távirati ügynökségekkel is: *Agence Ukrainienne* (Lausanne)» *Agence Polonaise* (Bern), *La Pologne et la Guerre* (Lausanne, ez utóbbinak az élén Kurcharsenzki későbbi lengyel miniszterelnök állott). Németország a szikratávírókat is eredményesen használja s a *Matin* ugyancsak haragszik ezekre a „*radio-boche*”-okra. A *Reuter-ügynökség* munkájára jellemző — amint ezért a *Daily News* 1918 II. 6-i számában meg is rója — hogy Czernin 1918 I. 24-i beszédének szövegét olyan változtatásokkal adta vissza, hogy ebből az annexiómentes beszédből egy annexiókat követelő diplomáciai nyilatkozatot csinált. A Vorwärts viszont a *Wolff-ügynökségnek* veti a szemére (1917 VII. 25.), hogy Lloyd George glasgowi válaszát Michaelis beszédére elferdítette. 20—27.

SAJTÓ ÉS DIPLOMÁCIA. Bibliographie: Jung, Dehn már idézett művein kívül különösen tanulságosak ehhez a részhez *Schiemann* berlini egyetemi tanár vasárnapi cikke a konzervatív *Kreuzzeitung*-ban. (Könyv alakban főleg a *Deutschland und die grosse Politik* anno 1913 és 1914. c. kötetek, Berlin, G. Reimer.) L. még a *Saturday Review* (*The Press and cabinet secrets*. 1916: 121.) és az *Outlook* (1916: 37.) cikkeit. A fejezet élén álló idézet *Lichnowsky* hercegtől való (*Berliner Tageblatt* 1917 VI. 8.). A magyar sajtó és diplomáciánk semmi féle vonatkozásban nem álltak egymáshoz. Az angol politikai művészet ezt a vonatkozást annál inkább elmélyítette. (L. erre Prof. C. H. Firth történetíró cikkét *Quarterly Review* 1916 X: 476, aki az angol *blue book-ok* öseiről értekezik). Anglia publicisztikai hadi készenléte. Az angol sajtó és diplomácia együttes működése. Példák az együttműködésre: 1. Az angol-orosz rapprochement előkészítése (30.) L. erre a *Nyugat* 1917 X. 15-i számát (A titkos diplomácia műhelyéből). 2. A nemzetiségi elvnek sajtópolitikai propagálása (32.) A diplomáciai akciók sajtópolitikai kiegészítése, hivatalos orgánumok (34). Az angol sajtó rendkívüli befolyása a diplomácia irányítására (35). A felelőtlenség vádja a sajtó munkássága ellen jogosulatlan (37).

Az egyéni kezdeményezés fontossága a diplomáciában (38). Az entente konzulátusai valóságos sajtó-ügynökségek (Dehn: 118). A német diplomáciai szellem felfrissítése. *Presse-attachée-kat* a nagykövetek és a Handelsattachée-k mellé. A diplomácia nem veti meg az *anyagi befolyásolás* eszközeit (39). Könyvünkben csak

pár sorban említhetjük föl, pedig a sajtó és a kapitalizmus egymáshoz való viszonya rendkívül érdekes tünete a modern politikának. Ennek a kérdésnek irodalmából itt csak a német szocialista Dr. J. Eberle könyveit említjük. (L. még Dehn, Meister id. munkáit.) Íme pár jellemző adat. Callaway texasi képviselő nyilatkozata szerint Anglia a Morgan-ház útján 25 nagy amerikai napilapot szubvencionált a beavatkozás előtt (1917 II. 18.). A Hetfolk, hollandi szocialista lap szerint a Telegraaf 25.000 font sterlingért adta el magát Britanniának. A Kopek c. orosz lap leplezése szerint (1917 VI. 17.) a nagy francia lapok a cári uralom zsoldjában állottak. A Figaro és a Petit Journal nyugtáit — amelyek 10—10.000 előfizetésről szólnak — közzé is tették. Ennek fejében összesen 1—1 példány járt csak. A Matin hasonló üzletet kötött. A Times u. n. orosz számaiban az orosz kormány még a békében 10.000 rubelnyi hirdetést helyezett el. (Schiemann: 17.) Hogy az olasz beavatkozás előtt milyen széméretlen lélekvásár folyt, az ismeretes. 1917 júniusában Dillon képviselő nyílt ülésen az alku összegét Anglia részéről 30.000 fontra, francia részről pedig 300.000 frankra becsülte. 1917 IX. 22. az Avanti a Messagero ellen azt a nyílt vádat emelte, hogy egy Babiot nevű franciától 1½ millió frankot kapott, X. 4-én pedig már 25 millióról tesz említést, amelyet a francia parlament külügyi bizottsága az olaszországi propaganda céljaira adott. (L. még Huszadik Század 1917 IV. Fülep L. cikkét.) Természetesen Németország sem nézte zsebre tett kézzel az entente munkáját. A román sajtót mindkét rész vesztegette. Bolo-pasa afférja közismert. A Temps szerint (1916 X. 25.) Németország a monarchia minden orgánumát megvette: Ausztria 15 millió, Magyarország 17,500.000 frankot kapott volna. (?)

Az elme és toll diplomatái. *Újságíró-diplomaták.* Katilinárius egyéniségek és sajtó-Reinhardtok. A Times-emberek (40). *Seton-Watson* (*Scotus-Viator*). Scotus-Viator tevékenységének jellemzése nem fér el ezeken a helyeken, de üzelmeinek teljes felderítése még a magyar publicisztika kötelessége. Scotus-Viator a háború előtti műveiben még trialista volt (Dehn: 210; Denis: La grande Serbie: 130.), most a monarchia földarabolásának legádázabb hive. Háború alatti nevezetesebb munkái: Roumania and the Great War (London, 1915) és German, Slay and Magyar (London, 1916).

A *Buxton-testvérek* (42). Az orosz sajtó-diplomaták. *Brartcsaninovról* 1. később 102. old. *Weszeliczky—Bozsidarovics*. A *Novoje Vremja* is nagystíliú sajtódiplomáciát üzött. Pilenko ott-honról igazgatta a trifoliumot: *Weszeliczky* (álneve: *Argus*, de *Vates* és *Calchas* is) Londonban, *Mencsikov* Pétervárt és *Waliszcewzski* Parisban dolgozott (*Schiemann*: 251.). *André Tardieu* (43.). A marokkói válságról érdekes könyvet írt: *Le Mystère d'Agadir* c. (Paris, 1912). Politikai szereplésére 1. *Schiemann* 1913: 415. stb. Amerikai küldetésének eredményéről a *Tempo* bőven beszámol 1917 XI. 24-i számában (Les résultats de la mission de M. André Tardieu). *E. J. Dillon* (44.). A „fehér publicisztika”. *George Bienaime*, a két *Lichtenberger testvér* (46.). A B. H. szóban forgó vezércikke az 1917 I. 16-i számban jelent meg (Magyarország és az antant). *André Chéradame*. Mestere *Albert Sorel* volt. 1894 óta kezd Balkán-problémákkal foglalkozni. Fő-tétele, hogy az egyensúly megváltozása csak előnyös lehet Franciaországra. Sokat foglalkozik a monarchia problémájával. A háború alatt megjelent munkái: *Le plan pangermaniste démasqué* (Pion, 1916. Pangermania térképével) és *La paix, que voudrait l'Allemagne* (Pion, 1915). *Henry Wickham Steed* (52). Rendkívül gazdag újságírói működésének — valóságos: diplomatie en détail — képét adni meg se kíséreljük, de mindenütt ott találjuk, ahol a magyarság ellen van szó. A Caburi-féle eset a *Fremdenblatt* 1916 VI. 18-i számából való. 28—57.

A MAGYARSÁG A VILÁGSAJTÓBAN. A bártortalan magyar-bartáság (58). A magyargyűlölet első hullámai (61). A *magyarság és poroszság azonosítása*. A régi Magyarország — *La vieille Hongrie* (63). Magyarország porosz nemzetiségi politikát folytat (65). Porosz junkerség és magyar oligarchia (67). La Hongrie agrandie és *Das grössere Deutschland* (69). Magyar imperializmus. Magyarság és törökség (69). *Magyarországnak Ausztriához való viszonya* (72). Magyarország felülkerekedése. Gróf Tisza István (73). Íme egy pár kikapott jelző:

Tisza, promoteur de la guerre (L'Heure 1917 IV. 17.) L'homme le plus habile en même temps que le plus cynique (Paris-Midi 1917 II. 6.) Une force. Le comte Tisza en est une, avec laquelle doivent compter ses adversaires, aussi bien du

dehors que du dedans (Gaulois, 1917 IL 11.) Tisza est Tabou, Tisza, the tyrant stb. Count Tisza, Hungary's pocket-Bismarck (Daily News 1917 I. 5.) Tisza mint az elnyomó magyar junkerség és arisztokrácia típusa: Tutta l'Ungheria ufficiale onora una sola nazionalia: la magiara stb. (Messaggero 1917 I. 27.)... l'home á qui incombe la plus grande responsabilité dans la guerre en cours. (Gazette de Lausanne 1916 VII 26.) Általában ez az alaphangja minden róla irt cikknek (Daily Express 1916 XI. 9. Figaro 1916 IX. 17. Le Rappel 1917 I. 2. stb.)

Gróf Andrassy Gyula (74). Magyarország Ausztria romlása (77). *Ausztria megmentése* (78). Két publicistája: I. Diplomate (81). Ezen az álnéven *Fels* gróf ir. L. legújabb könyvét: *L'Entente et le Problème Autrichien par le comte de Fels* (Paris, 1918). Noel Buxlon (82). I. The war and the Balkans c. könyvét (London, 1915). Az alsóházban is többször fölszólalt ebben az irányban (így pl. 1917 XI. 30.). *Magyarország és az entente* (84). Apponyi Albert gróf mint az egységes magyar nemzeti állam sampionja (85). Gróf Károlyi Mihály (86). A nemzetiségi kérdés (87). A monarchia földarabolása (89). Az európai egyensúly elve (90). L. Jules Chopin cikkéi. *L'Autriche et l'équilibre européen* (Revue de Paris 1918 IL 15.) *Fiume* kérdése. A jugoszlávok memorandumát az entente hatalmakhoz I. Mandl: *Die Habsburger und die serbische Frage* (Wien. 1918: 193.). Említik Baccich brosúráját is (Denis: *La Grande Serbie*: 319.). *A román kérdés* (94). L. erre Jancsó Benedek mélyen tanulságos felolvasását: Erdély és a magyar-román aspirációk (1918; Magyar Balázs: *Hogyan akarták tönkretenni az oláhok Magyarországot?* (1918), Sébastien Serbesco. *Roumanie et la Guerre* (Paris, 1917). A Parisban megjelenő *La Roumanie* a legvakmerőbb tétélekkel szórja teli az entente sajtót. A *Société des Roumains de Transylvanie et de Bukovine* elnöke Mandresco Simon. 58—97.

NEMZETISÉGI SAJTÓPOLITIKA. A *csehek propagandája*. Munkánk nyomása közben jelent meg *Das Verhalten der Tschechen im Weltkrieg* című (Wien, 1918. Dr. H. Schürff's Selbstverlag) könyv, melyet az osztrák-német nemzeti párt az 1917 XII. 5. a Reichsrathoz benyújtott interpellációjához mellékelte. Bibliographiai utalásainkat azért itt elhagyjuk s közeleb-

biekért az olvasót a bizonyítékoknak ehhez a gazdag gyűjteményéhez utaljuk. Cseh propaganda a háború előtt (98). Dr. Kramarzs Károly (99). Párisi propagandája *Ernest Denis* segítségével (101), tevékenységére I. Verhailten stb.: 108, 181 stb. A magyarellenes propaganda megátalkodott francia képviselője. Könyvei: *La question d'Autriche: Les Slovaques* (Paris, 1917); *La Grande Serbie* (Paris, 1915). Egy előadásában (*La psychologie des belligérants*) a következőkben festi a magyarság lélektani képét:

„A magyarok erősebb faj (mint az osztrák-német), zamatosabb nedv, eredetibb és termékenyebb. Számos és félelmetes hibáik nem közönségesek s néhány barátot, számos csodálót szereztek nekik. Ázsia pusztáiról, ahonnan őseik jöttek, rendezetlen és szertelen képzelőtehetséget hoztak magukkal, mintha szükségét éreznék, hogy a pusztá egyhangúságától elszakadjanak és buja álmaik, nagyszerű vágyaik világába meneküljenek. Nagyra vannak azzal, hogy lovagias nép csak azért, mert nem szívesen hallgatnak az ész szavára és mert inyükre van az erőszak s a kockázat . . . Kacérkodnak a veszéllyel, mert bíznak bátorságukban, amit a legszörnyűbb csapások sem rontanak meg és büszkeségük, amely minden viszontagsággal szembe száll, nem fél a csatavesztéstől sem, ha az hősi lehet. Rajongói a drámának (*Ils ont la folie du drame*), sőt a melodrámának is és könnyen megmagyarázható az a vad méltatlankodás, amit e nemes urak annak láttára éreznek, hogy falusi tanítók, papok, kereskedők s földmivelők támadnak ellenük, akiknek nincsenek őseik, sem modoruk, akik nem pengetik sarkantyúikat, de akik kétségbe merik vonni elsőbbségüket. Hogy ezeket (a nemzeti-ségi elemeket) elgázolhassák, eladják magukat még az ördögnek is alku nélkül . . .” (*Revue Bleu* 1918 V. II.)

Masaryk propagandája (104). Cseh sajtóirodák (105). A monarchia megmaradása ellen (110). L. Kjellén: *Die politischen Probleme des Weltkrieges* (Leipzig, 1916). A Buxton-vita (111). A cseh vértanúság (114). A magyarországi tótok (114). Louis Leger: *La Liquidation d'Autriche-Hongrie* (Paris, 1915). A magyar rokonszenv ellen (118). L. még Denis: *La Grande Serbie*: 132, 142, 160. A Janku-féle felkelésről I. *La Roumanie* 1918 V. 16. A cseh és entente célok közössége (122). Passzív rezisztencia (125).

A cseh-tót légiók (127). Szervezett cseh forradalom (130). Cseh áru-lások (132). A cseh sajtópropaganda nemzeti vesze-delem 98—134.

A JUGOSZLÁV PROPAGANDA. Bibliographie: H. E. Taylor: *The Future of the Southern Slavs* (London, 1917. Baranyát meghagyná Magyarországnak, a többit Jugoszláviához csatolja.) Comte de Voinovitch: *La Monarchie française dans l'Adriatique* (Paris, 1916). U. a.: *La Dalmatie, l'Italie et l'unité Yougoslave* (Genève, 1917). *Le pays et le peuple Yougoslave*. Bibliothèque Yougoslave (Paris, 1916). *Idea of Southern Slar Unity* (London, 1916). Bresina: *I nostri vicini slavi* (Firenze, 1915). L. Mandl: *Die Habsburger und die serbische Frage* (Wien, 1918) stb. — A jugoszláv sajtóorgánumok felsorolását — köztük kievi, buenos-ayresi stb. lapokét — 1. La Serbie 1917 V. 13. A dél-szláv sajtó 1917-ben a *Bulletin Monténégrin-nel* gyarapodott (Genève), melyet a *Comité monténégrin pour l'Union nationale* (vezetője Radovics Andrija) ad ki. Ide tartozik a korfui *Bureau serbe de la presse* svájci fiókjával.

A Comité yugoslave (135). Sajtópropaganda (137). Jugoszlávia ütköző állam (139). A magyarság és porosz-ság azonosí-tása. A magyarság a háború oka (141). Jugoszláv martyrologia (143). L. Les persécutions des yougoslaves c. broszúrát (Paris, 1916). A jugoszláv komité Tresics—Pavicsics és Vukotics reichsrati beszédeit külön füzetben terjeszti *Le régime austro—hongrois cimén* (Paris. Impr. des Beaux—Arts, 1918). A jugoszláv propaganda új erőre kap (145). Ennek magyarázatául itt meg kell említenünk az előzményeket. Először a jugoszlávok és a nagyszerbek egyességet: a korfui paktumot 1917 VII. 7—20. Azután a jugoszlávok és olaszok egyezményét Andrea Torre olasz képviselő és Trumbics között 1918 III. 10. London és végül a monarchia elnyomott népeinek kongresszusát 1918 IV. 10. Jel-lemzőnek találjuk felemlíteni, hogy a politikusokon kívül az en-tente sajtót itt hivatalosan a következők képviselték: Pierre de Quirielle (Franciaország), Steed és Seton Watson (Anglia), Nelson Gay (Amerika), Albertini, a Corriere délia Sera főszerkesz-tője, Maraviglia az Idea Nazionale szerkesztője, Amendola, a Corriere római tudósítója. 135—146.

MAGYAR SAJTÓPOLITIKÁT! A magyar sajtópolitika nemzeti kötelesség (147). *Franciaország sajtó propagandája* (148). U természetesen csak gyors vázlatban rajzoltuk meg az entente hatalmaknak a valóságban rendkívüli arányú sajtópolitikáját. A *Journal de Genève* szerkesztőjét, George Wagnière-t, a *Gazette de Lausanne* munkatársát, B. Valloton-t a *Tribune de Genève* főszerkesztőjét, E. Bauty-t, a francia kormány többször meghívta Franciaországba, a spanyol újságírók közül pedig többször is Gomez Carrillo-t, valamint a katolikus spanyol újságíró-egyesületet, a *Prensa asociada*-t is. Spanyolországban ingyen terjesztik a francia lapokat s Franciaország még a mozipropagandáról sem feledkezett meg!

Az *angol sajtó propagandára* (s arra, hogy Anglia sajtó dolgokban milyen kérlelhetetlenül érzékeny) egy minket közelről érdeklő példát idézhetünk (149). Az angol zsoldban álló amsterdami *Telegraph* 1916 V. 26-i száma egy akkoriban megindult ügyes magyar folyóirattal, *The Hungarian Review*, foglalkozik. H. urat, a lap ottani munkatársát s az Amsterdamsche Bank hivatalnokát ez a rosszindulatú ismertetés arra ösztönözte, hogy a *Telegraph* nak válaszoljon. Őt nap múlva a bank elbocsátotta szolgálatából, Martinus Njihoff pedig, a lap amsterdami bizományosa megszakított minden további összeköttetést. *Németország sajtópolitikája* (150) is hatalmas arányban fejlődik. 1915 IV. 28-án a nőmet külügyi hivatal sajtóhivatalát külön sajtóosztállyá szervezi át (Hamman vezetésével), majd 1917 IX. új centralis sajtóosztályt állított fel, melynek Freiherr v. Braun áll az élén. Ezeknek hála aluli 1916 XI. 15-én nálunk is kiterjesztették a ballplatzai sajtóosztály hatáskörét. Azóta egy pár jel tartja ébren reményünket hogy végre a magyar kormány is át fogja érezni a magyar sajtópolitika rendkívüli fontosságát!

147—151.

TARTALOM. *Irodalom. Jegyzetek*

152—160.

Sajtóhibák: A francia idézetek tökéletlen interpunctiójának nyomda-technikai okai vannak. Az előforduló sajtóhibák egyébként könnyen kijavíthatók. Kiigazítandó 75 l. „Touramen” = Touranien; 120 l. „The theme, an which” — The theme, on which.